

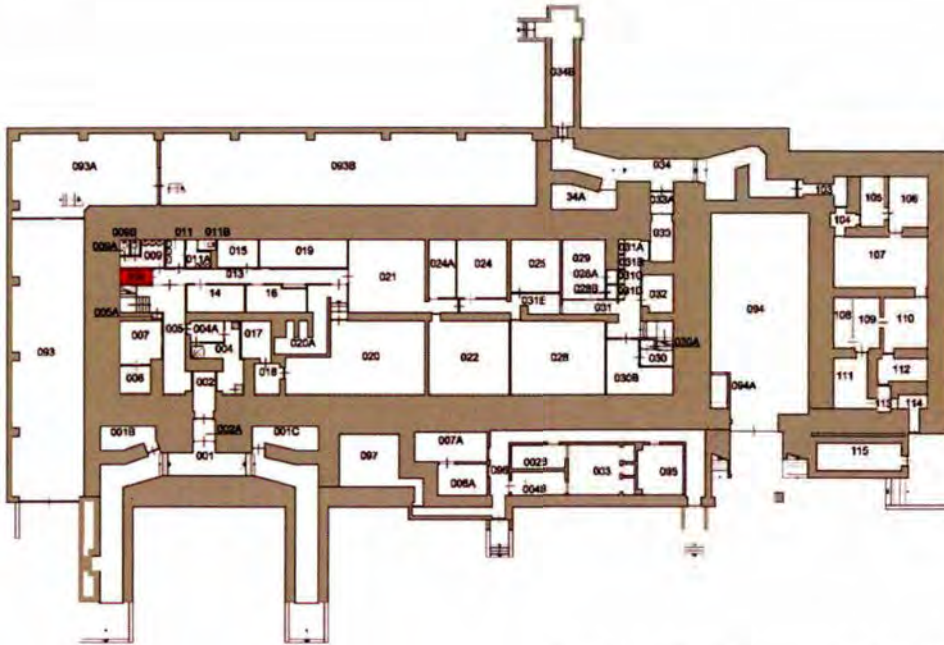

121. Ruimte 007 naar het zuidwesten, met een inkijk in ruimte 006.

122. Ruimte 007 naar het noordoosten. Hier zijn enkele stopcontacten zichtbaar, die overal in de bunker terugkomen.

Ruimte 008

Ruimte onder de trap naar de eerste verdieping. Deze ruimte geeft toegang tot de kelder. De wanden en het plafond zijn gepleisterd en wit gesausd.

123. Ruimte 008 in westelijke richting. Links is nog net een deur met ventilatiesleuven zichtbaar. Deze deur geeft toegang tot het westelijke deel van de kelderruimte. Door de ventilatieopeningen werd vieze lucht de kelderruimte ingezogen.

124. Ruimte 008 in oostelijke richting. De ruimte is toegankelijk door dubbele deuren (1948) met aan de onderzijde grote ventilatieopeningen t.b.v. de luchtafvoer richting de kelderruimte. Dit was een belangrijke afvoerroute voor vieze lucht in dit deel van de begane grond van de bunker.

Ruimte 009

Het vertrek is in gebruik als damestoilet. Deze functie had de ruimte ook al na de bouw in de WOII. De bouwkundige structuur is nog dezelfde als bij de bouw van de bunker. De vloer- en wandtegels zullen bij een renovatie na WOII (1948) zijn vervangen. Het bovenste deel van de wanden is gepleisterd en wit gesausd. Het plafond is afgewerkt met een systeemplafond, waarschijnlijk in 1988, toen het sanitair in aangepast.

125. Ruimte 009. De noordwand van de wasruimte. De roestvast stalen wastafel zal in 1988 zijn gemonteerd. Oorspronkelijk was hier een stenen wastafel, zoals nu nog aanwezig in ruimte 88 in de zolderruimte. De huidige betegeling van de wanden is uit de KO (1988), echter net zo hoog als de oorspronkelijke betegeling.

126. Toegangsdeur van ruimte 009. Het kozijn en de omlijsting zijn oorspronkelijk. De deur zal bij het herstel gedurende de KO (1948) zijn geplaatst. Onder in de deur is, net als bij alle deuren die uitkomen op de gang, een ventilatieopening aangebracht.

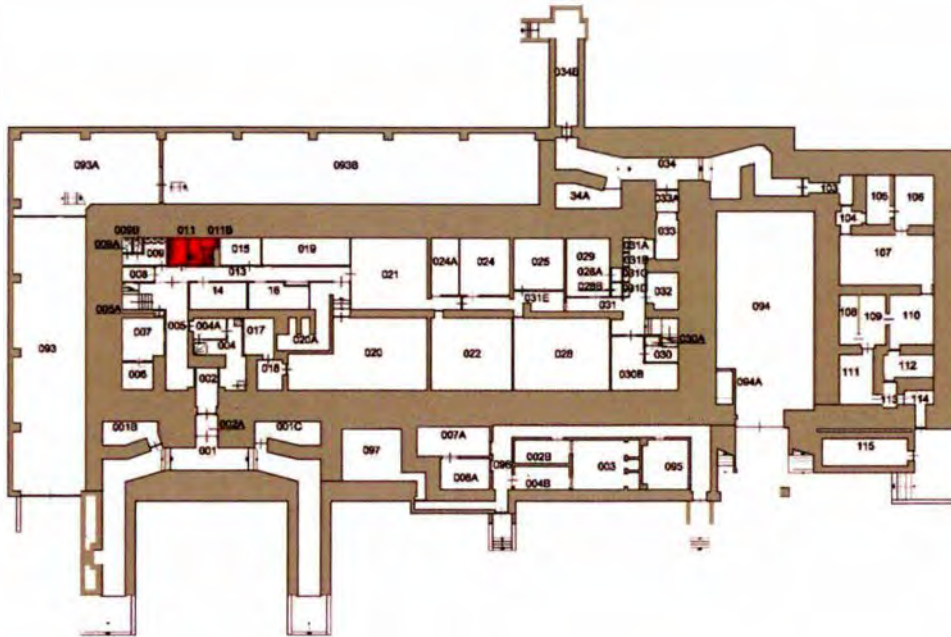
127. Ruimte 009. Zicht vanuit de wasruimte naar de toiletten. De kozijnen en de lijsten dateren uit de bouwtijd. De deuren dateren uit de KO (1948). Bij de toiletten is de lijst boven de deuren doorgetrokken. Die lijst is breder en hoger dan het overige lijstwerk. Oorspronkelijk beëindigde de lijst de wand en was de ruimte erboven open. Na de WOII is de ruimte tussen de wand en het plafond met stijl en regelwerk dichtgezet.

128. Ruimte 009. De voorruimte van de toiletten in westelijke richting. In de westwand zit een overdrukventiel (luchtdrukklep). Deze dateert nog uit de bouwtijd. Elders zijn zwarte overdrukventielen (luchtklokken) waarschijnlijk op deze luchtdrukkleppen geschroefd. Het is niet bekend waarom dit hier niet is gedaan. De deuren naar de toiletten zijn rechts op de foto te zien.

129. Ruimte 009. Detail van het nog uit de bouwtijd daterende overdrukventiel (luchtdrukklep). Het ventiel wordt gevormd door een klep, die door de luchtdruk open wordt gedrukt, waarna de lucht kan ontsnappen. Bij andere overdrukventielen in de bunker is er, waarschijnlijk op een later moment, vermoedelijk in 1948, een zwart overdrukventiel (luchtklok) over de WOII-luchtdrukklep geschroefd. Het is niet bekend waarom dat hier niet is gedaan.

Ruimte 011

Het vertrek is in gebruik als herentoeilet. Deze functie had de ruimte ook al bij de bouw in WOII. De bouwkundige structuur is ongewijzigd. De vloer- en wandtegels zullen bij een renovatie na WOII (1948) zijn vervangen. Het bovenste deel van de wanden is gepleisterd en wit gesausd. Het plafond is afgewerkt met een systeemplafond, waarschijnlijk uit 1988.

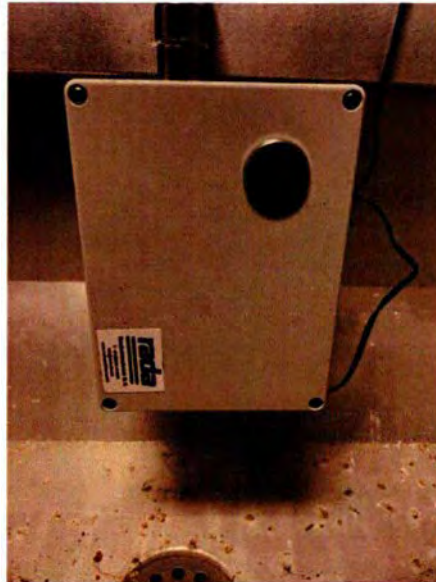

130. Ruimte 011. De wasruimte in noordelijke richting. De stalen wasbak is de vervanger van de oorspronkelijke wasbak, waarvan in ruimte 88 nog een exemplaar bewaard is gebleven. De tegels dateren uit de periode van de KO (1948). Het plafond bestaat uit een systeemplafond, waarschijnlijk uit 1988.

131. Ruimte 011. Het herentoilet in de noordoosthoek. De muren, het kozijn en het lijstwerk dateren uit de bouwtijd, de deur is in de KO-periode geplaatst (1948). Net als bij ruimte 009 is ter hoogte van de bovendorpel een doorgaande houten lijst aangebracht. De bovenzijde van deze lijst markeert de oorspronkelijke bovenzijde van de wanden van het toilet. In de KO-periode heeft men de ruimte tussen de wanden en de zoldering opgevuld met stijl en regelwerk voorzien van beplating. De tegels op de wanden en de vloer zijn ten tijde van de KO aangebracht (1948).

132. Ruimte 011. Het Rada mono control 150 spui-systeem voor het automatisch spuien van leidingen (met gebruiksaanwijzing). Deze is vermoedelijk na de herstelwerkzaamheden in de bunker in 2019 aangebracht.

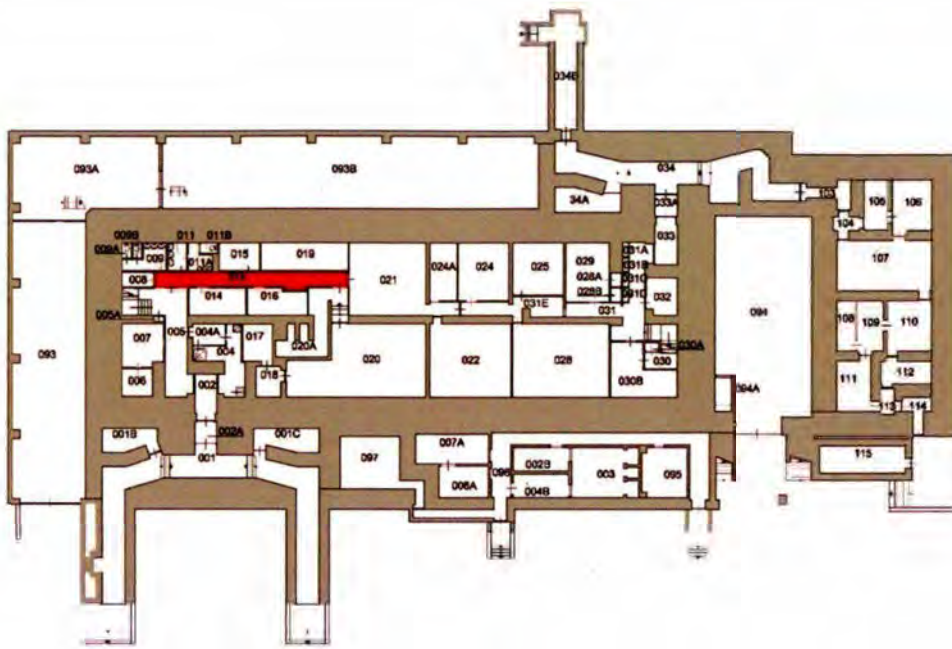

133. Ruimte 011. De noordwand naast het toilet, met daarin opgenomen een overdrukklep uit WOII. Dit ventiel dateert, net als dat in het damestoilet, uit de bouwtijd. Het is niet bekend waarom hier geen zwart overdrukventiel op is geschroefd, zoals bij de andere overdrukkleppen.'

134. Ruimte 011. De ruimte ten oosten van de wasruimte. De drie urinoirs tegen de zuidoever zijn in 1988 geplaatst. Het tegelwerk is ook van de KO (1948). Hier is ook nog een klein deel zichtbaar van het systeemplafond, dat vermoedelijk ook uit 1988 dateert.

Ruimte 013

De gang, die de ruimten in het noordelijke deel van de bunker ontsluit, strekte zich oorspronkelijk uit over de volle lengte tot aan de noordelijke toegang tot de bunker. Halverwege was, gelijk aan de situatie ter plaatse bij de eerste verdieping, een dubbele gasdeur geplaatst. In de KO-periode is het oostelijke deel geheel nieuw ingericht, waarbij de oorspronkelijke structuur, inclusief de gang, volledig verloren is gegaan ten behoeve van het verbindingscentrum vbdcen GV dat hier was gevestigd gedurende de KO (1949-1983). De gang is voorzien van een terrazzovloer, die in ieder geval van voor circa 1950 dateert, maar die waarschijnlijk nog uit de bouwtijd stamt. De wanden en het plafond zijn gepleisterd en gewit. Het grootste deel van de gang is na WOII (vermoedelijk 1948) voorzien van een verlaagd plafond met een zachtboard beplating, t.b.v. een prettig werkklimaat met minimale echo in het verbindingscentrum.

135. Ruimte 013. De gang, gezien naar het westen. Aan het eind van de gang is de toegang tot ruimte 008 zichtbaar. Bij de beschadiging van het verlaagde plafond met zachtboard platen is te zien dat het oorspronkelijke plafond bestond uit een tegen het beton aangebrachte pleisterlaag. Tevens is zichtbaar dat luchtbehandelingskanalen (1964) boven het verlaagd plafond lopen.

136. Ruimte 013. De gang, gezien naar het oosten. De deuropeningen en de daarin geplaatste kozijnen dateren nog uit de bouwtijd. De deuren zelf zijn uit de KO-periode (1948). In WOII waren er ongeveer twee keer zoveel ruimtes en dus twee keer zoveel deuren.

137. Ruimte 013. Aan de zuidzijde van de gang bevindt zich een nis met daarin diverse schakelkasten voor de elektriciteit. Deze nis is bij de verbouwing van omstreeks 1964 tot stand gekomen. Dat het een latere aanpassing is, is goed te zien aan de vloer, die hier duidelijk zichtbaar is hersteld.

138. Ruimte 013. Naast het rood geschilderde hek, dat de gang scheidt van ruimte 005, staat een van de oorspronkelijke tussenstijlen van de gasdeuren van ruimte 002 los opgesteld. Het hekwerk dateert uit omstreeks 1980. Na WOII is hier een bruin hekwerk geplaatst, vergelijkbaar met de twee hekken bovenaan de trappen naar de eerste verdieping toe. Deze is later vervangen door een wit hek vervangen. Dit hek fungeerde als toegang tot het verbindingscentrum vbdcen GV dat vanaf 1948 tot 1983 op de begane grond was gevestigd. Rechts van de deurpost zit de knop om het hekwerk te openen vanuit het voormalige verbindingscentrum.

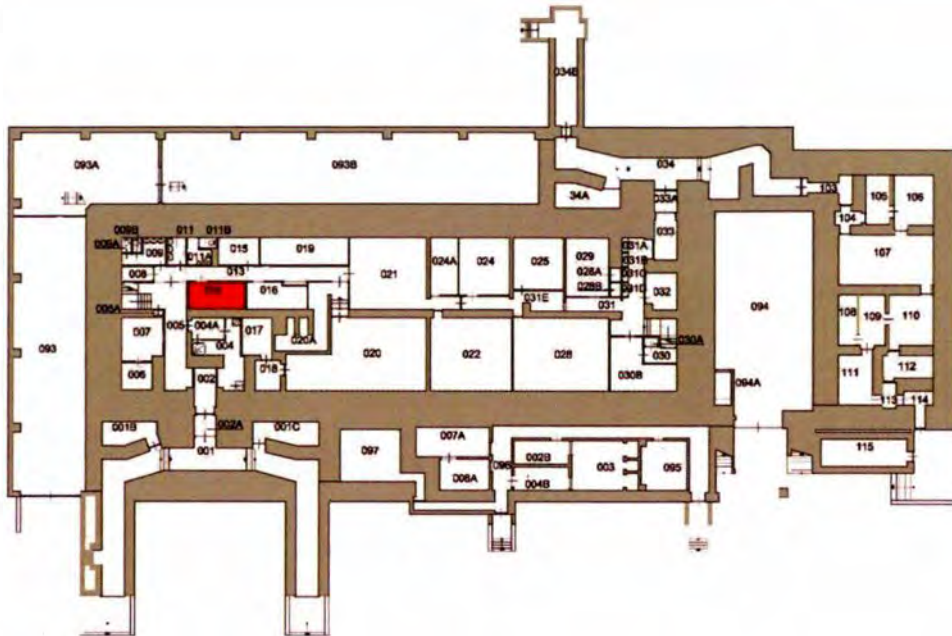

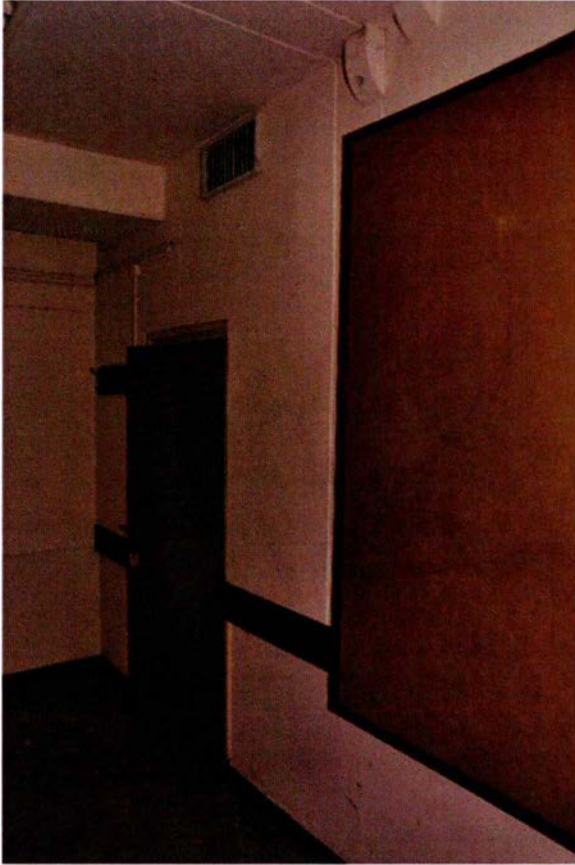
139. Het hekwerk gezien vanuit ruimte 005 in noordelijke richting. De bredere doorgang voor goederen staat op de afbeelding open. De rechter doorgang in het hekwerk werd gebruikt normaliter als toegang.

140. De bel om een persoon in het voormalige verbindingscentrum op de begane grond te attenderen om het hekwerk te openen. Deze bel is geplaatst op de muur ten oosten van het hekwerk.

Ruimte 014

Het vertrek heeft zijn huidige omvang na WOII (1948) gekregen, toen twee legeringsvertrekken zijn samengevoegd tot een grotere ruimte. De wanden en het plafond zijn in de KO-periode volledig bekleed met zachtboard. De vloer is voorzien van een linoleumvloer, die vermoedelijk hoort bij de verbouwing van 1948. In 1964 zijn de ruimtes opnieuw ingericht met houten meubilair en gedeeltelijk na 1983 aangepast.

141. Ruimte 014. De noordwand met de toegangsdeur en aan de rechterzijde een prikbord dat in de KO is aangebracht.

142. Ruimte 014: De deurklink van de toegangsdeur is opengebroken. Veel deuren in de bunker zijn recent opengebroken.

143. Ruimte 014. De ruimte gezien naar het oosten. Rechts is nog net een deel van de kasten uit vermoedelijk 1964 zichtbaar, al is het interieur na 1983 nog aangepast. Langs de wanden is een plank als stootrand aangebracht om de zachtboard wandbetimmering te beschermen tegen stoelen en tafels. Deze stootrand is aanwezig in alle ruimtes op de begane grond, maar niet zichtbaar op historische foto's van het verbindingscentrum van rond 1983. Dit suggereert dat in ieder geval deze stootrand hoort bij de aanpassingen die na 1983 zijn aangebracht op de begane grond, nadat het verbindingscentrum vbdcen GV was verhuisd naar de Frederikkazerne.

144. Ruimte 014: Stopcontacten en telefoonaansluitingen met codes tegen de zuidwand van de ruimte, zoals deze door heel de bunker zichtbaar zijn. Deze verwijzen naar de functie als verbindingcentrum.

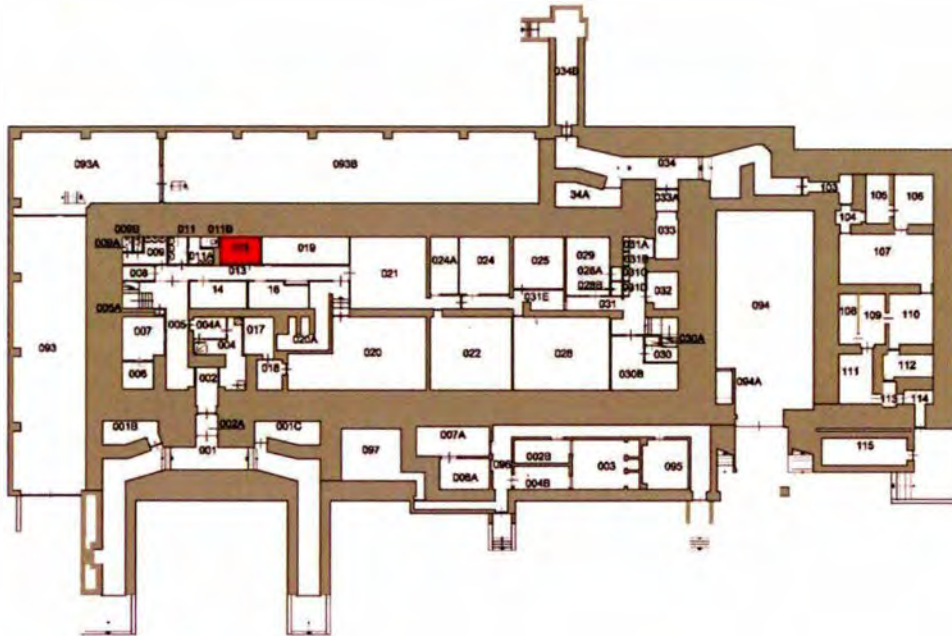

145. Ruimte 014 naar het zuidwesten. Tegen de zuidwand heeft men omstreeks 1964 opbergkastjes geplaatst. Rechtsboven is de bekleding van de luchtbehandelingsinstallatie deels verwijderd. De kanalen zijn in 1964 aangebracht. Links ervan is zichtbaar hoe de kanalen door de betonnen wand, die de begane grond van de bunker in tweeën verdeelt, zijn gehakt.

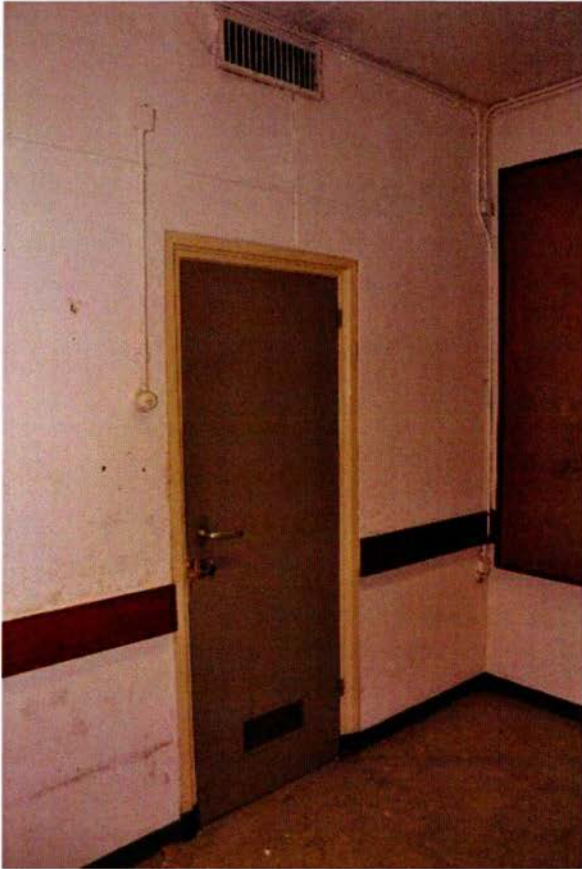

146. Ruimte 014 in zuidelijke richting. Op de wand en de vloer tekent zich nog de oorspronkelijk tussenmuur af die bij wijzigingen in 1948 is verwijderd om één grote ruimte te creëren.

Ruimte 015

Het vertrek heeft zijn huidige omvang gekregen door het samenvoegen van twee legeringsruimten (1948). De scheidingswand tussen beide is weggebroken, waarna de ene helft van de ruimte aan 015 is toegevoegd en de andere helft aan 019. Ruimte 015 bestaat dus uit anderhalve legeringsruimte. De wanden en het plafond zijn in de KO-periode volledig bekleed met zachtboard. De vloer is voorzien van een linoleumvloer, die vermoedelijk hoort bij de verbouwing van 1948. In 1964 zijn de ruimtes opnieuw ingericht met houten meubilair en gedeeltelijk na 1983 aangepast.

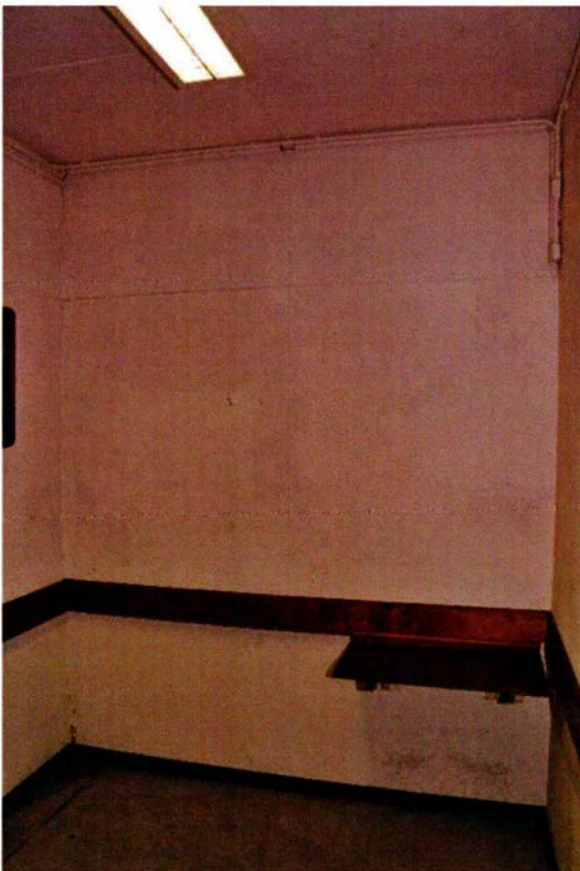
147. Ruimte 015. Het westelijke deel van de zuidwand met de toegangsdeur (het kozijn is oorspronkelijk en de deur is uit de KO, 1948). Bovenin de wand is de luchttoevoer te zien en in de deur is een ventilatierooster aangebracht.

148. Westwand ruimte 015 met prikboard.

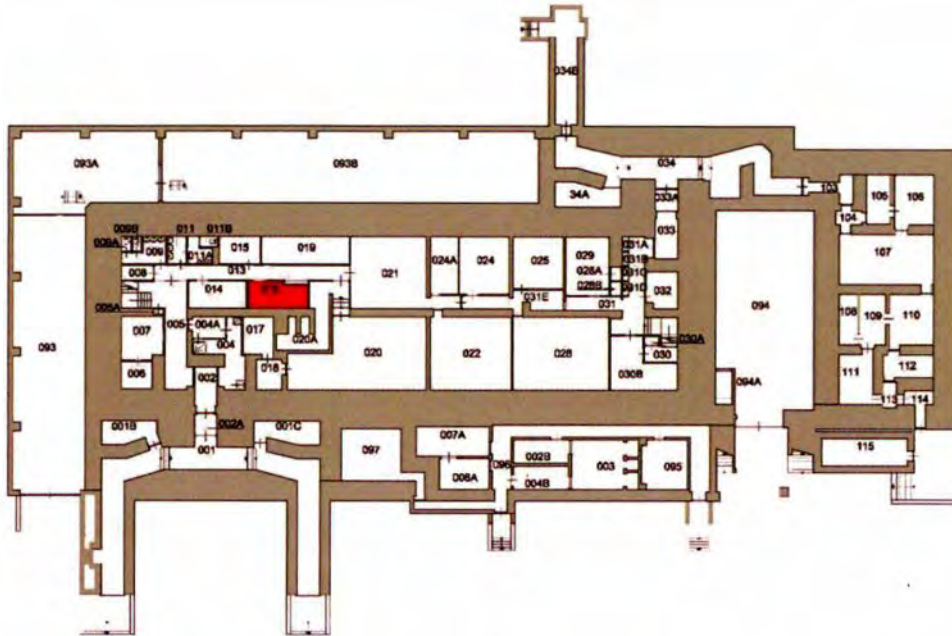

149. Ruimte 015. Tegen de noordwand is een uit omstreeks 1964 daterende kast bevestigd. De stootrand dateert van aanpassingen na 1983.

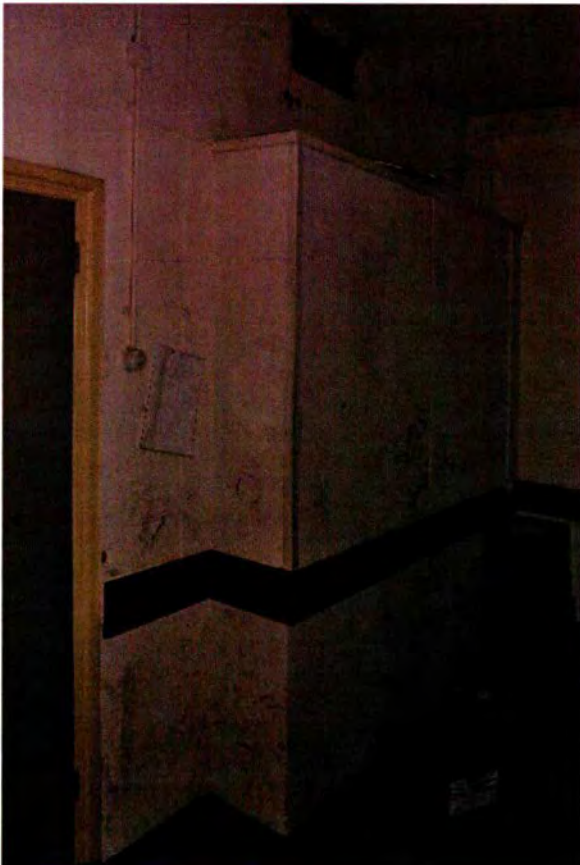

150. Oostwand ruimte 015. Het klaptafeltje is op de stootrand gemonteerd. Het is niet bekend van wanneer het klaptafeltje dateert, maar deze is in ieder geval na 1983 op deze wijze op de wand gemonteerd.

Ruimte 016

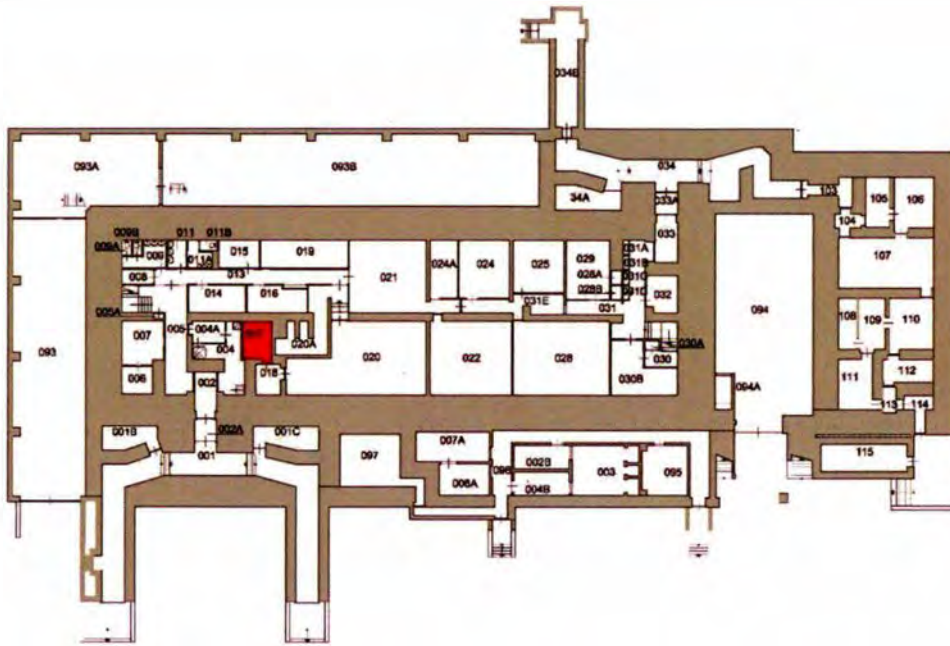
Het vertrek is ontstaan door het samenvoegen van twee legeringsvertrekken. De wanden en het plafond zijn in de KO-periode volledig bekleed met zachtboard. De vloer is voorzien van een linoleumvloer, die vermoedelijk hoort bij de verbouwing van 1948. In 1964 zijn de ruimtes opnieuw ingericht met houten meubilair en gedeeltelijk na 1983 aangepast.

151. Ruimte 016, noordoosthoek. Het ingebouwde deel is bij de verbouwing van ca. 1964 tot stand gekomen, toen aan de gangzijde een nis is gemaakt voor elektrakasten (zie ruimte 013). Boven de inbouw zit een opening van de luchtverversingsinstallatie (1964), waarvan het rooster ontbreekt. Links is een deel van de toegangsdeur met rooster voor de afvoer van lucht zichtbaar.

152. Ruimte 016, gezien naar het westen. De kast op halve hoogte van de wand zal uit circa 1964 dateren. De stootrand dateert van aanpassingen die na 1983 zijn aangebracht, toen het verbindingscentrum vbdcen GV de bunker had verlaten en was verhuisd naar de Frederikkazerne.

Ruimte 017

Het vertrek dient als ruimte voor de verwarmingsinstallatie. Thans is dat een relatief kleine olietketel uit 1987 van de firma Buderus. De verwarmingsruimte was oorspronkelijk aanzienlijk groter en bestond toen uit de ruimten 004, 004A en 017. De ruimte was toen ook verbonden met ruimte 002 en had daardoor een directe verbinding met de toegang van de bunker. Dit was van belang vanwege de aanvoer van brandstof. Een tekst op de deur tussen de ruimtes 017 en 018 herinnert nog aan deze vroegere doorgang.

Bij de verbouwing van omstreeks 1964, toen de bunker werd aangepast aan de atomaire oorlogsvoering, werden de huidige vertrekken 004 en 004A afgescheiden om als reinigingsruimten (sluis) te kunnen dienen bij een eventuele besmetting. De wanden van het vertrek bestaan zowel uit betonwerk met zichtbare afdrücken van bekistinghout als schoon- en gepleisterd metselwerk. Alle wanden zijn wit geschilderd met een grijze onderzijde. De zoldering bestaat uit beton met de structuur van het bekistinghout, eveneens wit geschilderd. De vloer is een cementdekvloer, die omstreeks 1964 zal zijn aangebracht.

De ruimte is voorzien van luchtdichte gasdeuren, zodat de ruimte bij een calamiteit afgesloten kon worden van de rest van de bunker.

153. Ruimte 017. De toegangsdeur tot de verwarmingsruimte is als gasdeur uitgevoerd en dateert nog uit de bouwtijd. De zuidwand, waarin de deur is opgenomen, is een betonwand waarop de aftekening van de bekisting nog in het zicht is. Links is een schakelkast voor de elektra uit de KO zichtbaar.

Deze deur was vroeger onderdeel van de doorgaande route (tussen ruimte 020, 018 en 017) naar de sluis en ingang tot de bunker.

154. Ruimte 017. De huidige verwarmingsinstallatie met olieketel (1987) van de firma Buderus. De rode buis is de watertoevoer. Rechts de betonnen scheidingswand (de noordwand van het vertrek) die de begane grond van de bunker in tweeën verdeelt. Links de in halfsteens verband opgetrokken scheidingsmuur (westwand) uit 1964. Op de vloer zijn de sporen van oudere installaties zichtbaar.

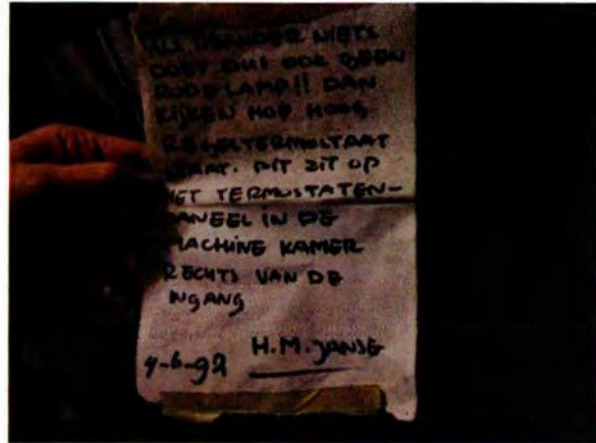

155. Ruimte 017. De moderne boiler tegen de noordwand. Links de witgeschilderde, in schoon metselwerk uitgevoerde, westwand van het vertrek.

156. Ruimte 017. Deze tegen de oostwand aangebrachte voorziening (derde kwart 20ste eeuw) moest de verse lucht voor de verwarmingsinstallatie verzorgen. De herstelling in de zoldering geeft aan dat in het verleden aanpassingen hebben plaatsgevonden. Hier zaten mogelijk de afvoeren van de oorspronkelijke verwarmingsinstallatie. Het vlakke wanddeel links is waarschijnlijk gepleisterd metselwerk ter plaatse van de onderbouw van de schoorsteen. Rechts is de aftekening van de bekisting op het beton zichtbaar.

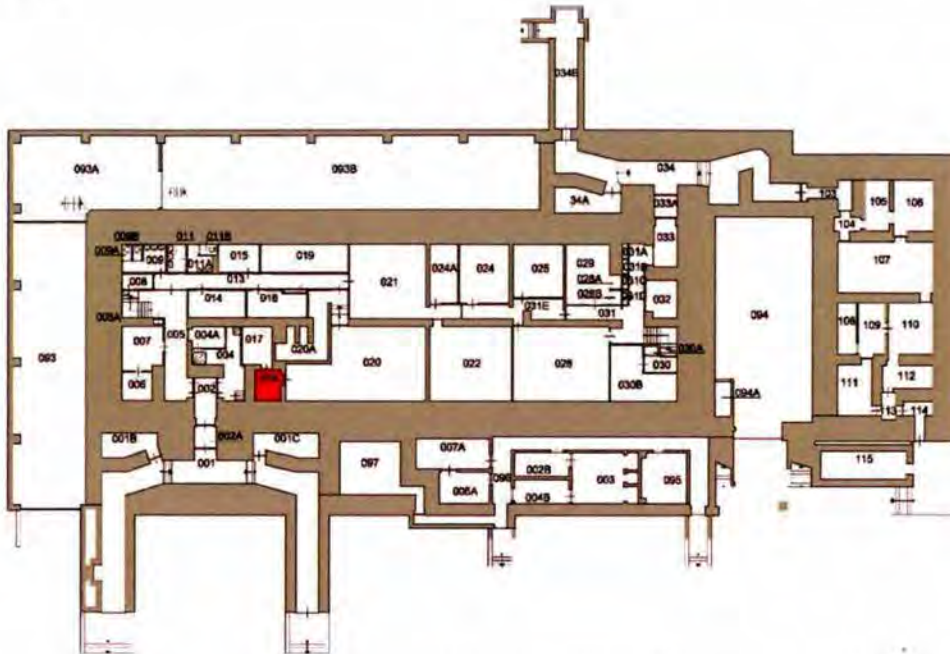

157. Ruimte 017. In de ruimte bevinden zich meerdere installatieonderdelen, waaronder deze schakelaar van de cv.

158. Ruimte 017. De noordoosthoek met de aansluiting van de rookgasafvoer op het schoorsteenkanaal. Onder de afvoer is een stalen luik van bescheiden afmeting zichtbaar. Dit zal het veegluik van de schoorsteen zijn, waarboven de uitlaat van de ketel ligt om op hetzelfde schoorsteenkanaal/rookgaskanaal uit te komen.

Ruimte 018

Het vertrek bevat de watervoorziening van de bunker. Sinds de bouw zijn de functie en de omvang van het vertrek niet gewijzigd. De wanden van het vertrek zijn in beton uitgevoerd, waarbij de aftekening van het bekistinghout in het zicht is. De zoldering is op dezelfde wijze afgewerkt. Het geheel is wit geschilderd. De vloer is als cementdekvloer uitgevoerd. Er zitten enkele luiken in de vloer die in de huidige situatie nergens op uitkomen. In de westwand van het vertrek is nog een luchtklok opgenomen.

De ruimte is voorzien van luchtdichte deuren, zodat de ruimte bij een calamiteit kan worden afgesloten van de rest van de bunker.

159. Ruimte 018. Het watervoorraadvat is een overdrukvat om voldoende waterdruk in de waterleidingen te behouden. Deze dateert waarschijnlijk van na WOII (1957). Een ander overdrukvat hangt in het trappengat naar de zolderverdieping (ruimte 204).

160. Ruimte 018. De naast het vat opgestelde pomp. Deze pomp zal in het verleden het water in het leidingsysteem van de bunker hebben gepompt.

161. Ruimte 018. IJzeren watervat op steunen tegen de zuidwand van het vertrek..

162. Ruimte 018. Een tweede watervat op steunen, dat tegen de noordwand van het vertrek is gemonteerd.

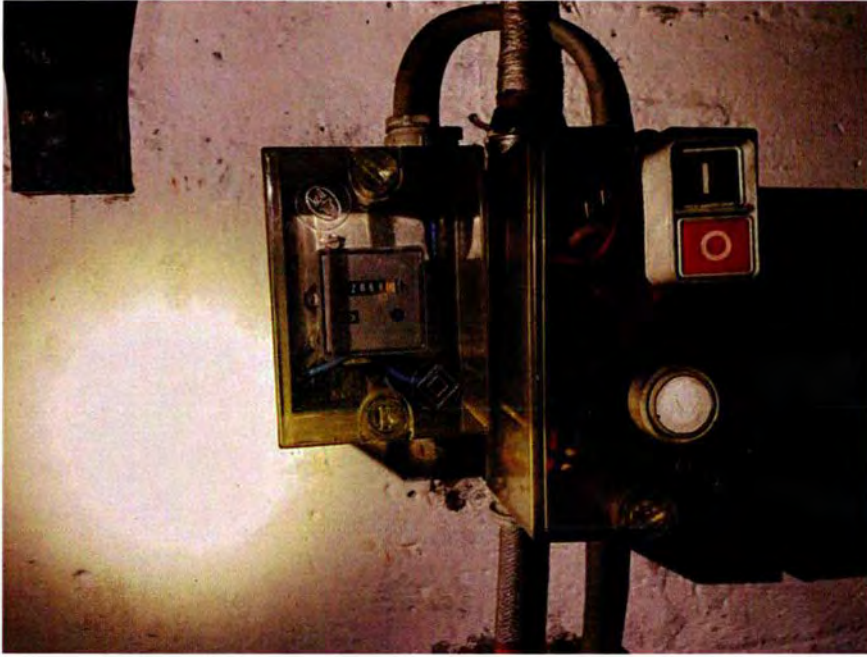

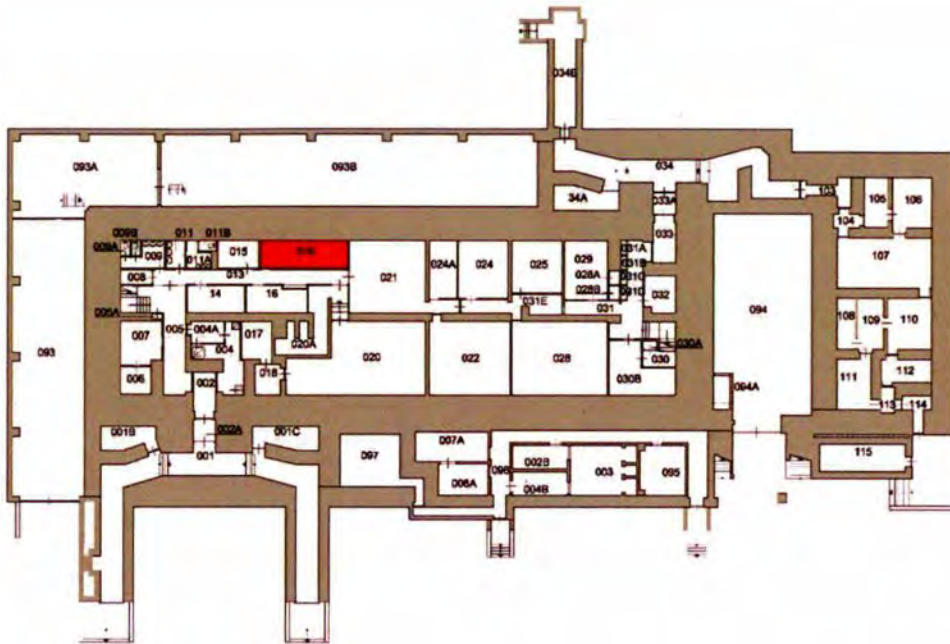
163. Ruimte 018. In de vloer is een opening opgenomen, die wordt afgedekt met stalen platen. Er zit echter nu niets onder deze platen. De ruimte is via een buis met de waterbron in de naastgelegen ruimte 020 verbonden. Oorspronkelijk zat onder de hier zichtbare stalen platen de waterbron van de bunker. Deze is om onbekende reden afgedekt en er is een nieuwe waterbron aangelegd in de machinekamer, ruimte 020. De Duitse tekst 'Schleuse und Brunnenanlage' op de deur tussen ruimte 020 en 018 verwijst nog naar de oorspronkelijke sluis en waterbron in ruimte 018.

164. Ruimte 018. De toegangsdeur tot de naastgelegen ruimte 020. Op de deur is de Duitse tekst 'Machinenraum' aangebracht. Die is echter slecht leesbaar en niet op een foto af te beelden. De Duitse tekst wijst erop dat ook deze gasdeur uit de bouwtijd dateert.

165. Ruimte 018, oostwand. Schakelaar met meter, die 206,8 aangeeft. Niet bekend wat voor schakelaar dit is.

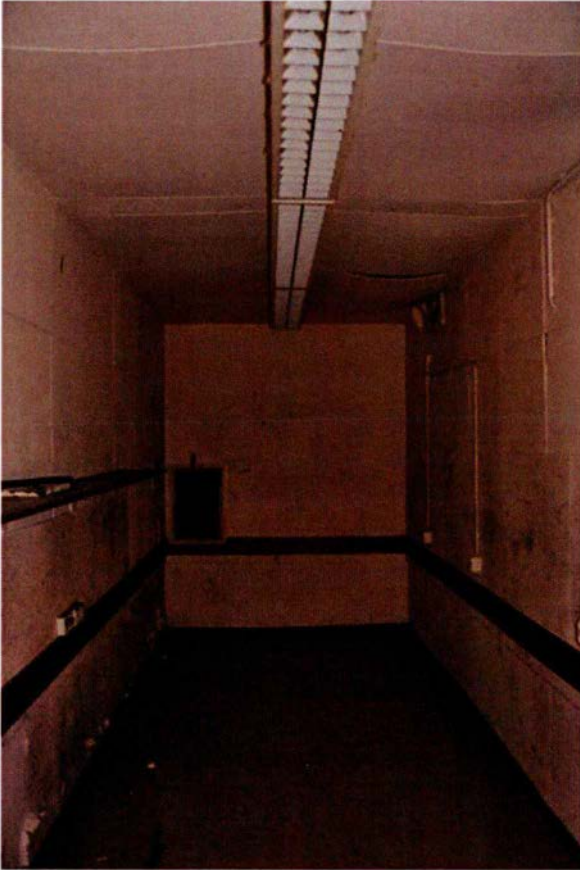
Ruimte 019

De huidige ruimte 019 is het gevolg van het samenvoegen van tweeënhalve legeringsruimten tot één groot vertrek (de andere helft van het meest westelijke vertrek is met ruimte 015 samengevoegd). De wanden en het plafond zijn in de KO-periode volledig bekleed met zachtboard. De vloer is voorzien van een linoleumvloer, die vermoedelijk hoort bij de verbouwing van 1948. In 1964 zijn de ruimtes opnieuw ingericht met houten meubilair en gedeeltelijk na 1983 aangepast.

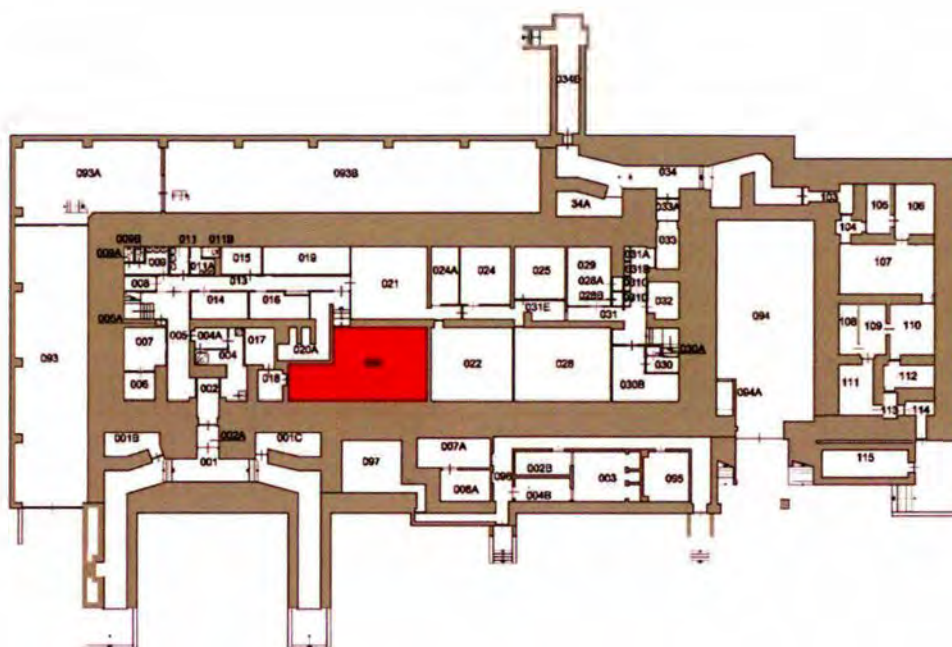

166. Ruimte 019 in westelijke richting met links de toegangsdeur. De verse lucht wordt aangevoerd door roosters in de zuidwand (links op de foto) en wordt afgevoerd door het in de deur opgenomen rooster.

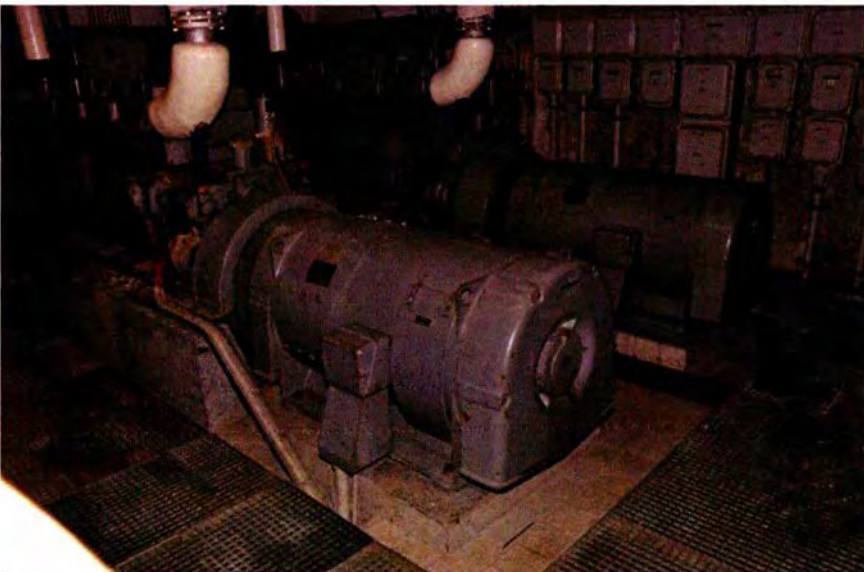
167. Ruimte 019. Het vertrek in oostelijke richting. In de oostwand is een doorgeefluik voor berichten opgenomen. Dit doorgeefluik is in de KO aangebracht, vermoedelijk in 1964, t.b.v. het verbindingscentrum vbdcen GV dat hier tijdens de KO gevestigd was.

Ruimte 020

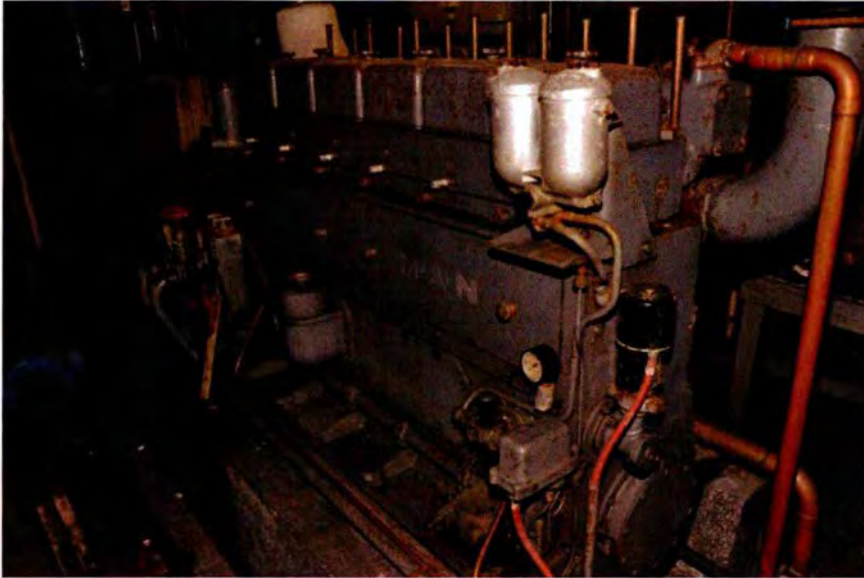

168. Ruimte 020, gezien in oostelijke richting. Prominent in beeld de beide dieselmotoren met generatoren ten behoeve van het opwekken van elektriciteit. Geheel rechts de schakelkasten, waar achter nog net de onderkant zichtbaar is van twee oranje dagtanks voor olie. En geheel links is nog net een klein deel van de luchtbehandelingsinstallatie zichtbaar

169. Ruimte 020. De twee centraal in de ruimte opgestelde generatoren dateren uit 1957 en vervangen mogelijk exemplaren die waarschijnlijk in 1949 of 1950 zijn geplaatst. Deze vervangen op hun beurt weer de oorspronkelijke generatoren van de WOII, die in de zuidwesthoek van het vertrek stonden. Mogelijk zijn de plannen van 1949 voor nieuwe generatoren niet ten uitvoer gebracht en is men pas in 1957 daadwerkelijk tot vernieuwing overgegaan. Op de plaats van de huidige generatoren stond oorspronkelijk de uitgebreide luchtzuiveringsinstallatie. Deze bevindt zich thans aan de oostzijde van het vertrek en gedeeltelijk in ruimte 020A. Het fundament van de zware dieselmotoren is vrijgehouden ten opzichte van de rest van de bunkervloer door middel van een groot betonnen blok, om zodoende ongewenste trillingen tegen te gaan. De ruimte rond de machines is afgedekte met een ijzeren rooster. Onder dit rooster bevinden zich enkele andere voorzieningen, zoals de waterbron, de olievoorraad en buizen voor water en olie.

170. Ruimte 020. De Duitse dieselmotor, die hier in 1957 werd geplaatst om elektriciteit op te wekken.

171. Ruimte 020. Het noordelijke deel van de machinekamer met zicht op de koolfilters die uit 1965 dateren. Deze zullen geplaatst zijn als gevolg van de internationale dreigingen tijdens en na de Cubacrisis (1962).

172. Ruimte 020. Het noordelijke deel van de westwand met een deel van de grote luchtkanalen met bijbehorende meet- en regelinstrumenten.

173. Ruimte 020. De zuidwand met de schakelkasten voor de elektra. Ook deze dateren uit de KO-periode (1957).

174. Ruimte 020. Het meest westelijke deel van de zuidwand met kasten en bedieningsapparatuur die uit de KO-periode (1957) dateren.

175. Ruimte 020. Het meest westelijke deel van de machinekamer met de deur naar ruimte 018, waar in eerste instantie de waterpomp was opgesteld. De deur dateert uit de bouwtijd en is gasdicht uitgevoerd. Op deze deur staat nog de Duitse tekst 'Maschinenraum'.

176. Ruimte 020. Detail van de gasdichte deur tussen de ruimten 018 en 020.

177. Ruimte 020. Ten noorden van de hiervoor getoonde deur staat deze motor opgesteld. Dit is een bronpomp van het merk E.M.F. Dordt. Het jaartal is niet bekend, maar deze motor dateert vermoedelijk van de aanpassingen in 1957.

178. Ruimte 020. De westzijde van het vertrek met de luchtbehandelingskanalen die hier forse afmetingen bezitten. In deel I wordt het luchtbehandelingssysteem nader toegelicht, aangezien dit systeem betrekking heeft op meerdere ruimtes door de gehele bunker en het verdient om in een bredere context te worden beschreven.

179. Ruimte 020. Detail van de vorige afbeelding met wat vermoedelijk de aandrijfmotor van de luchtbehandeling is. Op de voorgrond is nog net een klein deel van de motor zichtbaar, die dient voor de aandrijving van de luchtbehandeling, de achtergelegen aanzuigventilator.

180. Ruimte 020. De kast van de luchtbehandeling, waarmee de kanalen van de luchtbehandeling geïnspecteerd konden worden, in gesloten toestand.

181. Ruimte 020. De kast van de luchtbehandeling met toegang tot de luchtkanalen in geopende toestand.

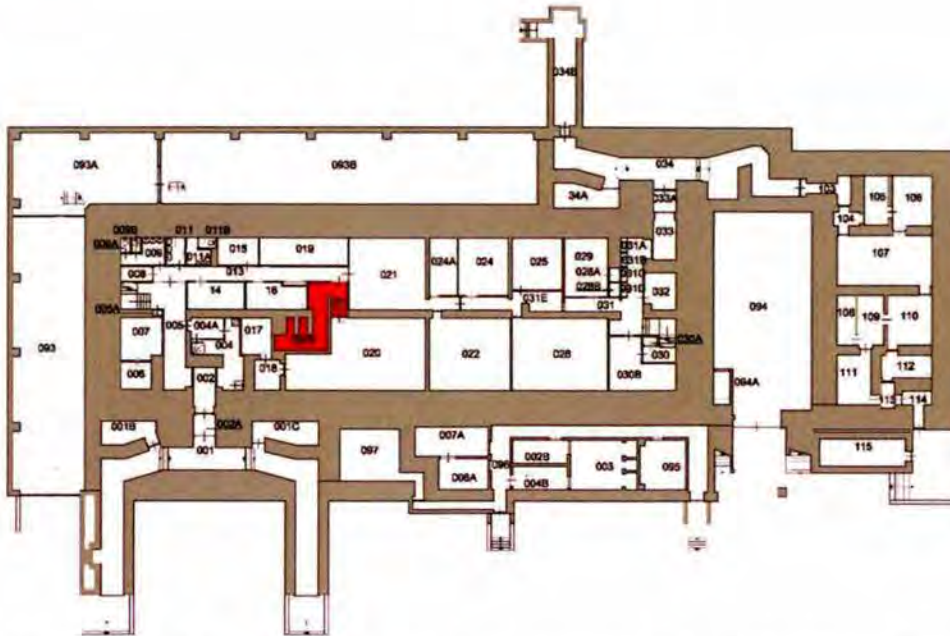

182. Ruimte 020. Het inwendige van het kanaal van de vorige afbeelding. De stalen gasdeuren stammen uit de bouwtijd en bieden toegang tot de luchtschachten, wat in feite ruimte 020A is. Op de voorgrond zijn de panelen zichtbaar waarin filters konden worden geplaatst.

183. Ruimte 020. Onder de luchtverseringsinstallatie in het westelijke deel van ruimte 020 is een luik dat toegang geeft tot de kruipruimte van ruimte 020A. Deze kelderruimte diende voor de luchtuitlaat. Na dit luik naar links geeft de kruipruimte toegang tot de aanzuigventilator voor de luchtuitlaat. Voor zover valt na te gaan behoort de doorgang tot de oorspronkelijke opzet. Het stalen luik zal ten tijde van de KO zijn geplaatst.

Ruimte 020A

Ruimte 020A vormt de entree tot de machinekamer en de luchtschachten. De ruimte zelf wordt grotendeels in beslag genomen door de luchtbehandelingsinstallatie. De wanden en de zoldering van het vertrek zijn voorzien van pleisterwerk en zijn wit gesausd. De vloer is voorzien van een cementdekvloer.

Deze ruimte bestaat eigenlijk uit twee lagen, namelijk een kruipruimte met de toegang tot de kelderruimte en de luchtschachten, en de daarboven gelegen voorzieningen van het luchtbehandelingskanaal.

Het luchtbehandelingssysteem wordt in Deel 1 in een bredere context nader toegelicht.

184. Ruimte 020A, gezien vanuit de entree in zuidelijke richting met zicht op de deur van de machinekamer. De deur zal in de KO-periode (1948) zijn geplaatst.

185. Ruimte 020A, gezien in noordelijke richting, in de richting van de toegang. Het vloerniveau is verlaagd ten opzichte van de gang, maar het niveau van de machinekamer ligt nog boven dat van de kelder.

186. Ruimte 020A, het noordwestelijke deel. Rechts is nog net een klein deel van de toegangsdeur te zien. Het kozijn is uit de bouwtijd, de dubbele deuren horen bij de aanpassingen van 1948. Links is een deel van het luchtbehandelingssysteem zichtbaar.

187. Ruimte 020A. Het bovenste deel van de luchtbehandelingskanalen die het grootste deel van de ruimte in beslag nemen.

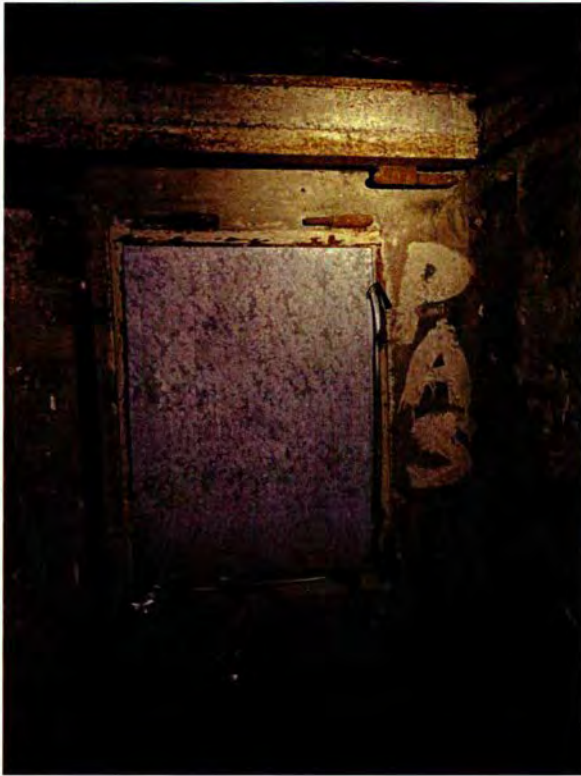

188. De noordelijke kruipgang van ruimte 020A, gezien vanuit de opening in ruimte 020. Dit was onderdeel van het kanaal van de luchtuitlaat voor vieze lucht, welke links richting de luchtuitlaatschacht gaat. Achterin op de afbeelding is een luchtkanaal zichtbaar. Daarvoor liggen verbindingskabels die vanaf ruimte 030 naar de westzijde van de kelderruimte lopen. Dit is een van de drie toegangen tot de kelderruimte.

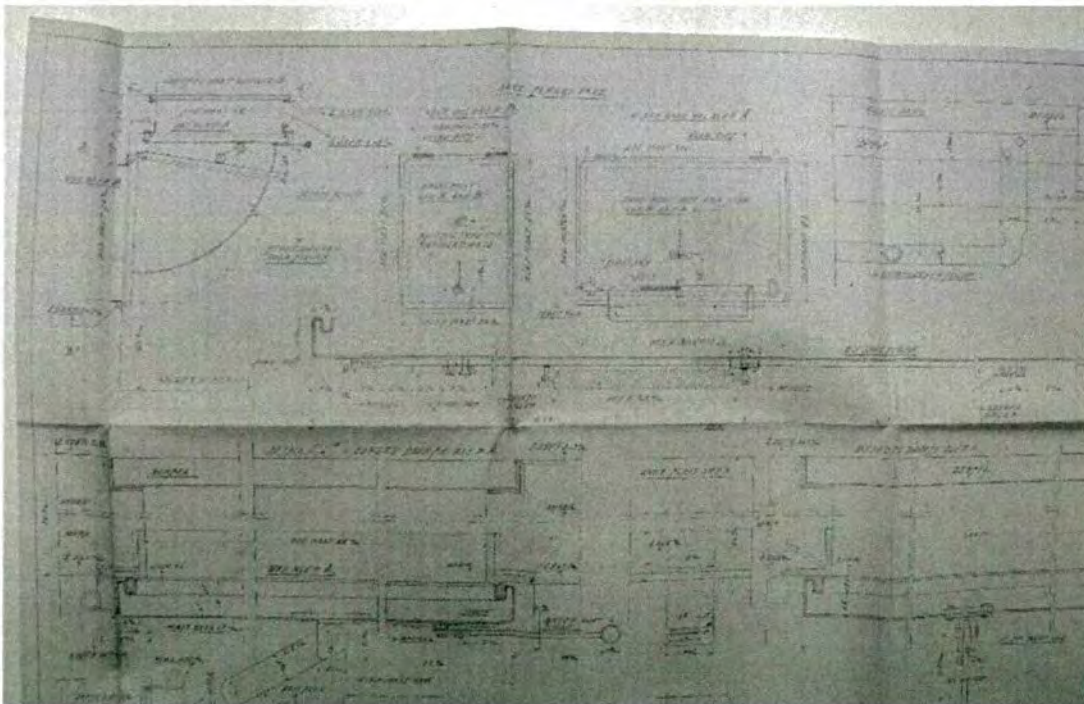

189. Ruimte 020A, zicht vanuit de ingang tot de kruipruimte. Zicht op de splitsing tussen de beide kruip- of ventilatiegangen. Links is de kwartcirkelvormige geleiderail zichtbaar waarlangs het ventilatieluik kon worden geopend. Het systeem stamt nog uit de bouwtijd, maar het luik is niet meer aanwezig. Dit luik bood waarschijnlijk toegang tot de daarboven gelegen schachten voor luchtinlaat en luchtuitlaat, maar maakt ook luchtcirculatie mogelijk. Zie hiervoor een nadere toelichting van het luchtbehandelingsysteem in Deel 1.

190. Ruimte 020A. De westelijke kruipgang met zicht op het tweede luik, althans waar deze oorspronkelijk zat. Deze opening is nu afgezet met een metalen plaat, maar gaf oorspronkelijk toegang tot de achtergelegen aanzuigventilator en luchtuitlaatschacht. Deze doorgang kon worden dichtgezet om de luchtuitlaat af te sluiten en luchtcirculatie mogelijk te maken.

191. Detail van een van de documentatietekeningen die kort na het einde van de WOII van de bunker zijn vervaardigd. Het hier afgebeelde deel geeft de constructie weer van de dubbele kleppen, waarvan de plaats op de vorige twee afbeeldingen te zien is. De beide valluiken waren onderling gekoppeld. De functie van de valluiken wordt toegelicht in deel 1. (Herkomst: NA_23_167_1097)

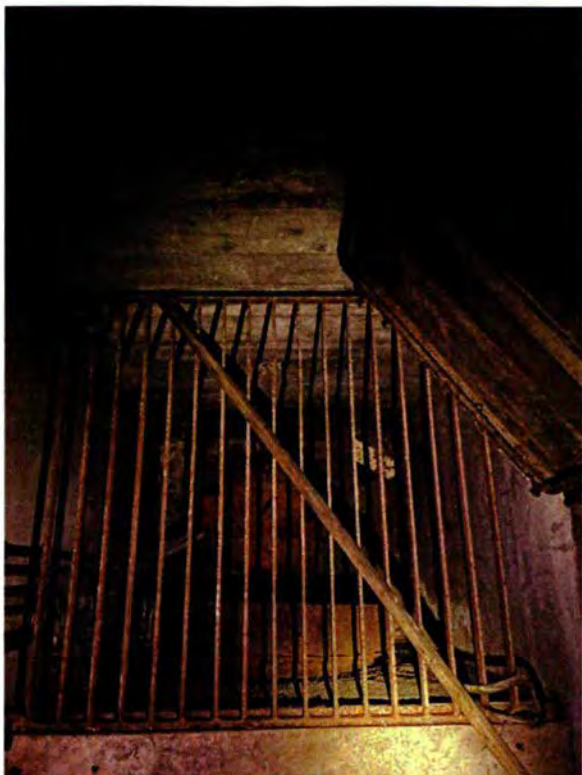

192. Ruimte 020A. Zicht vanuit de kruipruimte naar de ruimte van waaruit de schachten van luchtinlaat en luchtuitlaat toegankelijk zijn. Het zicht is op de uit de bouwtijd daterende deur die de luchtuitlaatschacht kon afsluiten. Geheel rechts de gasdeur die de luchtinlaat kon afsluiten, en links daarvan de gasdeur die de doorgang tot de luchtuitlaatschacht kon dichtzetten. Deze drie gasdeuren maakten ook de bunker gasdicht in geval dat de zolderverdieping bij een aanval was aangetast, en besmette lucht door de schachten de bunker kon ingaan. In deel 1 wordt het luchtbehandelingssysteem nader toegelicht in een bredere context.

193. Ruimte 020A. Zicht op de gasdeur van de luchtuitlaatschacht. In een oorlogssituatie kon deze ingang in de bunker vanuit de zolderruimte gasdicht worden afgesloten. De afbeelding is genomen vanuit het luik bij de vorige afbeelding. Onder het rooster staat de aanzuigventilator voor luchtuitlaat.

194. Ruimte 020A, zicht van bovenaf op de aanzuigventilator voor de luchtuitlaat. Deze is nu afgezet met een metalen plaat. Zonder deze plaat zou de ventilator de vieze lucht aan kunnen zuigen vanuit de kelderruimte en doorventileren richting de naastgelegen luchtuitlaatschacht.

195. Ruimte 020A, inkijk in noordelijke richting in de luchtuitlaatschacht.

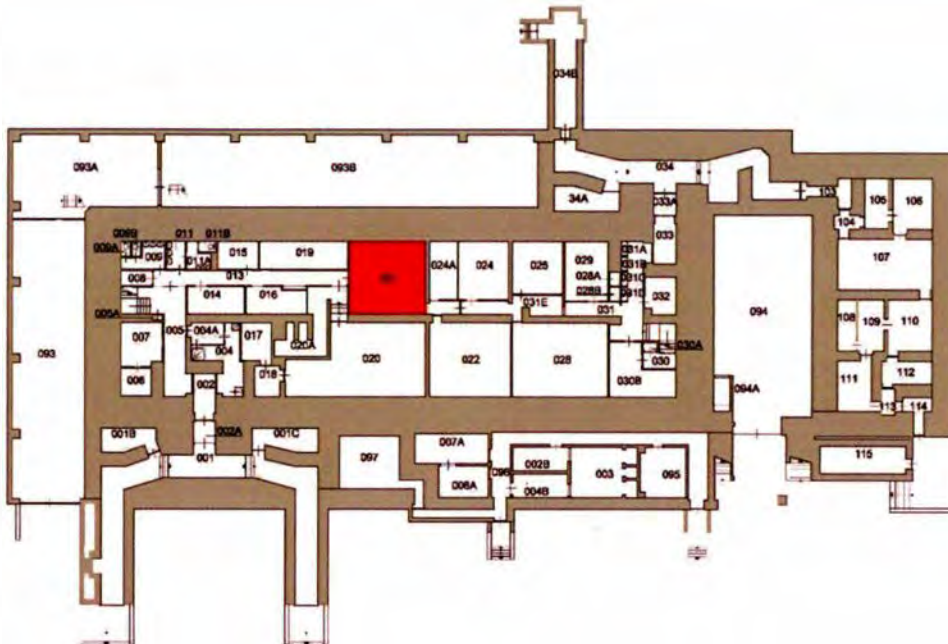

196. Ruimte 020A, zicht naar boven in de luchtuitlaatschacht. Deze schacht gaat naar de zolderruimte, waar die uitkomt in ruimte 201.

197. Ruimte 020A, zicht in noordelijke richting op de luchtinlaatschacht. Dit is de rechter schacht van de twee. Ook deze schacht gaat naar de zolderruimte, waar die uitkomt in ruimte 204. In de schacht zijn panelen zichtbaar voor filters. Links op de afbeelding de gasdeur voor het afsluiten van deze schacht. In een oorlogssituatie kon deze gasdicht worden afgesloten om eventueel besmette lucht vanuit de zolderruimte tegen te houden.

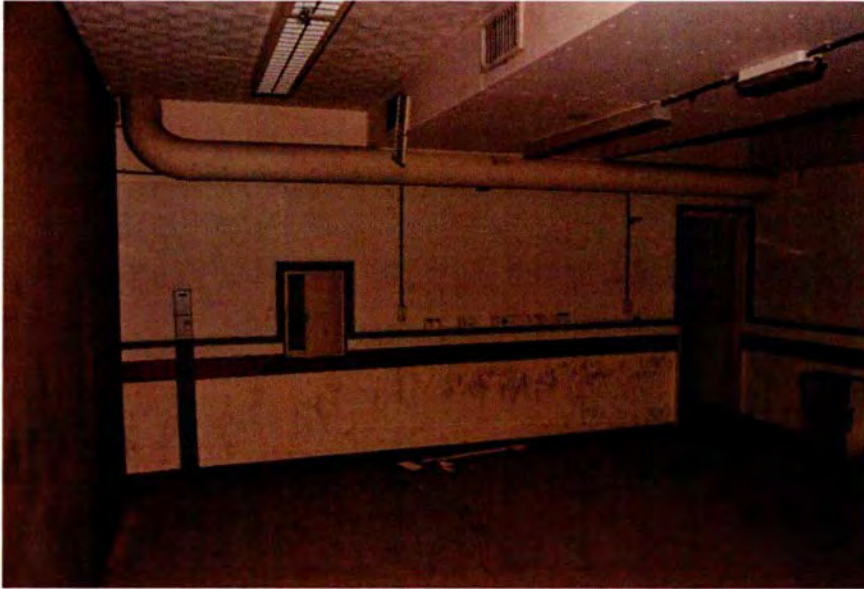
Ruimte 021

De ruimte is in 1948 tot stand gekomen toen de kleine legeringsruimten in het noordoostelijke deel van de begane grond werden verwijderd om plaats te maken voor vier grotere vertrekken (021, 024, 025 en 029). Daarvoor is de oorspronkelijke structuur van een centrale gang met aan weerszijden legeringsruimten verwijderd. Over de lengte van drie legeringsruimten zijn de wanden volledig verwijderd en zijn de vertrekken samengevoegd tot de huidige ruimte 021. De wanden en het plafond zijn in de KO-periode volledig bekleed met zachtboard. De vloer is voorzien van een linoleumvloer, die vermoedelijk hoort bij de verbouwing van 1948. In 1964 zijn de ruimtes opnieuw ingericht met houten meubilair en gedeeltelijk na 1983 aangepast. In de oostwand is de oorspronkelijke doorgang in de dwarse scheidingsmuur met dubbele gasdeuren dichtgezet en in plaats daarvan is meer zuidelijk een nieuwe doorgang in de wand ingebroken.

198. Ruimte 021. De noordwand met zachtboard plaatmateriaal. De wand maakte dus oorspronkelijk deel uit van drie verschillende manschappenverblijven. Links en rechts zijn doorgeefluiken zichtbaar, die de functie van deze ruimte tijdens de KO als onderdeel van het verbindingscentrum laten zien.

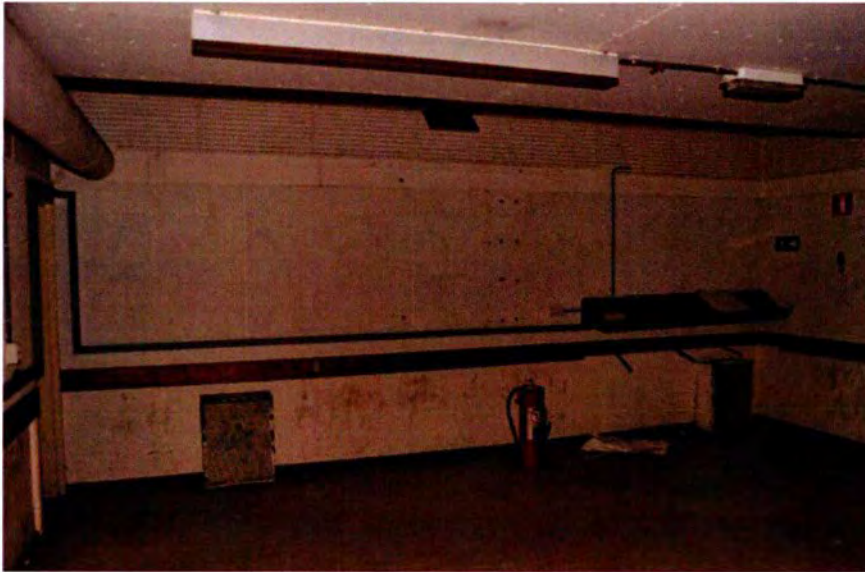

199. De oostwand van ruimte 021. Oorspronkelijk was er in het midden van de wand een doorgang ten behoeve van de oorspronkelijke centrale gang, die hier is weggebroken. In plaats daarvan is de gangdeur rechts gekomen. In ieder geval wordt een van de hier verwijderde gasdeuren nog bewaard in ruimte 080, onder het bunkerdak. De oostwand is overeenkomstig de rest van de wanden met zachtboard afgewerkt. Tegen het plafond is een breed verlaagd deel zichtbaar. Dit deel bevat de luchtbehandelingskanalen voor verse lucht, waarvan een tweetal roosters aan de zijkant zichtbaar zijn. Vanuit die kanalen worden ook de vertrekken van de eerste verdieping van verse lucht voorzien. Dit verlaagde deel bevindt zich op de plaats van de oorspronkelijke middengang. Waar deze gang nog wel aanwezig is, heeft men de installaties in een verlaagd plafond ondergebracht. De witte buis boven langs de oostwand is de verbindingsbuis tussen kast 99B en de grijze koolstoffilters in ruimte 020 (machinekamer). De doorgeefluiken aan de oost- en westzijde zijn gedurende de KO aangebracht, toen deze ruimte werd gebruikt als berichtenkantoor. Hier kwamen alle berichten van het vbdcen GV binnen en werden ze doorgegeven naar andere ruimtes van het verbindingscentrum.

200. Detail van de stopcontacten en de verbindingen aan de oostzijde van ruimte 021.

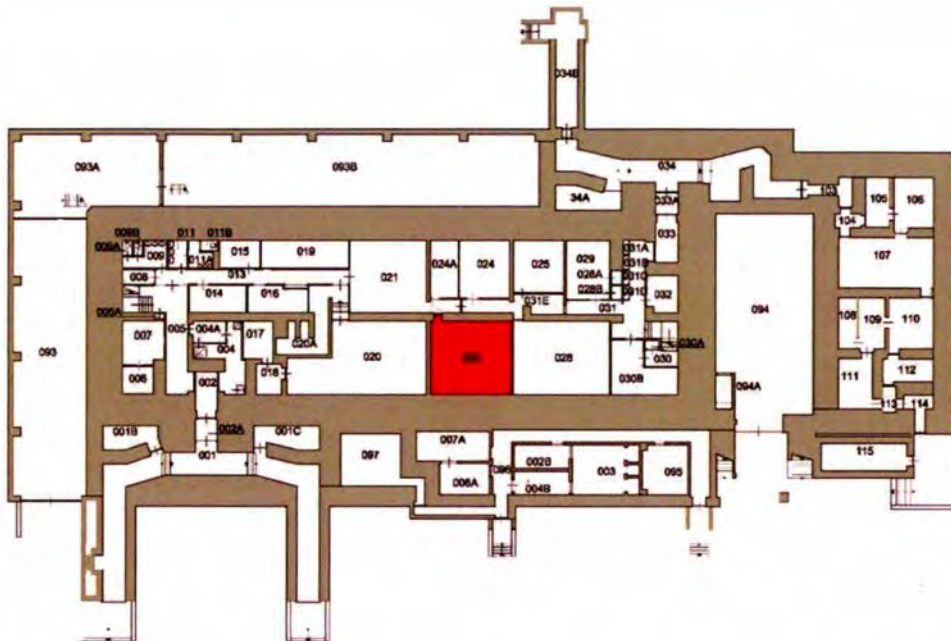

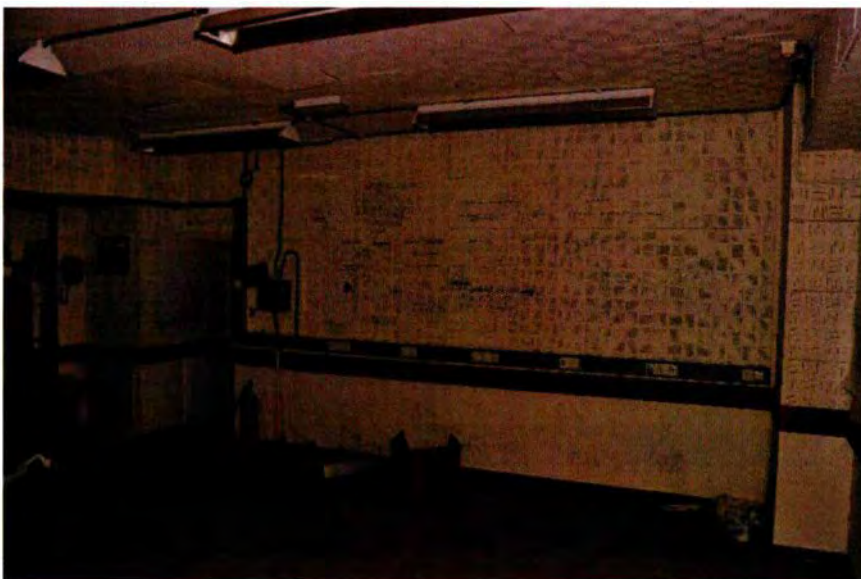
201. De zuidwand van ruimte 021. De twee kasten met roosters op de vloer zuigen vieze lucht weg uit deze ruimte richting de kelderruimte, waar vandaan deze vuile lucht in het luchtbehandelingsstelsel wordt gezogen. Op historische foto's is de houten stootrand niet zichtbaar, wat aangeeft dat deze is aangebracht bij de aanpassingen na 1983. De overige inrichting dateert van circa 1964.

202. De westwand van ruimte 021. De toegang wordt gevormd door de deur in het midden. Die deur is geplaatst toen bij de inrichting van ruimte 021 de middengang hier verdween. Geheel rechts is in de wand een doorgeefluik voor berichten opgenomen, die resteert uit de KO, toen deze ruimten onderdeel waren van het verbindingcentrum. Geheel links is nog een kast met rooster zichtbaar, die vieze lucht afzuigt via de kelderruimte richting het luchtbehandelingsstelsel.

Ruimte 022

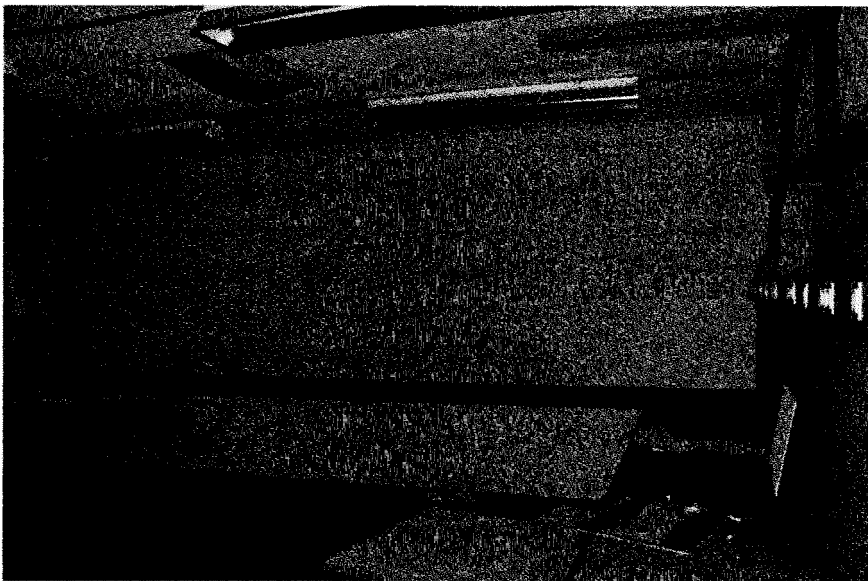
Het vertrek maakte oorspronkelijk deel uit van het verblijf van Seyss-Inquart. Dat verblijf is omstreeks 1948 verdwenen toen daar een nieuwe indeling is gemaakt. Het huidige vertrek is ontstaan door het samenvoegen van een drietal vertrekken tot een groter vertrek. Dit zal verband houden met de behoefte aan grotere vertrekken voor het verbindingscentrum dat hier gedurende de KO was gehuisvest. In eerste instantie werd een leidingkoker, die toen in het midden van het vertrek was komen te staan, nog gehandhaafd, maar deze is bij een latere verbouwing alsnog verwijderd. De huidige inrichting dateert volledig uit de KO-periode. Op de vloer ligt linoleum. De gepleisterde wanden zijn van een houten stootlat op stoelhoogte voorzien. Boven deze lat zijn de wanden bekleed met geluidsabsorberend zachtboard. De zoldering is eveneens voorzien van geluidsabsorberend zachtboard. De inrichting herinnert aan de functie van deze ruimte gedurende de KO als telexruimte.

203. De noordwand van ruimte 022. Links bevindt zich de toegang tot het vertrek. Boven de ingang is het aanvoerkanaal voor verse lucht zichtbaar. De houten stootrand dateert net als in de andere ruimtes op de begane grond van de periode na 1983. De overige inrichting dateert van circa 1964.

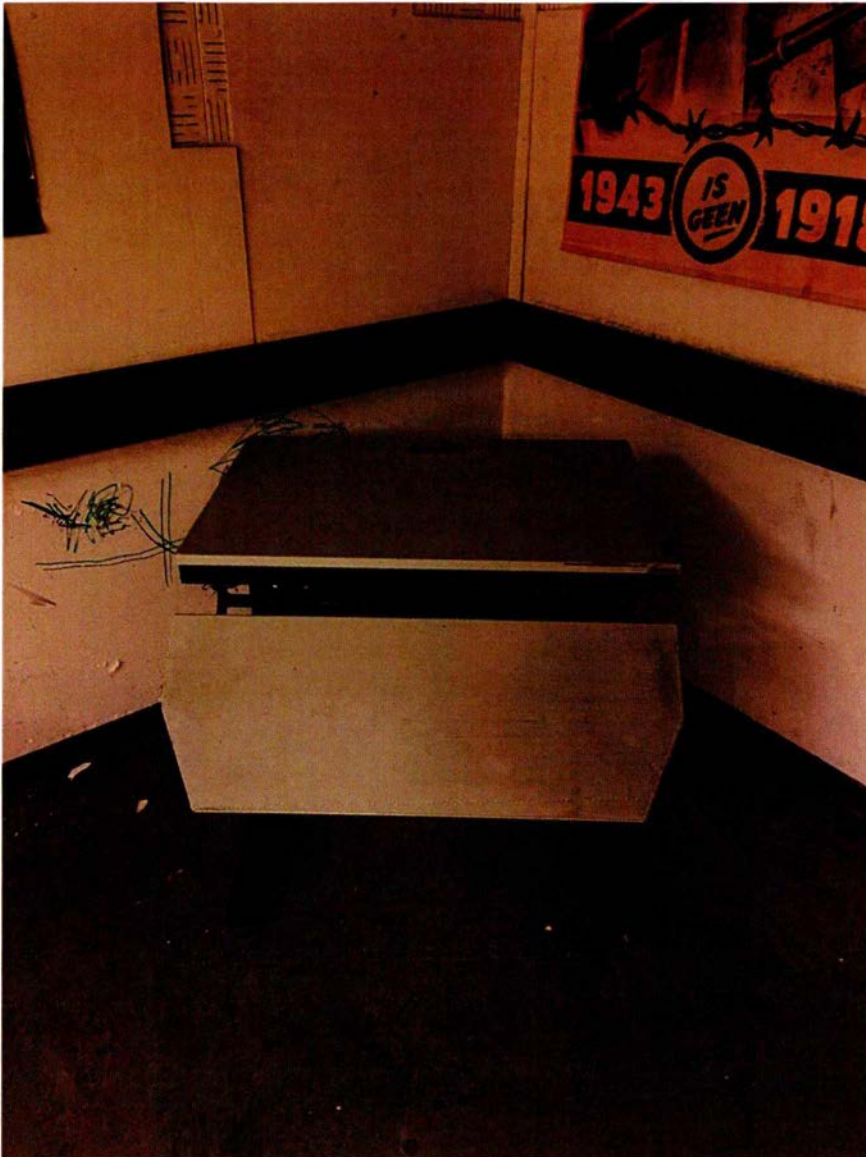

204. De oostwand van ruimte 022 met links een verticaal kanaal van de luchtverversing. Aan de bovenzijde van de wand is een kanaal met de inlaatroosters (1964). Het geheel is ten tijde van de KO aangebracht. Anno 2021 zijn meerdere plafondplaten losgeraakt.

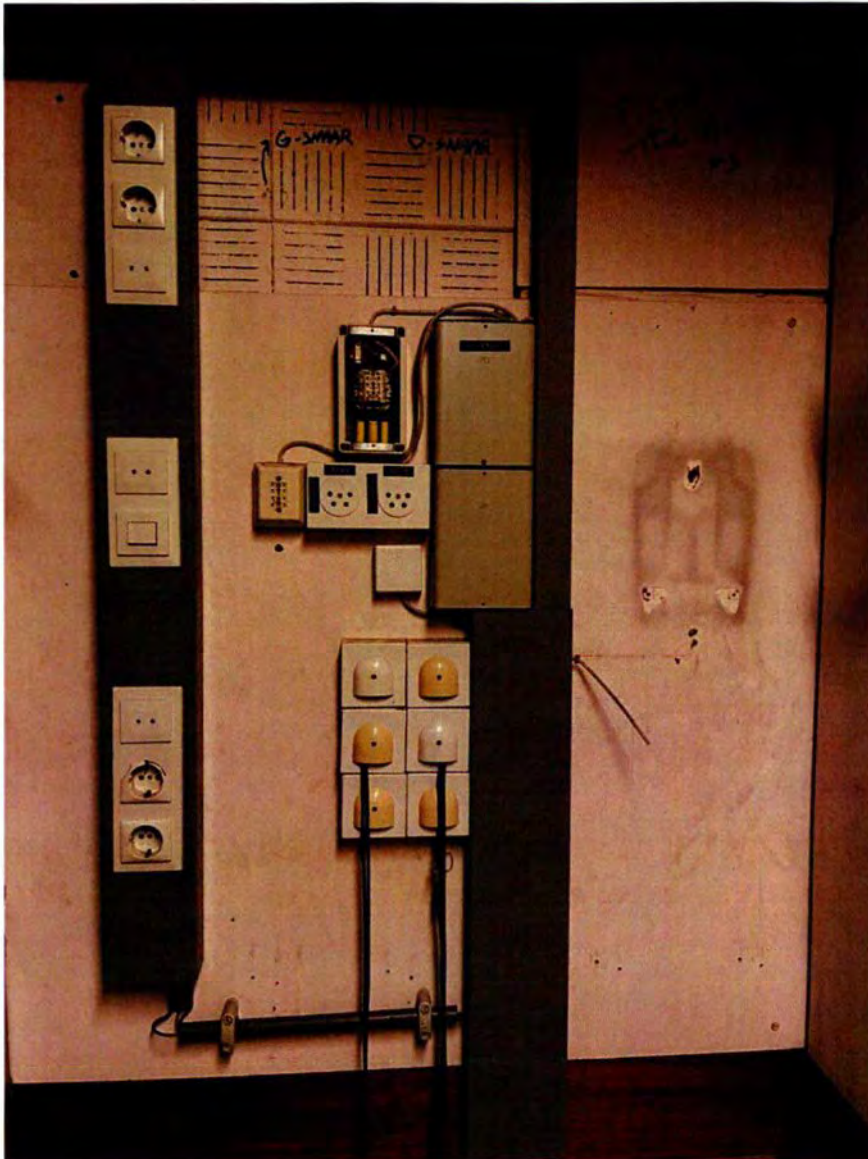

205. De zuidwand van ruimte 022. De tafels rechts en links zijn interieuronderdelen van het verbindingscentrum dat hier tot 1983 was gehuisvest.

206. Tafel in ruimte 022. Dit type meubilair is typisch voor het verbindingcentrum dat deze ruimte gebruikte tot 1983.

207. Ruimte 022, gezien in westelijke richting. Voorzieningen ten behoeve van de verbindingen.

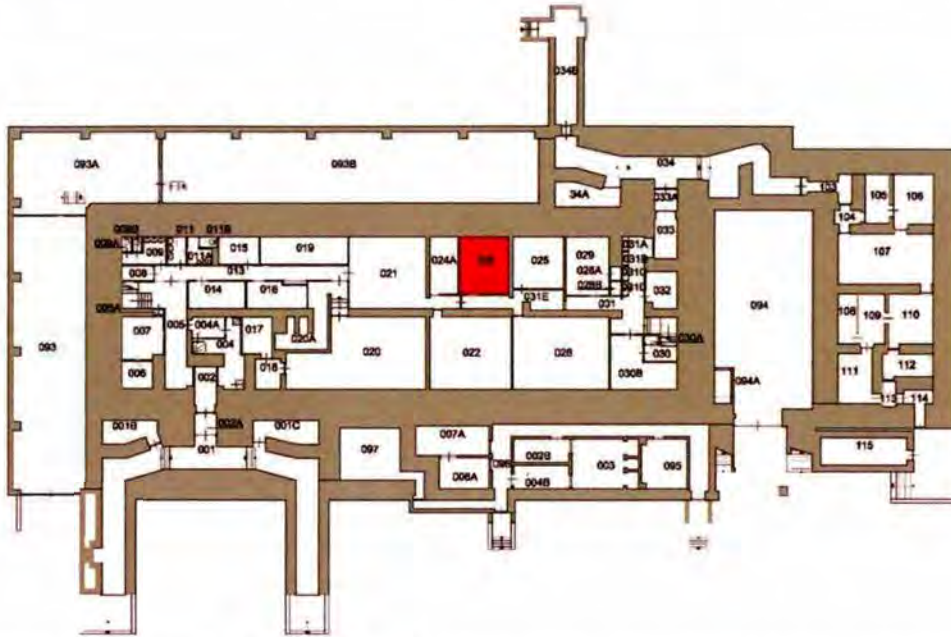

208. Ruimte 022. De westwand met het langs de bovenzijde aangebrachte kanaal van de luchtbehandeling (1964). Voor de wand staan twee houten werktafels met elektravoorzieningen uit de tijd dat het verbindingscentrum vbdcen GV deze ruimte gebruikte.

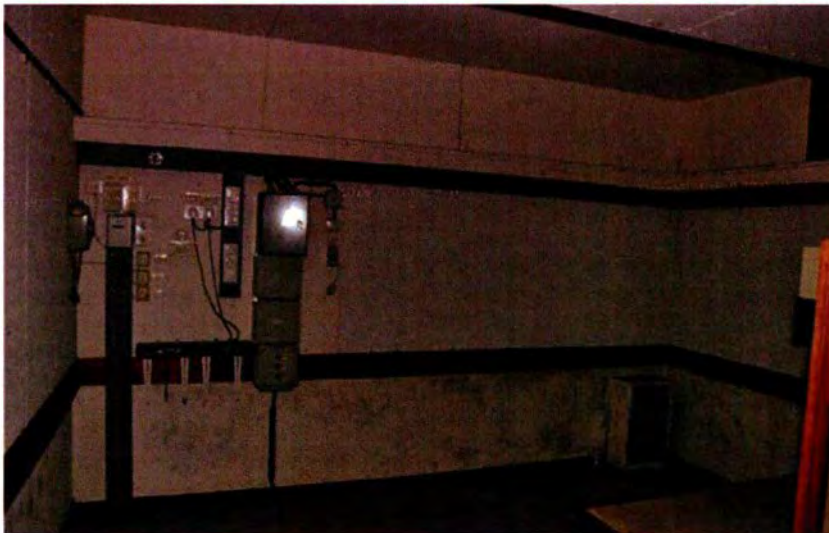

209. Ruimte 022. Detail van een beschadiging van het plafond. Zichtbaar is de bevestiging van het zachtboard op latten tegen de zoldering.

Ruimte 024

Het vertrek is na WOII (1948) tot stand gekomen door legeringsruimten samen te voegen. Na de verbouwing van omstreeks 1948 vormde ruimte 024 samen met ruimte 024A en de gang aan de zuidzijde één groot vertrek. Na 1983 heeft men de gang en 024A van de ruimte afgescheiden. De wanden en het plafond zijn in de KO-periode volledig bekleed met zachtboard. De vloer is voorzien van een linoleumvloer, die vermoedelijk hoort bij de verbouwing van 1948. In 1964 zijn de ruimtes opnieuw ingericht met houten meubilair en gedeeltelijk na 1983 aangepast.

210. De noordwand van ruimte 024. Tegen de wand zijn elektrakasten en kasten voor telecomverbindingen geplaatst. Deze zullen waarschijnlijk grotendeels dateren van na 1983, toen het verbindingscentrum de bunker had verlaten en de ruimtes zijn aangepast voor de Oorlogsstaf BLS. Geheel rechts staat op de grond een kast met rooster van de luchtbehandelingsinstallatie (1964). Vanuit deze kast werd vieze lucht via de kelderruimte in het luchtbehandelingssysteem gezogen.

211. De oostwand van ruimte 024. Bovenaan is een deel van de beplating verwijderd, waardoor het metselwerk van de scheidingsmuur zichtbaar is. Het metselwerk sluit met een stroomlaag aan tegen de zoldering. De muur behoort bij de verbouwing na 1983 waarbij de huidige indeling tot stand is gekomen. Op de voorgrond staat een werktafel, die vermoedelijk in de jaren '60 is geplaatst als onderdeel van de inrichting van het verbindingscentrum.

212. De zuidwand van ruimte 024 met de toegang tot het vertrek. Deze muur is waarschijnlijk na 1983 aangebracht, om ervoor te zorgen dat men in deze ruimte met meer discretie de berichten met gevoelige of geheime informatie kon verwerken.

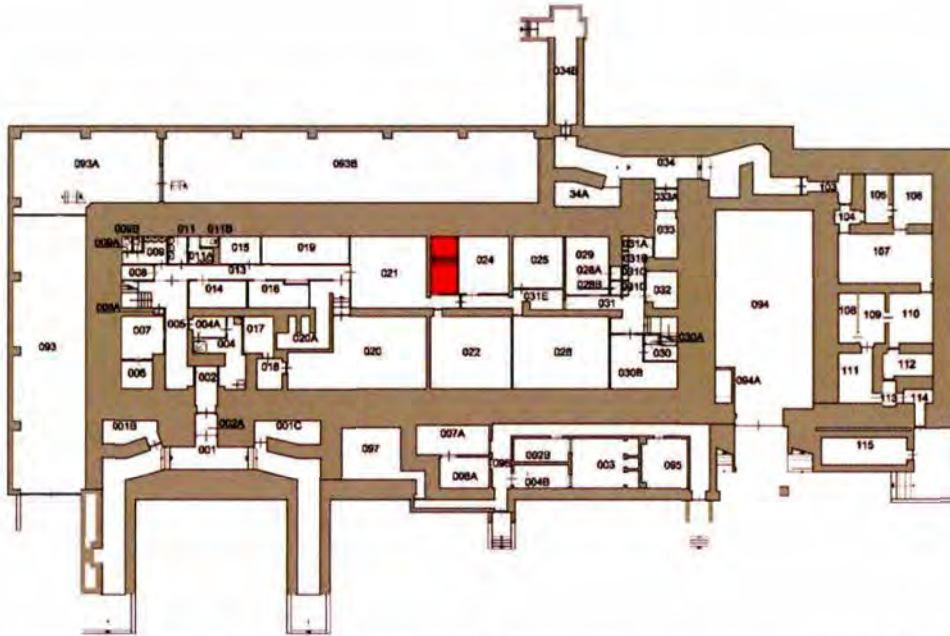

213. De westwand van ruimte 024 met aan de boven in beeld het kanaal voor de luchtvoorziening.

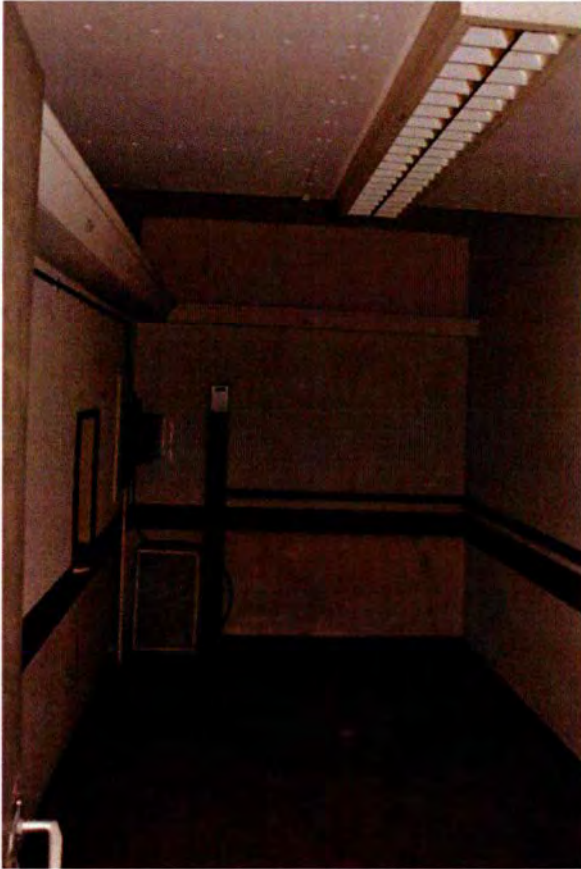

214. Detail van het prikbord tegen de westwand, met daarop de tekst "Mobilisatievoorbereiding Koninklijke Landmacht". Dit wijst erop dat deze ruimte na 1983, na het verhuizen van het verbindingscentrum vbdcen GV, nog is gebruikt door de Oorlogsstaf BLS.

Ruimte 024A

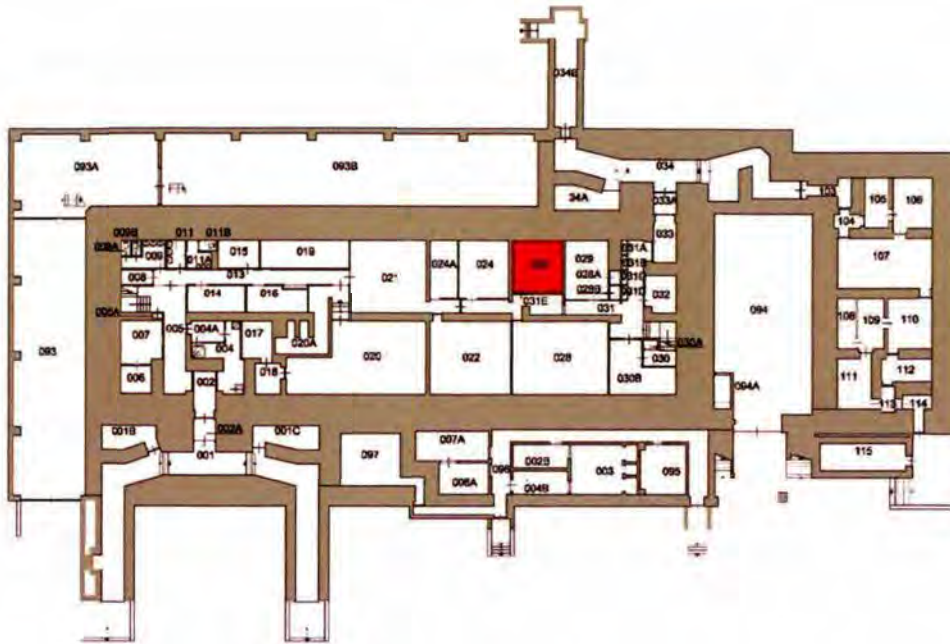
De ruimte heeft zijn huidige omvang gekregen bij de verbouwing van na 1983. Na WOII (1948) is in dit deel van de bunker de indeling met middengang verwijderd en vervangen door de huidige opzet met grote vertrekken. De scheidingsmuur met vertrek 024 is na 1983 aangebracht. Toen het verbindingscentrum vbdcen GV hier gevestigd was, was deze ruimte met ruimte 024 één geheel, inclusief de gang. Het doorgeefluik dateert ook uit de KO. De wanden en de zoldering zijn met zachtboardplaten afgewerkt. De vloer is van linoleum.

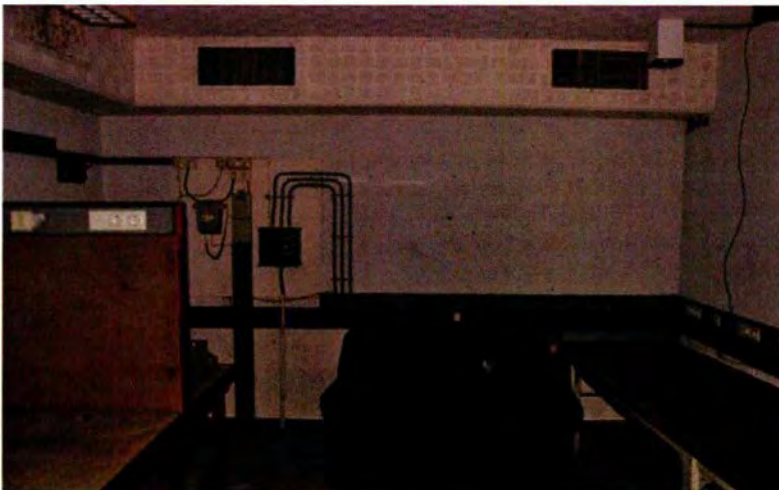
215. Ruimte 024A. Overzicht van de noordwand met links in de westwand een doorgeefluik voor berichten naar ruimte 021. Aan de bovenzijde is een deel van het kanaal voor de luchtbehandeling te zien (1964). Hiertegen is het lichtarmatuur (derde kwart 20ste eeuw) geplaatst. Het kanaal bevindt zich op de plaats waar zich oorspronkelijk de middengang bevond.

216. Ruimte 024A in zuidelijke richting met de toegangsdeur. De planken langs de wanden dienen om beschadiging van het zachtboard door stoelen te voorkomen.

Ruimte 025

Het vertrek is tot stand gekomen bij de herindelung van dit deel van de bunker in de KO (1948). Voor de huidige ruimte zijn enkele legeringsruimten en één van de beide oorspronkelijke keukens van de hoofdbunker samengevoegd. De wanden en het plafond zijn in de KO-periode volledig bekleed met zachtboard. De vloer is voorzien van een linoleumvloer, die vermoedelijk hoort bij de verbouwing van 1948. In 1964 zijn de ruimtes opnieuw ingericht en gedeeltelijk na 1983 aangepast. Gedurende de KO was de tussenwand tussen dit vertrek en de gang waarschijnlijk niet aanwezig. Deze is na 1983 aangebracht om meer discretie te bieden aan de werkzaamheden in deze ruimte. Opvallend is dat deze ruimte ook wordt beschermd door middel van een metalen gaas in de muren en het plafond. Die voorziening is omstreeks 1970 of eerder tot stand gekomen.

217. De noordwand van ruimte 025, met aan de bovenzijde het kanaal van de luchtbehandeling. Tegen de wand zijn elektravoorzieningen en een telefoon gemonteerd.

218. Ruimte 025. De oostwand met werktafel.

219. Ruimte 025. De zuidwand met de toegang tot het vertrek. Deur en wand zijn na 1983 aangebracht. In tegenstelling tot de vertrekken ten westen van 025 is hier geen luchtbehandelingskanaal aangebracht op de plaats waar zich oorspronkelijk de middengang bevond. In plaats daarvan is langs de west- en noordwand een kanaal aangebracht. Rechtsboven is een klein deel van het kanaal langs de westwand zichtbaar.

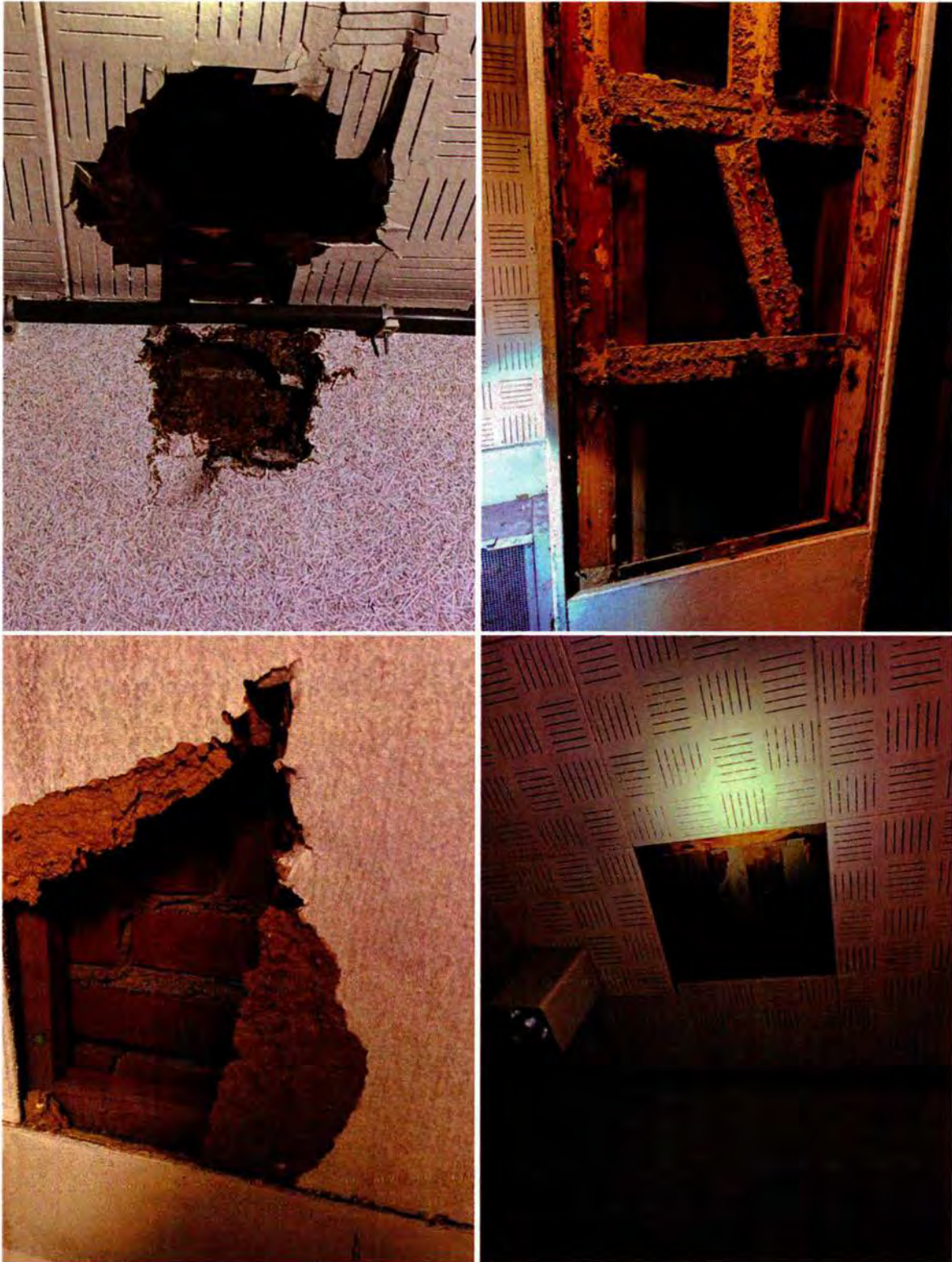

220. Ruimte 025. De westwand (links) met een van de tafels, waarop apparatuur was geplaatst.

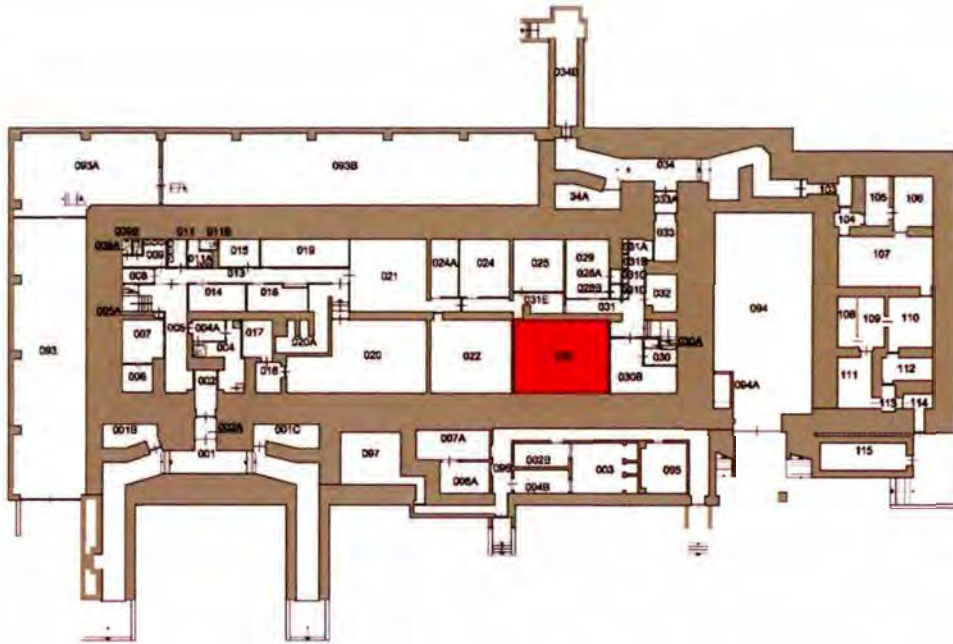
221. Het telexapparaat in ruimte 025. Dit communicatieapparaat werd gebruikt in het verbindingscentrum gedurende de KO. Daarmee is dit een zeer typerend interieurstuk van de bunker.

222. Ruimte 025. Op verschillenden plekken in ruimte 025 is recent de bovenste laag van de wand (het zachtboard) weggehaald. Daaronder is een gaas zichtbaar. Alleen rondom ruimte 025, inclusief het gedeelte gang 031E, is dit aangebracht. Dit is waarschijnlijk ter bescherming omstreeks 1970 of eerder aangebracht, ter afscherming voor het cryptografisch beveiligde verbindingssysteem van de gebruiker van deze ruimte.

Ruimte 028

Het vertrek maakte oorspronkelijk deel uit van het appartement van Seyss-Inquart. Na WOII is de indeling van dat appartement gesloopt en is de vrijgekomen ruimte onderverdeeld in de vertrekken 022 en 028. Sporen van het oorspronkelijke gebruik zijn vrijwel volledig verdwenen. Het parket dat in de twee grote vertrekken aanwezig was, is na WOII verwijderd. Wel zijn bij een paar deuropeningen de oorspronkelijke eikenhouten onderdorpels nog aanwezig. Ook is de authentieke wandafwerking van gepleisterde houtwolcementplaten (Heraklith-platen) nog aanwezig. Of er nog andere sporen aanwezig zijn, kan niet worden vastgesteld, aangezien ruimte 028 vrijwel volledig in beslag wordt genomen door een moderne installatie een ten behoeve van telecommunicatie, een zogeheten kooi van Faraday.

Na WOII is deze ruimte in gebruik geweest als onbemande geautomatiseerde telefooncentrale van de PTT. Daarvoor is deze ruimte is een logische locatie, omdat de verbindingen (telefoonlijnen, telexlijnen, e.d.) uitkomen in de nabijgelegen ruimte 030. Pas aan het begin van de jaren '90 is in ruimte 028de genoemde kooi van Faraday gebouwd ter beveiliging van de vele verbindingen in het vertrek en ten gevolge van nieuwe NAVO-eisen.

Deze gelaagdheid van drie periodes (WOII, KO en na de KO) is nog zichtbaar in deze ruimte.

223. Ruimte 028. Zicht op een klein deel van de noordwand. De foto is van het gedeelte direct ten oosten van de deur, waarvan geheel links een klein deel van het kozijn zichtbaar is. Door de kooi van Faraday (rechts op de foto) is het niet mogelijk om een groter deel van de muur te onderzoeken. De muur bestaat, net als alle andere in de Duitse periode tot stand gekomen scheidingsmuren, uit porisostenen, waar ter plaatse van het appartement houtwolcementplaten (Heraklith-platen) tegen zijn geplaatst, met daarop pleisterwerk. De hwc-platen zijn alleen bij het appartement toegepast. In het pleisterwerk is een aftekening van wandtegels zichtbaar, behorend bij de toiletruimten die gedurende WOII en KO in de noordwesthoek van deze ruimte aanwezig waren. Tevens is een gietijzeren rioleringsbuis zichtbaar. Deze zal hebben behoord bij het appartement op de eerste verdieping.

224. Ruimte 028. Het onderste deel van het zichtbare deel van de noordwand. Links is de specie van de verwijderde tegels van de toiletruimte nog zichtbaar. De vloer is als magnesienvloer uitgevoerd. Aangezien hier geen sporen van verwijderde tussenwanden zichtbaar zijn, zal de vloer zijn aangebracht nadat het appartement was ontmanteld.

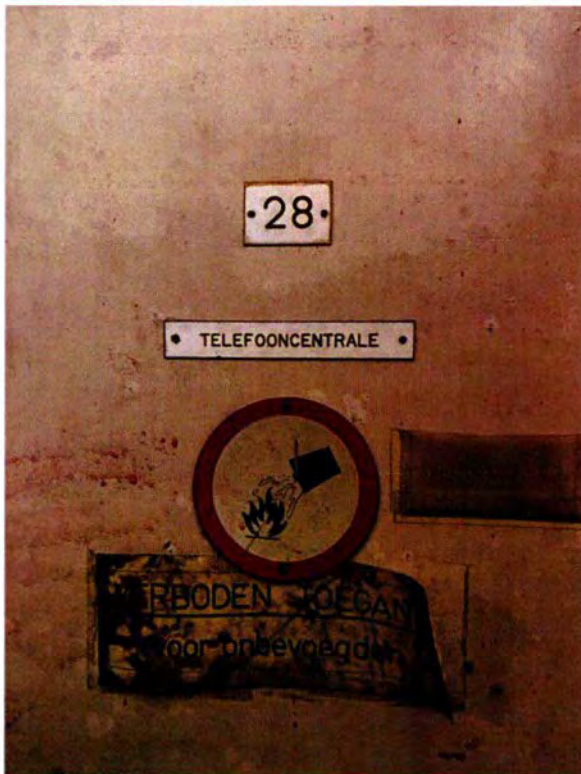

225. Ruimte 028, de westwand vanuit de noordwestelijke toegang. Rechts is het kozijn van deze toegang zichtbaar. Op de wand zijn meerdere lagen tegelwerk over elkaar aangebracht. Dit is niet goed vast te leggen op een foto. Mogelijk is de onderste laag een overblijfselen van het sanitair van het appartement van Seyss-Inquart, dus uit de bouwtijd. De bovenste laag is zeer waarschijnlijk een overblijfselen van de toiletten die hier gedurende de KO hebben gezeten en die begin jaren '90 zijn verwijderd ten behoeve van de kooi van Faraday.

226. Ruimte 028. De deuropening in de noordwand vanuit de gang gezien. In tegenstelling tot andere deuropeningen is hier een eikenhouten onderdorpel toegepast. Dit duidt op een luxere afwerking dan elders in de bunker. Boven in beeld is de kooi van Faraday zichtbaar.

227. De oostelijke toegangsdeur tot ruimte 028. De rode spetters zijn van paintballballetjes die na 2013 tijdens politieoefeningen deze deur hebben aangetast (evenals het oostelijke trappenhuis). Opvallend is hier het bordje 'telefooncentrale', wat wijst op de functie van ruimte 028 gedurende de KO als telefooncentrale van de oorlogsstraf BLS. Meer specifiek was in ruimte 028 de Oorlogs Militaire Eind Centrale (OMEC) gevestigd en deze werd bemand door personeel van de A-compagnie. De OMEC's vormden samen een handbediend telefoonsysteem dat als reserve diende voor het geautomatiseerd telefoonsysteem MDTN.

228. Het meest oostelijke deel van ruimte 028. Links de oostwand van het vertrek en rechts de kooi van Faraday. De oostwand is met zachtboard afgewerkt. Aan de bovenzijde is het met stucwerk afgewerkte plafond zichtbaar. Het stucwerk is tegen de gewapend betonnen tussenvloer aangebracht.

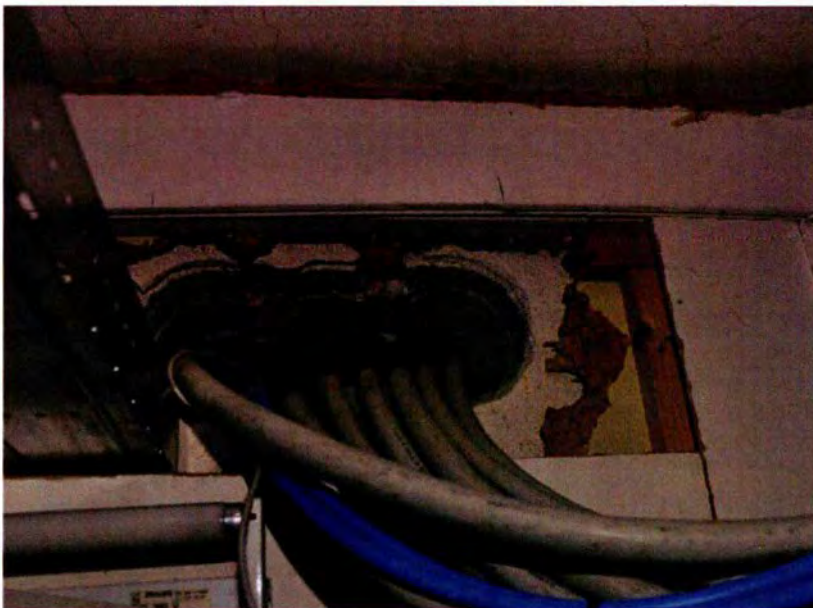
Op de voorgrond staat een sleutelkast. Hierin hingen sleutels van de bunkerruimtes. De sleutelkast is niet meer compleet. Gek genoeg is dit een logische plek voor deze sleutelkast. Vanaf begin jaren '90 werd de bunker met name nog gebruikt ten behoeve van de (beveiligde) verbindingen die hier lagen en door de oorlogsstaf, die tijdens een oorlogssituatie de bunker zou gebruiken. Er was er geen permanente bemanning meer in de bunker aanwezig. Met name monteurs kwamen nog met regelmaat in de bunker om onderhoud te plegen in voornamelijk ruimte 020, 028 en 030.

Achter de sleutelkast staat het koelsysteem van de kooi van Faraday.

229. Ruimte 028. Detail van de zoldering. De betonnen vloer is voorzien van een gestucte en wit gesausde afwerking. Na WOII is hiertegen een plafond van zachtboardplaten aangebracht. De kooi van Faraday rechts op de foto belemmert de mogelijkheid om de sporen van de verdwenen onderverdeling nader te onderzoeken.

230. Ruimte 028, de oostwand. Detail van de muur op een plaats waar ten behoeve van moderne telecommunicatieleidingen een doorbraak in het metselwerk is gemaakt, waardoor er zicht is op de wandopbouw. De kern van de muur bestaat uit porisostenen. Hiertegen zijn aan weerszijden houtwolcementplaten (Heraklithplaten) aangebracht. Vervolgens is het houtwolcement van een laag pleisterwerk voorzien. In de KO-periode heeft men zachtboard tegen de muren aangebracht, wat verwijst naar de functie van deze ruimte gedurende de KO als telefooncentrale. Vermoedelijk omstreeks '91/'92, dus na de KO, zijn houten regels tegen het zachtboard geplaatst ten behoeve van een beplating.

231. Ruimte 028. Detail van de doorbraak op de vorige afbeelding. Op de muur van porisostenen is eerst een raap- of pleisterlaag aangebracht alvorens de houtwolcementplaten aan te brengen. Die platen zijn vervolgens gepleisterd. Het beschadigde zachtboard dat hier na WOII op is bevestigd, is goed herkenbaar, evenals de latere regels met beplating.

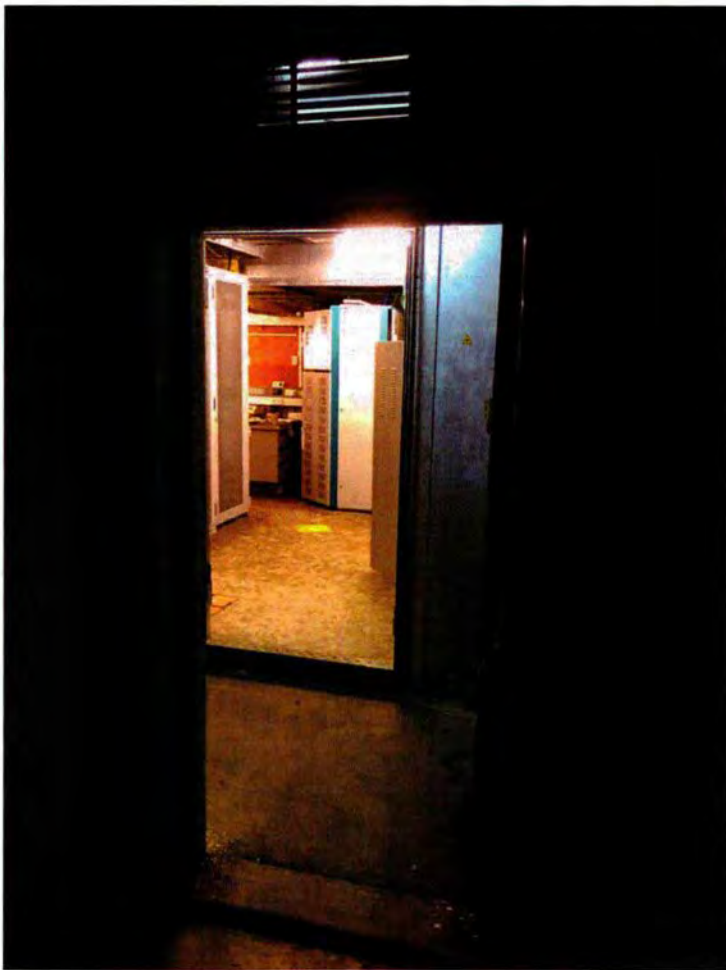

232. Ruimte 028. Detail van de vloer op een plaats waar een gat ten behoeve van kabels is geboord. De vloer bestaat uit gewapend beton met daarop een magnesienvloer. Dat is een vloer met gemalen magnesiet (magnesiumchloride) als bindmiddel en zand, zaagsel, houtvezels of marmersmeel als vulmiddel en eventueel toegevoegde kleurstof. Zoals al is vastgesteld (zie afbeelding 224) dateert de vloer niet uit de bouwtijd van de bunker, maar uit de KO-periode.

Het gat in de vloer heeft met de inbouw van de kooi van Faraday geen functie meer. Gedurende de KO werd ruimte 028 waarschijnlijk gebruikt als telefooncentrale voor de oorlogsstraf BLS, specifiek als OMEC. De toegangsdeur van ruimte 028 laat dit zien. Dit gat fungeerde waarschijnlijk voor het leggen van de verbindingkabels direct de kelderruimte in, waar de verbindingen de bunker konden verlaten.

233. Ruimte 028. Detail van de onderdorpel in de deuropening naar de gang (ruimte 031). De onderdorpel (bouwtijd) is van eikenhout en wijkt daarmee af ten opzichte van wat elders in de bunker is toegepast.

234. Ruimte 028, gezien in westelijke richting vanuit gangruimte 031. Tevens een inkijk in de kooi van Faraday. De serverkasten zijn hier goed zichtbaar, met op de achtergrond een bureau. Rechts op de foto, nog in ruimte 031, staat de airconditioning die de ruimte koel dient te houden. De kooi van Faraday en de serverkasten vereisen een stabiel en krachtig koelsysteem.

235. Ruimte 028. Inkijkje in de kooi van Faraday in westelijke richting. De kooi staat vol met serverkasten. Links achterin, tegen de zuidwestkant staat een bureau voor de onderhoudsmonteur, de enige persoon die de kooi van Faraday en ruimte 028 betrad.

236. Ruimte 028. Het bureau in westelijke richting, in de kooi van Faraday. Aan de rechterkant staan enkele serverkasten die thans leeg zijn.

237. Ruimte 028, in noordelijke richting. Links is de westelijke wand van de kooi van Faraday zichtbaar. De serverkasten zijn thans leeg.

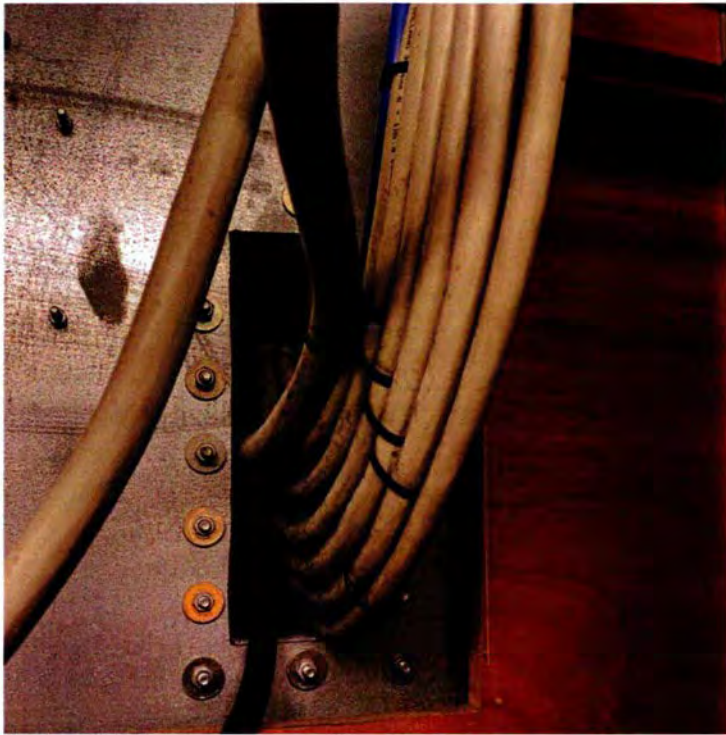
238. Ruimte 028. De zuidwand van de kooi van Faraday met schakelkasten voor telefoon- en telexverbindingen. Bovenin een kabelgoot.

239. Ruimte 028. de noordwand in de kooi van Faraday. De serverkasten voor NAFIN-apparatuur, thans leeg. Het Netherlands Armed Forces Integrated Network (NAFIN) is een glasvezelnetwerk van Defensie dat alle belangrijke locaties in Nederland met elkaar verbindt, en daarom ook deze bunker.

Rechtsboven een rood NAFIN-stopcontact. Deze was waarschijnlijk specifiek voor NAFIN-apparatuur, met daarom ook een aparte stoppenkast/schakelkast in de machinekamer (zie ruimte 020) om in een stabiele stroomvoorziening te voorzien.

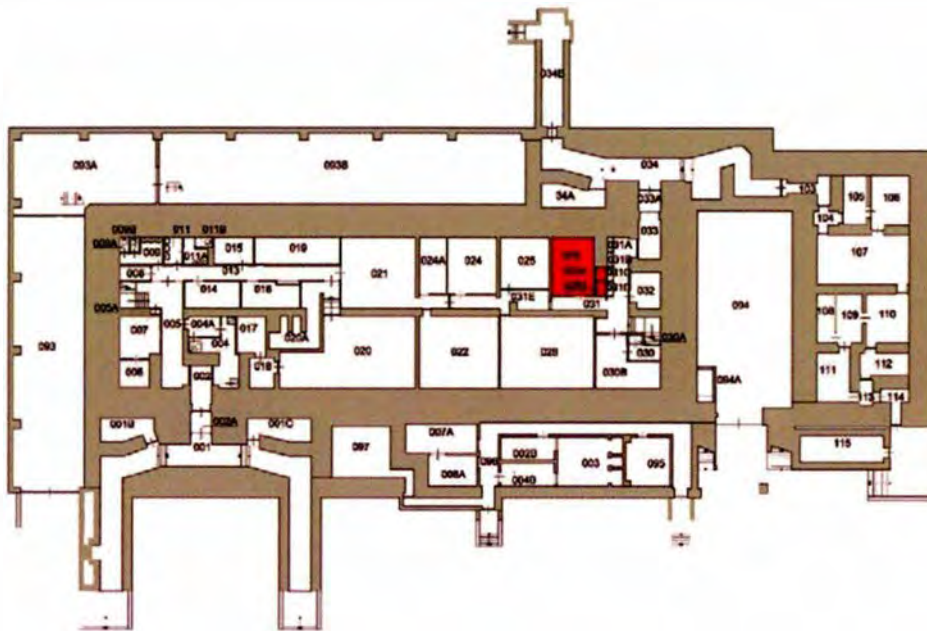

240. Ruimte 028. De oostwand in de kooi van Faraday waar de kabels de kooi verlaten.

241. Ruimte 028, oostzijde, buiten de kooi van Faraday, gezien naar het westen. Het koelsysteem bevindt zich aan de oostzijde van de kooi van Faraday. In beeld de instructiekaart van het koelsysteem, met een controlesticker uit 2007.

Ruimte 029

Het vertrek is ingericht in het deel van de begane grond waar oorspronkelijk legeringsvertrekken aan een centrale middengang lagen. De wanden en het plafond zijn in de KO-periode volledig bekleed met zachtboard. De vloer is voorzien van een linoleumvloer, die vermoedelijk hoort bij de verbouwing van 1948. In 1964 zijn de ruimtes opnieuw ingericht en gedeeltelijk na 1983 aangepast.

242. Ruimte 029, gezien naar het noorden. De beide vaste kasten met roosters aan de onderzijde behoren bij de luchtverversingsinstallatie en dienen voor de afvoer van lucht via de kelderruimte naar de rest van het luchtbehandelingsstelsel. Langs de noord- en westzijde lopen langs het plafond eveneens luchtverversingsleidingen (toevoer). Deze zijn waarschijnlijk van recentere datum. Rechts is halverwege de hoogte van de wand een van de overdrukventielen zichtbaar (uit WOII). Deze is op de foto's uit 1975 (zie Deel I) niet zichtbaar. De luchtklok is later (terug)geplaatst. De reden is niet bekend, wellicht om handmatig de ventilatie te regelen omdat de ventilatie in de jaren '60 en '70 als "muf" wordt omschreven.

243. Ruimte 029. Het zuidelijke deel van de oostwand met inbouwkasten. De linker dagkant van inbouwkasten geeft de plaats aan waar de noordzijde van de oorspronkelijke middengang lag. De inbouwkasten zelf zijn in 1964 (bouwtekening)

geplaatst.

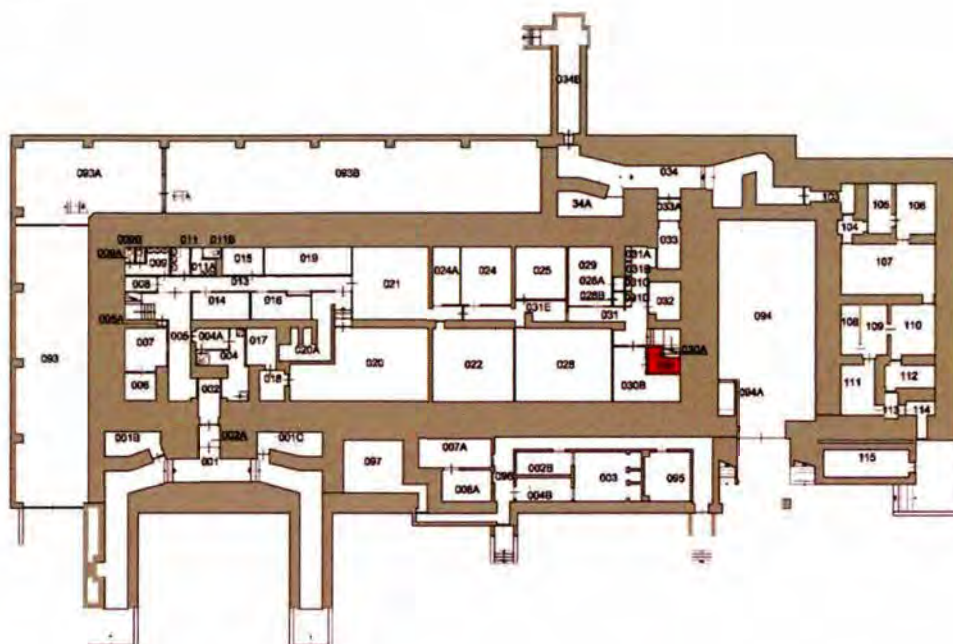

244. Ruimte 029. De zuidwand met de toegangsdeur. In de wand is een tweetal ventilatieroosters van de luchtverversing (toevoer) opgenomen. Rechts naast de deur is een elektrakast (tweede helft 20ste eeuw) tegen de wand bevestigd.

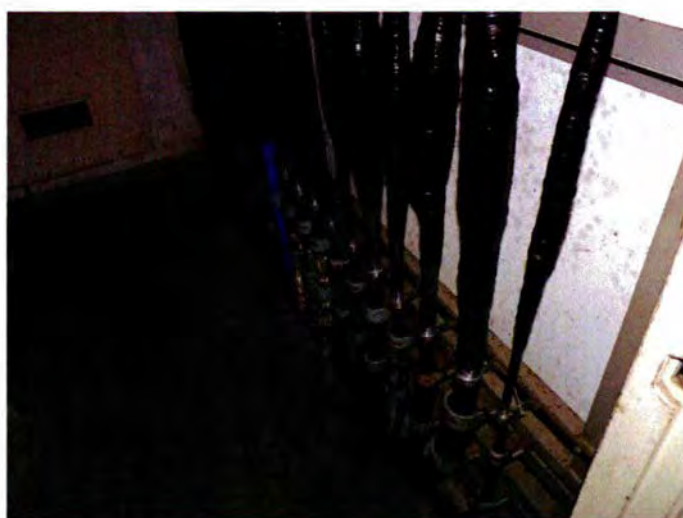

245. Ruimte 029. Overzicht van de westwand, met links voorzieningen voor telefoon en elektra. Een klein deel van het zachtboardplafond is verwijderd, waardoor er zicht is op de oorspronkelijke plafondafwerking.

Ruimte 030

Deze kleine ruimte is ingericht onder de trap naar de tussenverdieping en bevat tevens een van de drie toegangen tot de lage kelderruimten. Tegen de zuidzijde van het vertrek zijn kabelverbindingen aangebracht, die het grootste deel van de wand aan het zicht onttrekken. Deze kabels staan in verbinding met de schakelkasten in ruimte 030B. De beide kozijnen zijn nog oorspronkelijk. De deuren zijn echter in de KO-periode vervangen. De vloer is voorzien van een terrazzovloer, die stamt nog uit de bouwtijd.

246. Ruimte 030. Zuidzijde van het vertrek met de kabelverbindingen die dateren uit de KO. De blauwe kabels zijn nieuw, de grijze kabels zijn ouder. De kabels gaan van hier naar de verbindingkasten in ruimte 030B. De kabels komen omhoog uit de kelderruimte, waar ze in alle richtingen uitwaaiëren.

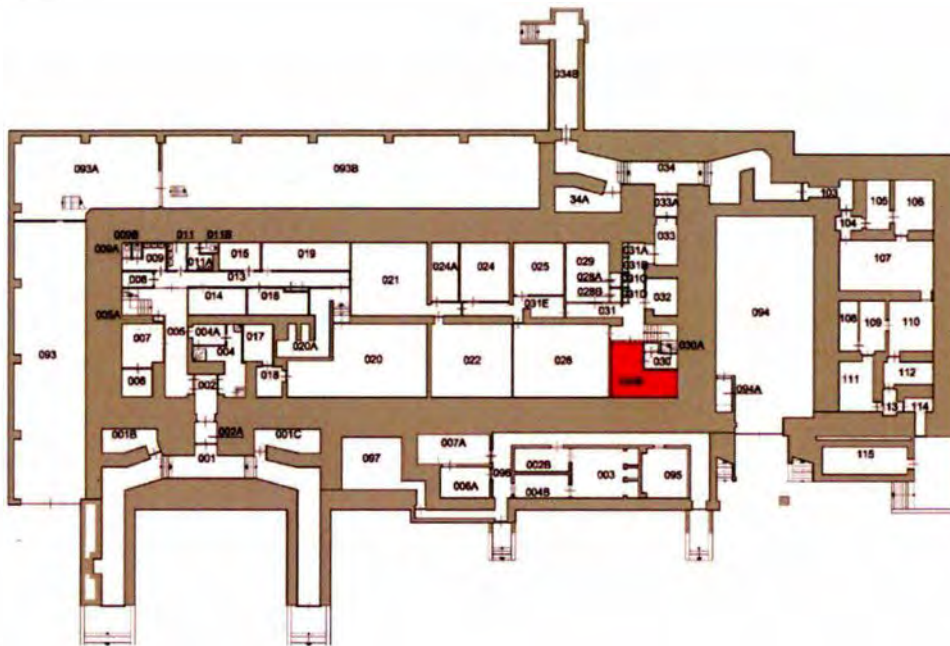

247. Ruimte 030, in zuidelijke richting. Detail van enkele kabelhouders met afkortingen die verwijzen naar de verschillende verbindingen.

248. Ruimte 030. De doorgang die toegang geeft tot de lage kelderruimte. Rechts een klimtrap.

Ruimte 030B

Het vertrek maakte oorspronkelijk deel uit van het appartement van Seyss-Inquart op de begane grond. Dit is onder andere nog te zien aan de wandafwerking met gepleisterde Heraklith-platen (houtwolcementplaten). Het vertrek was tijdens KO in gebruik voor de schakelkasten van kabelverbindingen die naar en vanaf de bunker waren gelegd. Vanwege deze installatie, die het grootste deel van de wanden afdekt, is het niet mogelijk om de achterwand van de ruimte goed te onderzoeken. De vloer is voorzien van een magnesiëtvloer, die vermoedelijk in de KO is aangebracht.

249. Deur naar ruimte 030B, gezien vanuit de gang ruimte 031. Het bordje 'Schakelkamer' verwijst naar de functie, de vele schakelaars. Momenteel staan hier namelijk schakelkasten. De onderhoudsmonteur had toegang tot deze ruimte. De sleutel tot deze ruimte was volgens de notitie op de deur verkrijgbaar bij de wachtcommandant van de Koninklijke Marechaussee, in het wachthuisje voor de bunker.

250. Ruimte 030B, zicht op de westwand met schakelkasten van vermoedelijke telefoon en/of telexverbindingen. Op de voorgrond een stoel, tafel en radio. Het is niet bekend waarom de radio hier op deze manier is tentoongesteld. Deze heeft hier namelijk geen functie.

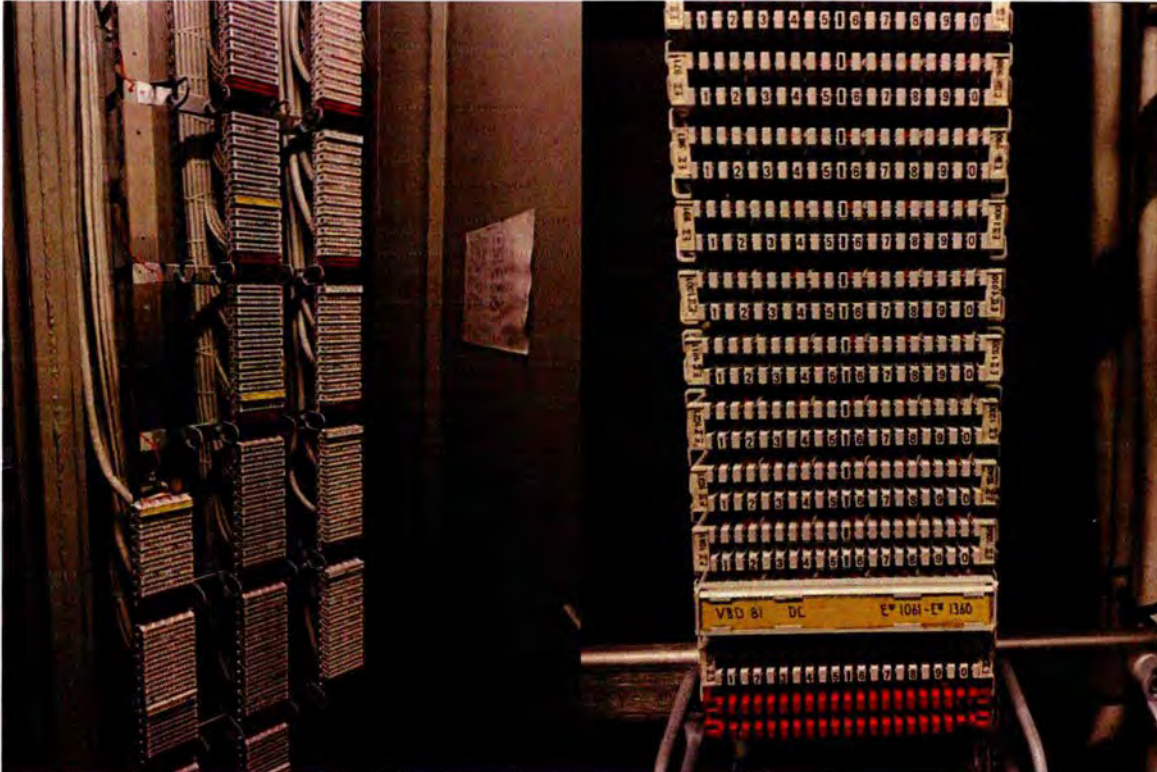
251. Ruimte 030B, zicht op de westelijke wand direct naast de entree deur. Rechts is de noordwand van ruimte 030B zichtbaar. Verschillende schakelaars konden hier worden omgezet van de functie 'vredeslocatie' naar de functie 'oorlogslocatie'. De functie 'oorlogslocatie' werd waarschijnlijk gebruikt tijdens oefeningen en in een oorlogssituatie. Een uniek interieurstuk.

252. Ruimte 030B. De zuidwand met schakelkasten. Na 1983, toen het verbindingscentrum was verhuisd naar de Frederikkazerne, is de bunker een communicatieknooppunt geweest. De schakelkasten herinneren aan dit latere gebruik.

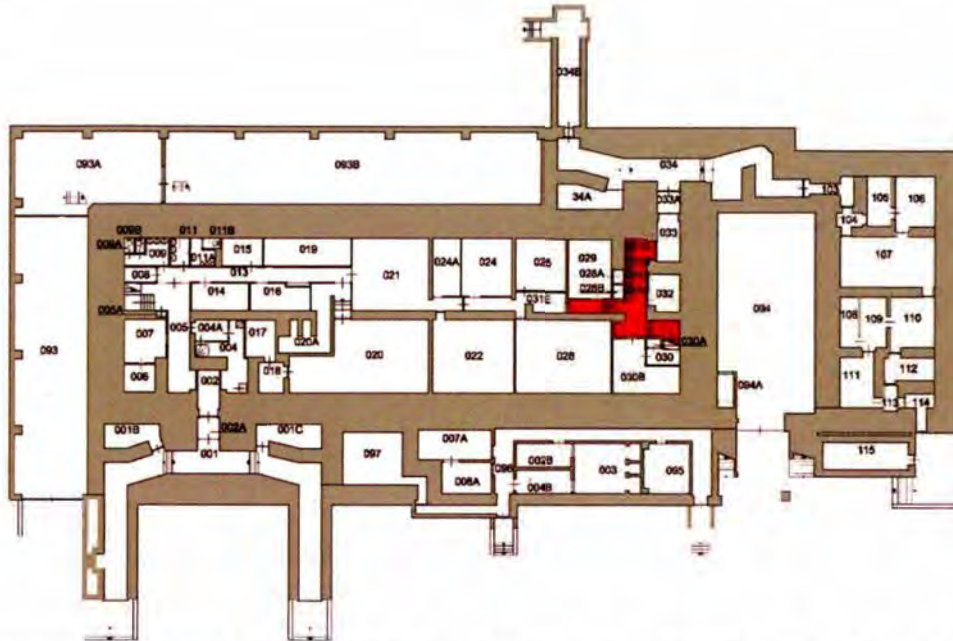

253. Ruimte 030B. Inkijkjes in de schakelkasten. Hier zijn de verschillende verbindingen (telefoon- en telexverbindingen) zichtbaar van het communicatieknooppunt in de bunker.

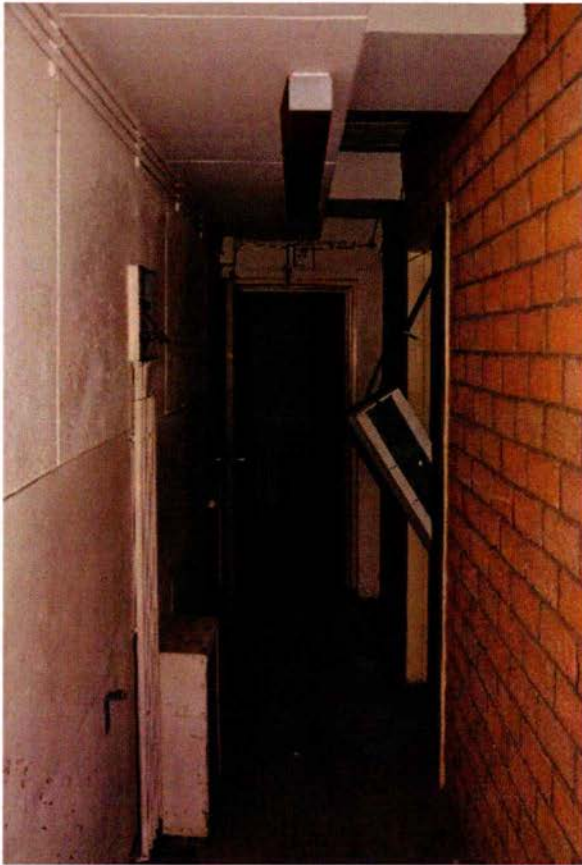

254. Ruimte 030B. In deze ruimte staat een toegangsdeur van het verbindingscentrum. Dit was waarschijnlijk de tussendeur in de gang van ruimte 031 richting 031E. Deze deur heeft aan de binnenkant een drukbar, aangezien de deur ook de doorgang is naar de nooduitgang. Aan de buitenzijde ontbreekt de deurklink. In het verbindingscentrum werden geheime berichten ontvangen. Toen deze deur in gebruik was, was dit blijkbaar geen ingang naar het verbindingscentrum.

Ruimte 031

Deze gangruimte verbindt de toegang van de bunker aan de noordzijde met de verdiepingstrap en de west-oost aangelegde gang. Het oostelijke deel van de gang en het trappenhuis dateren nog uit de bouwtijd, waarbij in 1963/1964 tegen de westwand de voorraadkasten 031A t/m 31D zijn geplaatst. Het westelijke deel behoort bij de inrichting zoals deze ten tijde van de KO tot stand is gekomen. De wanden van het vertrek zijn gepleisterd en gesausd (meerdere lagen). De oorspronkelijke afwerking met eventuele teksten en dergelijke kunnen nog behouden zijn. De zoldering bestaat uit gewapend beton, dat gestuct is.

255. Ruimte 031. Het oostelijke deel van de gang naar het westen. De scheidingswand met ruimte 029 (noordwand) is als schoon metselwerk van porisostenen opgetrokken. Deze wand is na 1983 aangebracht. Links (zuidwand) de betonnen wand, die de bunker in de lengte onderverdeelt. Het bovenste deel ervan is bekleed met zachtboardplaten.

256. Ruimte 031. De west-oostgang gezien naar het oosten. Aan de bovenzijde is het kanaal voor de luchtverversing te zien, met twee aftakkingen naar het noorden (ruimte 029) van verse lucht te voorzien. Tussen beide kanalen is een deel van het zachtboardplafond verwijderd. Dit is de plaats waar de volgende foto is genomen.

257. Plafond ruimte 031 (detail van de vorige afbeelding). Het zachtboardplafond is hier deels verwijderd, waardoor er zicht is op de uit de bouwtijd daterende afwerking. In het op het plafond aangebrachte pleisterwerk is bij A een herstelling zichtbaar. Dit is de plaats waar een van de scheidingswanden van de oorspronkelijke legeringsvertrekken stond.

258. Ruimte 031. Oorspronkelijke gang naar de luchtsluis aan de noordzijde van de bunker, gezien in noordelijke richting. Aan het einde van de gang bevindt zich rechts de gassluis (de deuren zijn hier net niet zichtbaar), met ernaast het overdrukventiel. Oorspronkelijk was de gang hier breder. In 1963/1964 is links (westzijde) een deel van de gang afgescheiden ten behoeve van een viertal inbouwkasten. Tijdens de KO was in deze kasten voorraad beschikbaar voor het vbdcen GV.

259. Ruimte 031. Het noord-zuid georiënteerde deel van de gang, gezien naar het zuiden. Rechts de in 1963/1964 toegevoegde kastenwand. Aan het einde bevindt zich links de trap naar de eerste verdieping. De zoldering bestaat uit van stucwerk voorzien beton. De vloer is hier als terrazzovloer uitgevoerd en kan nog uit de bouwtijd dateren.

260. Ruimte 031. Een klein deel van de westwand van de gang. De deur rechts geeft toegang tot de oost-west lopende gang. Die gang is bij de modernisering van de bunker in de KO-periode tot stand gekomen, ter vervanging van de oorspronkelijke middengang, die meer noordelijk was gesitueerd. Links bevindt zich de toegang tot het voormalige appartement van Seyss Inquart, thans kooi van Faraday. Midden op de foto staat de airconditioning voor een stabiele koeling van ruimte 028, waar de kooi van Faraday staat met de serverkasten. Het was blijkbaar noodzakelijk dat de kooi van Faraday zijn eigen koelinstallatie had. Volgens documentatie op de airconditioning is deze nog tot 2010 onderhouden.

261. Ruimte 031. Blik in de gang vanaf het bordes van de verdiepingstrap. Deze trap wordt van de gang gescheiden door een ijzeren hekwerk met gaas. Dit hekwerk dateert uit de periode van de KO en sloot het verbindingscentrum af van de op de eerste verdieping gelegen ruimten voor de Oorlogsstaf BLS. Links naast de kast met de airconditioning is de toegangsdeur naar ruimte 028 te zien. Het kozijn en de deuroplijsting behoren nog tot de oorspronkelijke opzet. De deur zal in de KO-periode (1948) zijn geplaatst.

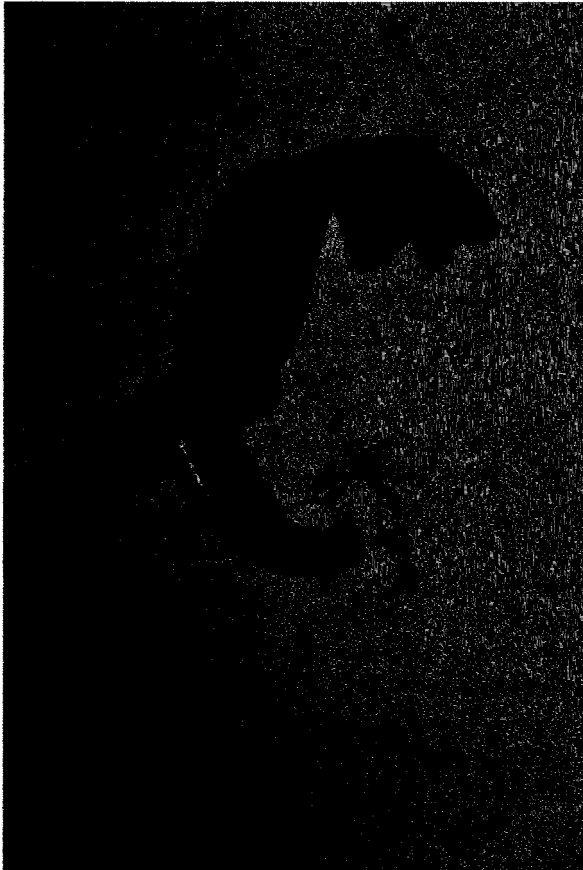

262. Ruimte 031. De onderste trapvlucht naar de eerste verdieping, gezien vanuit de gang. De in beton uitgevoerde trap is voorzien van eiken dektreden en tegels als stootborden. Deze dateren nog uit de bouwtijd van de bunker, maar zijn aangetast door gebruik. Dit in tegenstelling tot de westelijke trap naar de verdieping (ruimte 005), waar deze wel zijn vervangen. Aan weerszijden van de trap zijn ijzeren leuning gemonteerd, die nog uit de bouwtijd dateren. Ook het hout op de bordesvloer is uit de bouwtijd.

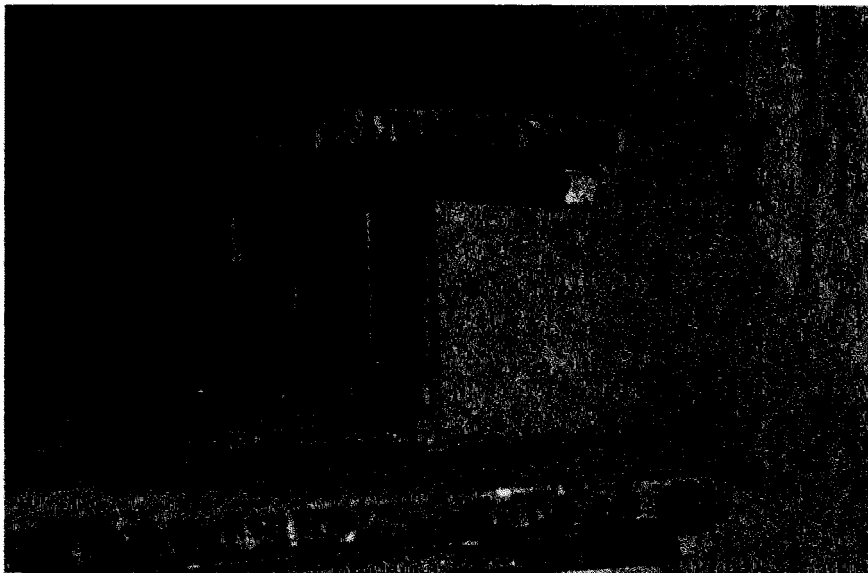

263. Ruimte 031, trappenhuis. Een van de nog oorspronkelijke leuning. De zorgvuldig uitgevoerde detaillering geeft aan dat de bunker gedurende WOII behalve functioneel ook representatief was bedoeld.

264. Ruimte 031, trappenhuis. Detail van de aansluiting van de leuning op de muur, met een fraai vormgegeven rozet.

265. Ruimte 031, trappenhuis. Detail van de traptrede en het bordes. Hoewel vervuild is de afwerking van de trap nog grotendeels intact en goed te herstellen.

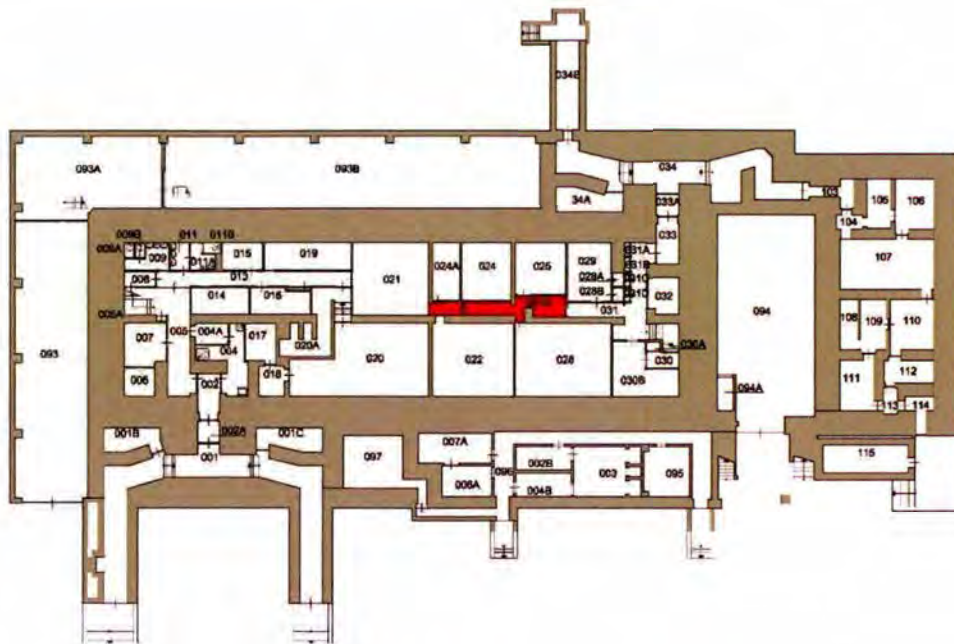

266. Ruimte 031, trappenhuis. Bij de bovenste trapvlucht is het voorste deel van een van de treden verloren gegaan, waardoor de constructie zichtbaar is geworden. De relatief dunne dektreden zijn gesteld op dunne latjes van divers formaat.

267. Ruimte 031. Overzicht van het bovenste deel van de trap, met de hardstenen dekplaten op de bovenzijde van de muur langs de trap. Rechts is de bovenste van de drie trapvluchten zichtbaar. De rode vlekken op de muur zijn resten van paintballballetjes tijdens een politieoefening, uit de periode van leegstand na 2013.

Ruimte 031E

Deze gang is tot stand gekomen bij de verbouwing van de bunker na 1983, toen het verbindingscentrum vbdcen GV de bunker had verlaten ten behoeve van de Oorlogsstaf BLS. Na WOII is het oostelijke deel van de legeringsruimtes geheel gewijzigd ten behoeve van een klein aantal grote vertrekken. Deze gang is waarschijnlijk na 1983 aangebracht om de vertrekken meer discretie te bieden.

Recent zijn enkele zachtboardtegels verwijderd om een gaas bloot te leggen rondom ruimte 025 en het bijbehorende deel van de gang 031E. Dit gaas diende waarschijnlijk als extra bescherming tegen afluisteren.

268. Ruimte 031E. Overzicht van de gang, in westelijke richting. Rechts het schoon metselwerk van porisosteent van de noordwand van de gang. Links is de met zachtboard beklede betonnen scheidingsmuur in het midden van de bunker zichtbaar. De deuren, zoldering en vloerafwerking dateren alle uit de KO (1948).

269. Het meest oostelijke deel van de gang 031E, gezien in westelijke richting.

270. Het meest oostelijke deel van gang 031E, gezien in oostelijke richting. Links de zuidwand van ruimte 025 van na 1983 en rechts de gewapend betonnen wand die de bunker in de lengterichting in tweeën verdeelt.

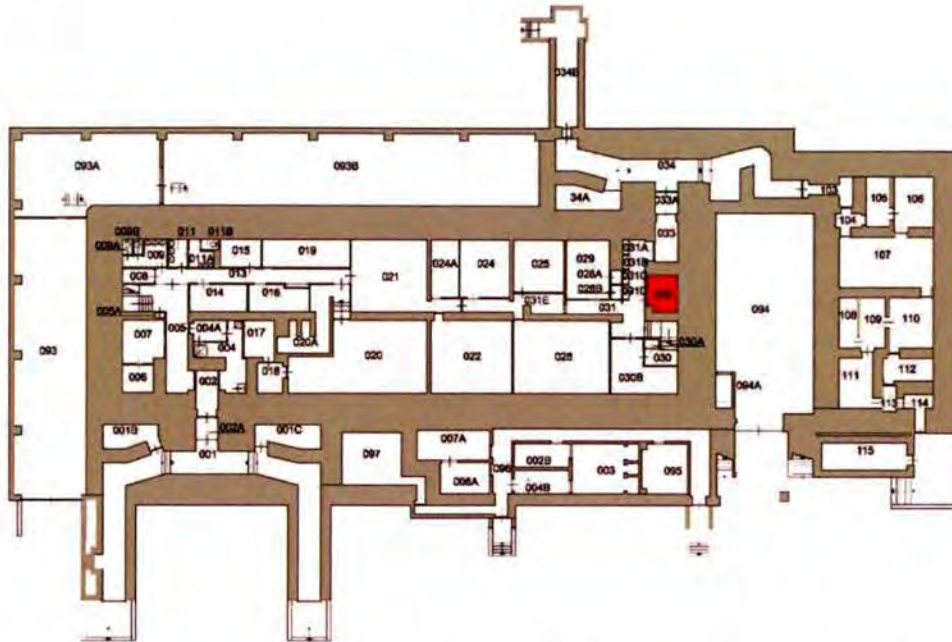

271. De gang 031E, gezien in oostelijke richting. Rechts is de met zachtboard beklede betonnen scheidingmuur zichtbaar. De andere hier zichtbare deuren en muren zijn in de KO-fase tot stand gekomen.

272. De gang 031E, ter hoogte van ruimte 025. Op verschillenden plekken in ruimte 025 en dit gedeelte van gang 031E is recent de bovenste laag van de wand (het zachtboard) weggehaald. Daaronder is een gaas zichtbaar. Dat gaas is alleen rondom ruimte 025, inclusief het gedeelte van de gang 031E, aangebracht, waarschijnlijk na 1983 ten behoeve van de Oorlogsstaf BLS. Het gaas diende vermoedelijk ter afscherming van het cryptografisch beveiligde verbindingssysteem van de gebruiker van deze ruimte, mogelijk de sectie verkeer & vervoer.

Ruimte 032

Deze ruimte heeft thans een keukeninrichting. Oorspronkelijk waren hier toiletten ondergebracht. De huidige keukeninrichting zal in de jaren '70 of '80 zijn geplaatst. Circa 1988 is het spuitwerk en tegelwerk van het plafond en wanden vervangen.

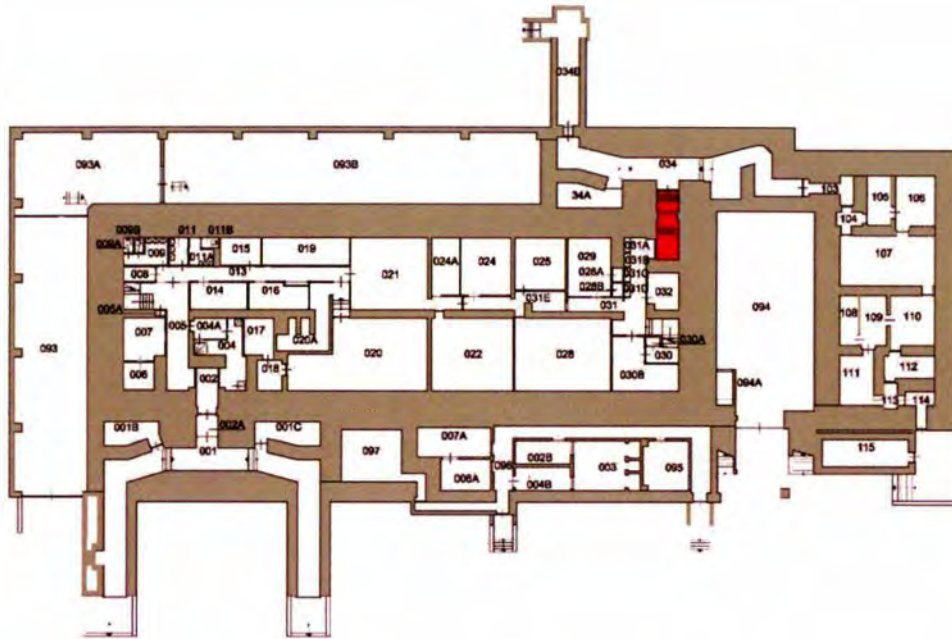

273. Overzicht van de noordwand met het keukenblok uit vermoedelijk de jaren '70 of '80.

274. De toegangsdeur in de westwand. Het kozijn dateert uit de bouwtijd, de deur is in de KO-periode (1948) aangebracht.

Ruimte 033/033A

De ruimte vormt de gassluis van de noordelijke toegang en dateert in zijn geheel uit de bouwtijd van de bunker. In tegenstelling tot de luchtsluis van de zuidelijke toegang zijn hier bij de gasdeuren de tussenstijlen wel behouden gebleven. De opzet van het vertrek is nog vrijwel oorspronkelijk. Alleen de kleurstelling is naderhand gewijzigd en een houten pui geplaatst

275. Ruimte 033. De noordzijde van de luchtsluis naar de noordelijke uitgang. Ten tijde van de KO was dit de nooduitgang van de bunker, zoals ook boven de deur is te lezen, en de doorgang naar de keukenbunker. De dubbele gasdeur dateert nog uit de bouwtijd. Tussen beide deuren is hier nog de stalen middenstijl aanwezig. Op de achtergrond is de gang te zien, die links naar de (nood)uitgang voert en rechts naar de keukenbunker. Rechts naast de deur is het bij de sluis behorende overdrukventiel zichtbaar.

276. Ruimte 033. Dezelfde doorgang, gezien vanaf de buitenzijde, met beide deuren in gesloten toestand. Wat de kleurstelling van deze en andere deuren is geweest, zal in het kleurenonderzoek worden behandeld. Links naast de deuren is de uitlaat van het overdrukventiel zichtbaar. Geheel links in beeld een van de houten deuren van het voorportaal uit de KO (1948).

277. Ruimte 033. De buitenzijde van de binnenste dubbele deur van de gassluis. De gehele opzet dateert, met uitzondering van de kleurstelling, uit de bouwtijd. Rechts is de uitlaat van het binnenste overdrukventiel zichtbaar.

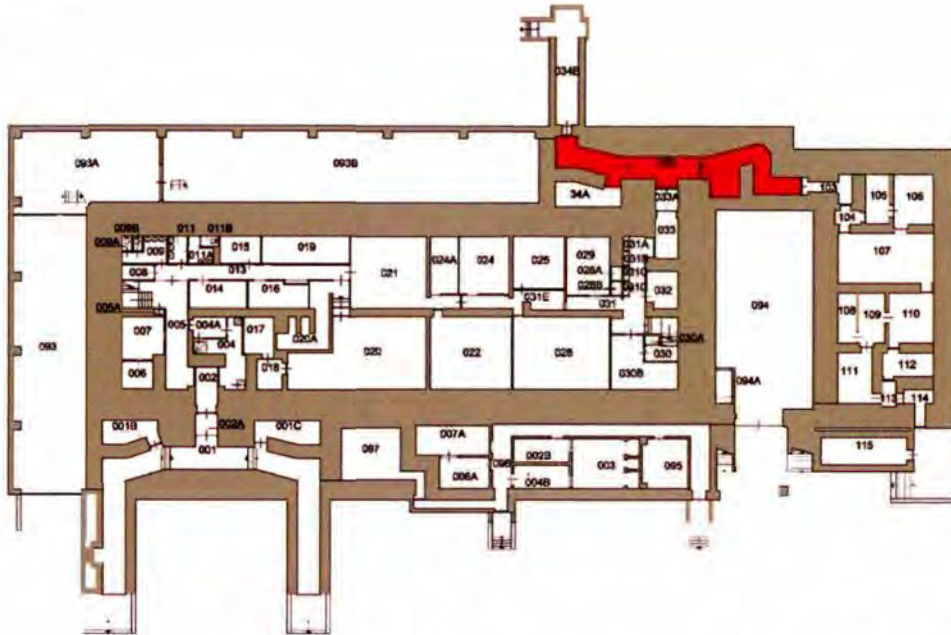

278. Ruimte 033. De binnenste dubbele deur van de gasluis, gezien vanuit de bunker (de foto is genomen in ruimte 031). De tussenstijl is nog aanwezig.

279. Ruimte 033. Het overdrukventiel behorend bij de buitenste gasdeur van onderaf gezien.

Ruimte 034

De gangruimte 034 verbindt de hoofdbunker met de keukenbunker. De gang ligt buiten de gassluis. De oorspronkelijke opzet zal gelijk zijn geweest aan die van de zuidelijke toegang, namelijk met een oostelijk en een westelijk toegangsdeel. Tijdens het onderzoek zijn hier geen tekeningen van gevonden. Bij het toevoegen van de keukenbunker in 1943 is het oostelijke gangdeel aangepast. De verticale scheuren in het muurwerk aan de buitenzijde tonen dat de keukenbunker later is toegevoegd, maar het is mogelijk men al dat tijdens de bouwwerkzaamheden van de hoofdbunker is gestart met de bouw van de keukenbunker.

280. Ruimte 034. De huidige nooduitgang van de bunker. Het beton van de wand, waarin de pantserdeur is opgenomen, wijkt af ten opzichte van het gepleisterde beton van de omringende muren. Het gaat hierom een aanpassing uit de KO-periode. Dit blijkt ook uit het gegeven dat hier twee pantserdeuren achter elkaar zijn geplaatst in de vorm van een gassluis (zie ook de volgende afbeeldingen), terwijl bij de bouw van het bunkercomplex zowel de keukenbunker als de hoofdbunker al van een eigen gassluis waren voorzien. Ten tijde van de KO zal men besloten hebben om de keukenbunker rechtstreeks met de hoofdbunker te verbinden, zonder daarbij in het eventueel besmette 'buitengebied' te komen. Daarmee was een nieuwe buitenste gassluis noodzakelijk. Rechts naast de doorgang is een overdrukventiel zichtbaar. Omdat dit overdrukventiel hoort bij de KO-aanpassingen (nooduitgang) is het duidelijk dat dit type

overdrukventielen gedurende de KO (omstreeks 1948) is aangebracht. Nader archiefwerk zal dit onderstrepen.

281. Ruimte 034. Het inwendige van de gas- of luchtsluis van de nooduitgang, met zicht op het buitenste deur. In het beton is de aftekening van het bekistinghout nog te herkennen. De constructie is aangebracht binnen de oorspronkelijke noordelijke uitgang van bunker.

282. Ruimte 034. De westwand van de noordelijke (nood)uitgang. Het beton van de constructie is voorzien van een pleisterlaag. De muren zijn hier voorzien van een geschilderde plint. Opmerkelijk is dat de oorspronkelijke uitgang, net als die aan de zuidzijde van de bunker, opvallend laag is uitgevoerd.

283. Ruimte 034. De zuidwand van de gang ter plaatse van het schietgat van de ingangsverdediging vanuit ruimte 034A. De dagkanten zijn voorzien van hout als verloren bekisting. Het hout moet voorkomen dat inkomende kogels via de dagkanten door het schietgat naar binnen ketsen.

284. Ruimte 034. Zicht in oostelijke richting vanaf de huidige nooduitgang. Rechts de toegang naar de ingangsverdediging (ruimte 034A). De trap met vijf treden voert naar de noordelijke ingang van de bunker (ruimte 033). De trap is noodzakelijk om het hoogteverschil te overbruggen van de ongeveer 1,00 m hoge kelderruimte onder vrijwel de volledige hoofdbunker.

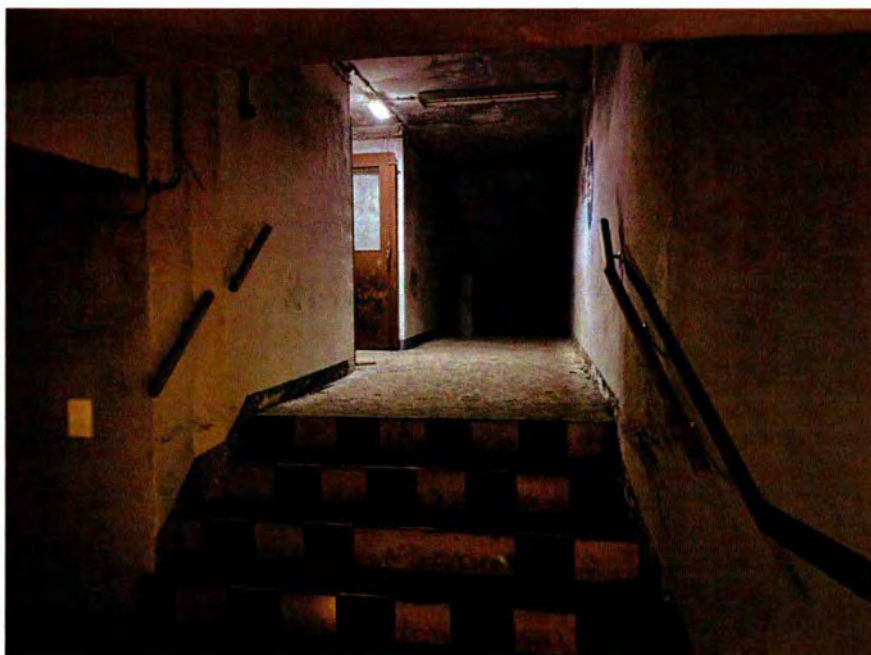
285. Ruimte 034, gezien vanuit het midden in westelijke richting naar de nooduitgang. Links is een van de twee houten deuren uit de KO (1948) te zien, die het voorportaal van de gassluis naar de bunker zelf afsluiten.

286. Ruimte 034. Detail van de noordwand. De muurschilderingen dateren van omstreeks 1980. De tekst in de witte pijl binnen de blauwe cirkel geeft de verklaring voor de verderop geplaatst afkorting BB: *naar de BunkerBar*.

287. Ruimte 034, gezien richting ruimte 033. Op de voorgrond het voorportaal bij de gassluis en toegang tot de hoofdbunker. Op de achtergrond zijn de stalen gasdeuren zichtbaar, die bij ruimte 033 zijn beschreven. Op de voorgrond bevinden zich twee houten deuren, die gedurende de KO (1948) zijn geplaatst en overeenkomen met de houten toegangsdeuren bij de zuidelijke toegang van de bunker.

288. Ruimte 034. De trap naar de hoofdbunker gezien vanaf de keukenbunker. In het midden links bevindt zich het voorportaal van de toegang tot de hoofdbunker. De trapleuningen horen bij de aanpassingen ten behoeve van de openbare openstelling van de bunker in 2020. De volgende afbeelding is genomen van het bordes bovenaan de trap.

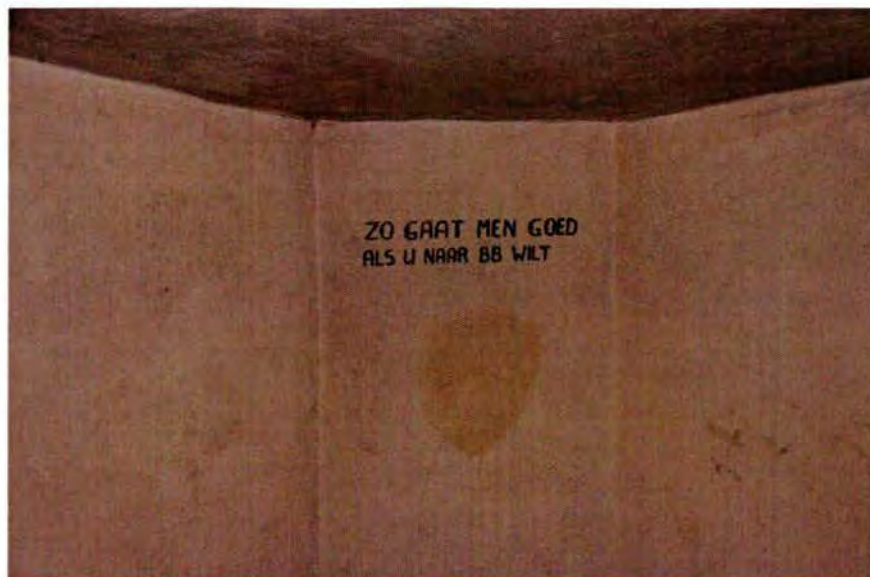

289. Ruimte 034. Zicht vanaf het bordes van de toegang tot de hoofdbunker in de richting van de keukenbunker. Rechts is het schietgat van de ingangsverdediging zichtbaar. De opzet daarvan wijkt af van de andere ingangsverdedigingen. Hier is de verdediging niet in een afzonderlijke ruimte ondergebracht, maar in een deel van de gang naar de keukenbunker. Verder is het erg opvallend dat het schootsveld van dit schietgat gericht is op het schietgat van de keukenbunker (zie ruimte 103). Deze confronterende opstelling zal het gevolg zijn geweest van het vasthouden aan de standaard voor het ontwerpen van de bunker van een bepaald type, wat onderstreept dat de keukenbunker later aan het ontwerp is toegevoegd.

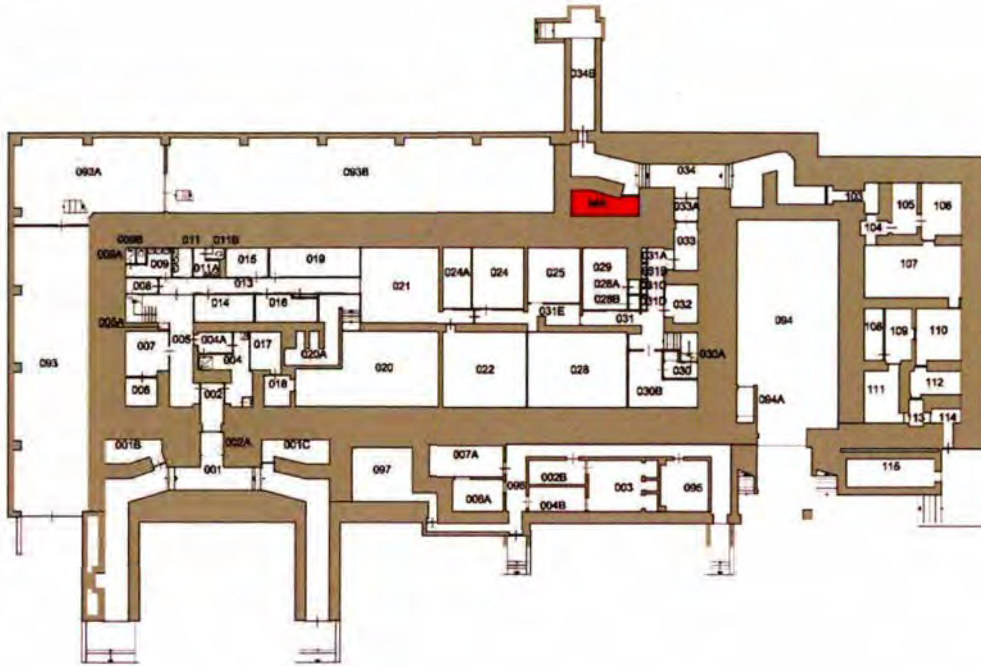

290. Ruimte 034. Behalve de hiervoor al afgebeelde schildering zijn op de gangmuur naar de keukenbunker meerdere teksten aangetroffen, die verwijzen naar de BB. De afkorting BB heeft betrekking op *BunkerBar* (en niet op Bescherming Bevolking).

291. Ruimte 034. Nog een tekst die de bezoekers van de bunkerbar de juiste weg toont. Deze bevindt zich bij de hoek van de gang naast de ingangsverdediging.

Ruimte 034A

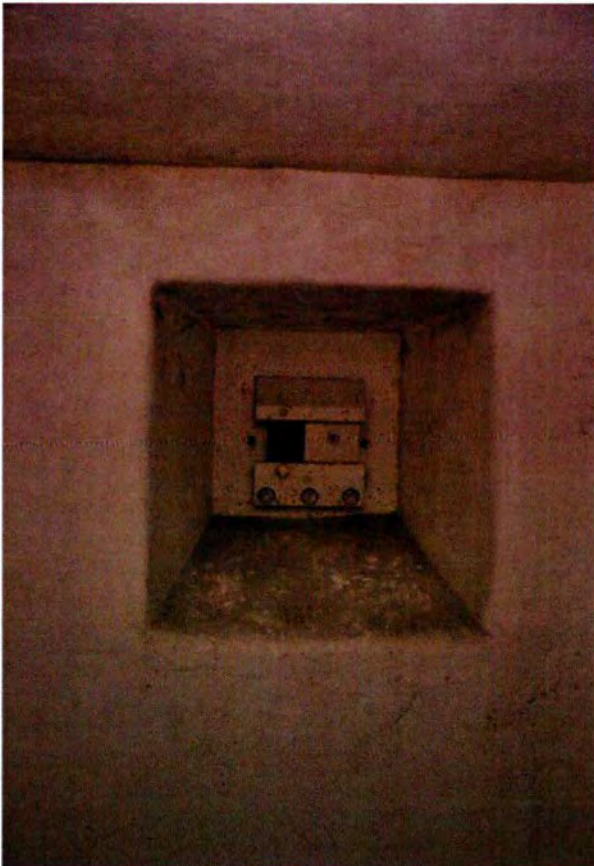
Ruimte voor de ingangsverdediging. Vanuit dit vertrek kon door het schietgat in de noordwand het westelijke gangdeel van de bunkertoegang (tevens nooduitgang) worden bestreken. De wanden en zoldering zijn van gewapend beton en gepleisterd. De vloer is voorzien van een cementdekvloer.

292. Ruimte 034A. Het houten hek dat de ruimte voor de westelijke ingangsverdediging afsluit. De opzet van hek en deur komen overeen met wat kort na WOII is ingemeten. De afsluiting dateert dus waarschijnlijk uit de bouwtijd. De deur zelf ontbreekt echter.

293. Ruimte 034A, gezien in westelijke richting. Rechts bevindt zich het schietgat voor de ingangsverdediging. De wanden en de zoldering zijn gepleisterd en wit gesausd, met een grijs geschilderde plint. De vloer van het vertrek is voorzien van een cementdekvloer. Vermoedelijk dateert de verlichting, inclusief het schakelmateriaal, uit de KO-periode, al kan een datering in de WOII niet worden uitgesloten.

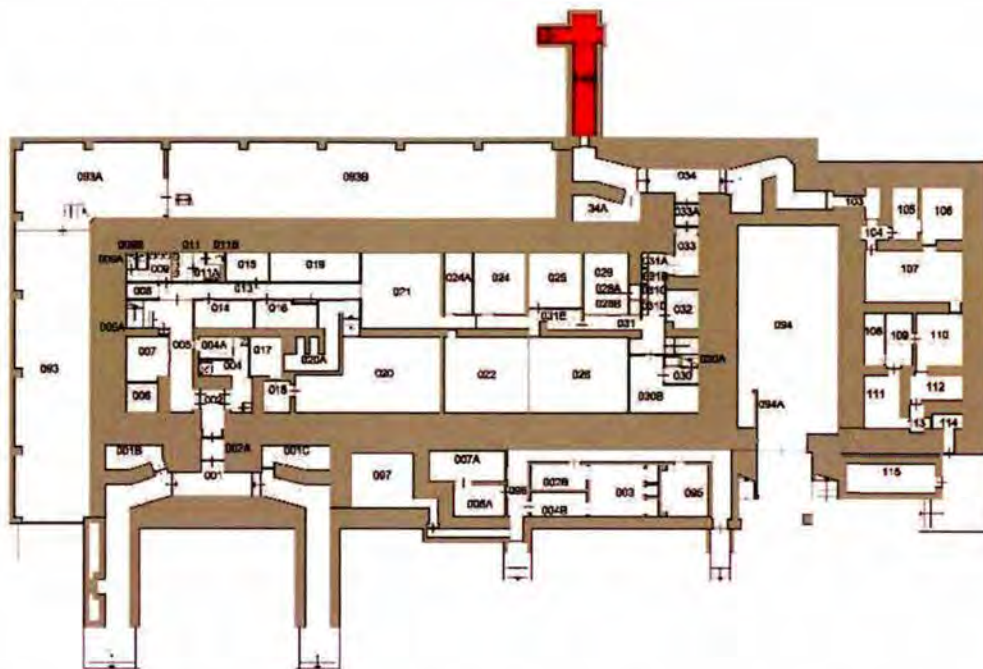

294. Ruimte 034A. Detail van het schietgat met ijzeren schuif.

295. Ruimte 034A, gezien naar het oosten.

Ruimte 034B

Ruimte 034B diende ten tijde van de KO als nooduitgang. Oorspronkelijk was dit de westelijke van twee gangdelen naar de noordelijke toegang tot de bunker (ruimte 033). Deze gang was op de rondgaande loopgraaf aangesloten.

296. Het terrein ten noorden van de bunker gezien in westelijke richting. Op de voorgrond is in het grasveld de naar de bunker leidende overwelfde gang (ruimte 034B) zichtbaar. De bakstenen toegang rechts ervan is in de KO-periode toegevoegd, nadat de loopgraaf rond de bunker was dichtgegooid.

297. De bakstenen toegangstrap tot de overwelfde gang (ruimte 034B) naar de noordelijke ingangspartij van de bunker. De toegang tot de overwelfde gang is rechts op de foto zichtbaar. Die gang hoort nog tot de oorspronkelijke opzet. Het metselwerk van de trap en het aansluitende voorportaal is na WOII tot stand gekomen.

298. Ruimte 034B. Het voorportaal gezien vanuit de overwelfde gang. Opvallend is dat in de muren van het voorportaal kijkgaten zijn uitgespaard om de omgeving in de gaten te kunnen houden.

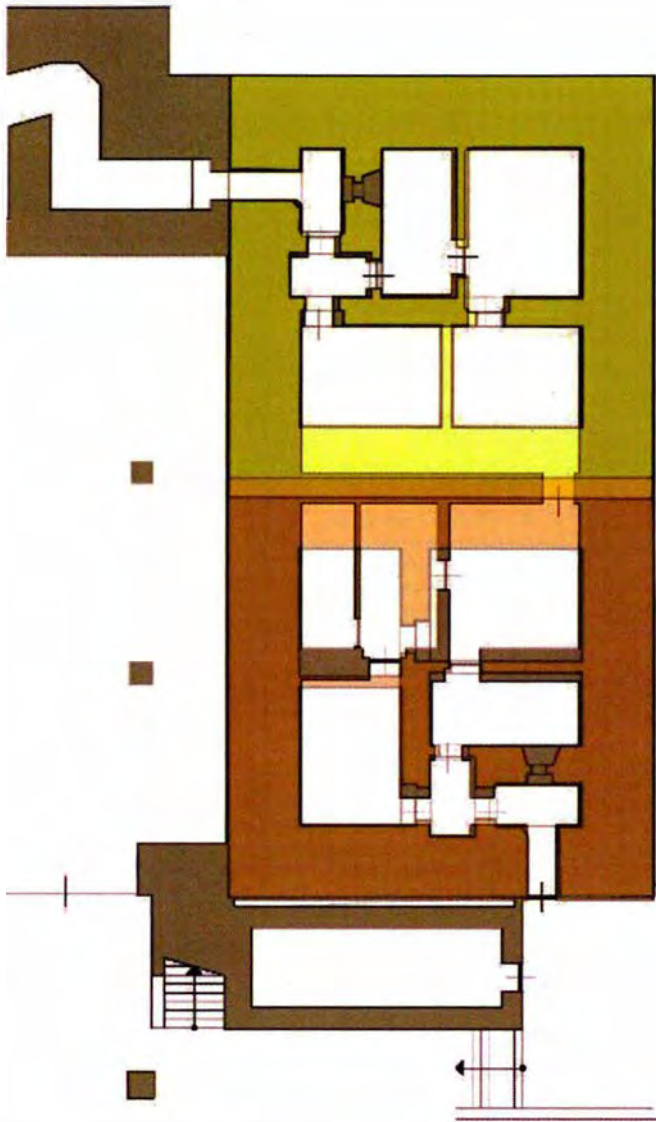
299. Ruimte 034B. Blick in de overwelfde gang in de richting van de bunker. Oorspronkelijk was de opzet van de gang identiek aan de toegangen aan de zuidzijde van de bunker. In de KO-periode is de toegang omgevormd tot een nooduitgang. Hierbij is in de gang een betonnen muur geplaatst met een door twee stalen deuren afgesloten doorgang. De deuren konden uitsluitend van binnenuit worden geopend, omdat dit alleen een nooduitgang was en dus geen ingang (zie hiervoor ook de beschrijving van ruimte 034).

300. Ruimte 034B. Aan de buitenzijde van de overwelfde gang is een klein deel van de wand nog voorzien van een camouflageschildering uit vermoedelijk WOII. Deze is onder een hoek aangebracht. De camouflage zal gediend hebben om het grijze vlak van de ingang vanuit de lucht minder duidelijk herkenbaar te laten zijn.

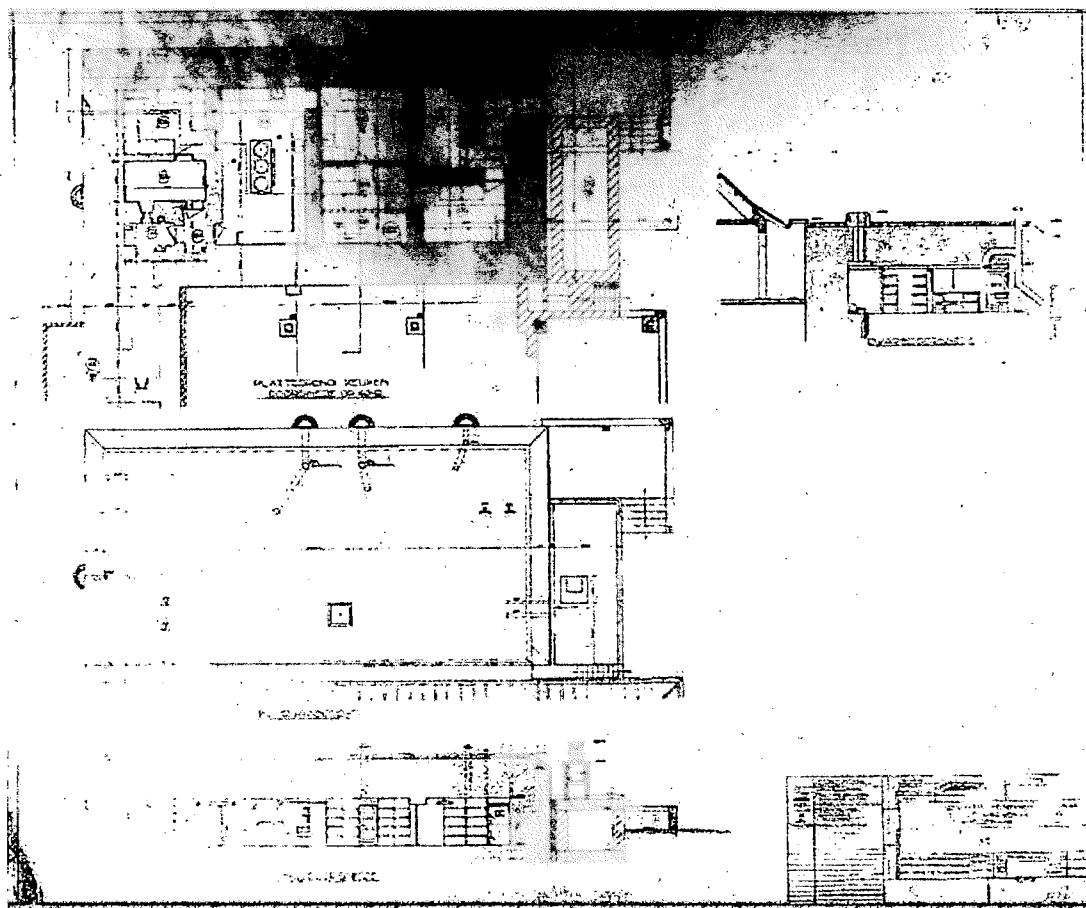

Keukenbunker

De keukenbunker bestaat uit twee bunkers van het type 645, die tegen elkaar zijn geplaatst. De bunker is *ständig* uitgevoerd, dat wil zeggen dat de wanden en het dak 2 m dik zijn uitgevoerd. Omdat twee bunkers tegen elkaar zijn geplaatst, was het niet nodig om de wand tussen beide 2 m dik uit te voeren. Hier is volstaan met een dikte van 80 cm, waardoor de ruimten aan weerszijden van de scheidingsmuur 1,20 m breder zijn dan in het standaardtype. Omdat de zuidelijke bunker een kwartslag is gedraaid ten opzichte van de noordelijke heeft deze bunker een indeling die niet conform het standaardtype is. Ook de onderverdeling van de ruimte 108 en 109 is niet in overeenstemming met de standaardindeling. Bij de afbeelding hierboven zijn twee standaardplattegronden van het type 645 geprojecteerd op de plattegrond van de dubbele keukenbunker naast de hoofdbunker. Hierdoor zijn de verschillen van het standaardontwerp ten opzichte van de daadwerkelijke uitvoering zichtbaar.

Gedurende de KO is de keukenbunker minimaal gebruikt. Tijdens oefeningen in de hoofdbunker werd het eten in de Julianakazerne bereid en opgewarmd in de keukenbunker. Verder werd noodproviand opgeslagen in de keukenbunker voor gebruik tijdens oorlogstijd. Daardoor zijn de KO-aanpassingen in de keukenbunker ook minimaal.

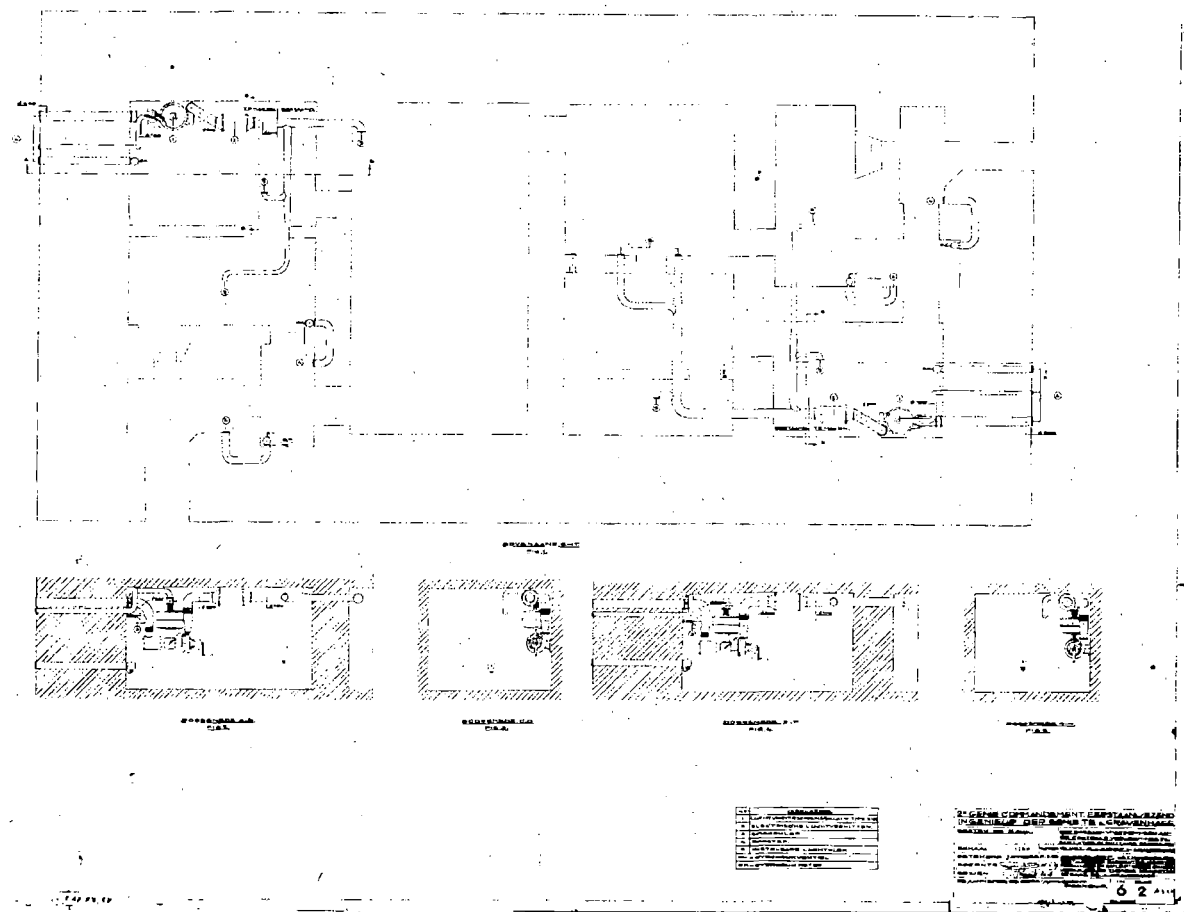
301. Opmeting van de keukenindeling gemaakt in 1949, waarin goed het gebruik van de keukenruimte wordt weergegeven. (Herkomst: Coll. digitale bestanden RVB)

Algemene kenmerken en afwerking

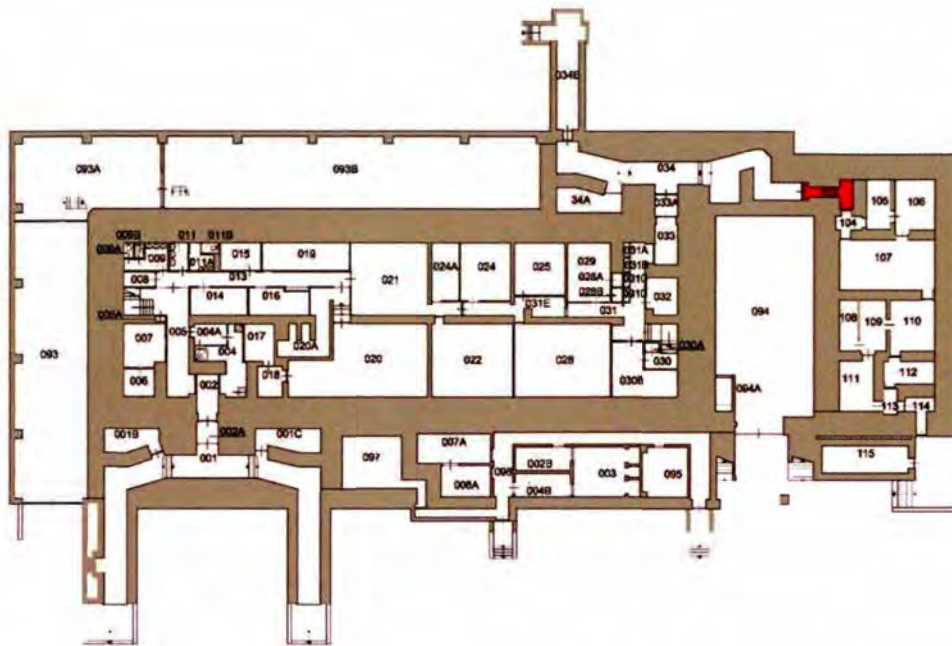
De wanden van de bunker zijn gepleisterd en gesausd. De binnendeuren zijn als houten paneeldeuren uitgevoerd en dateren nog uit de bouwtijd. Ook alle pantser- en gasdeuren uit de bouwtijd, die bij de twee ingangspartijen zijn geplaatst, zijn nog aanwezig.

De zoldering van de bunker bestaat uit ijzeren liggers waartussen dunne staalplaten zijn gelegd. Die platen hebben als verloren bekisting gediend voor het gewapend betonnen dak. De vloeren zijn als cementdekvloeren uitgevoerd.

302. Ontwerptekening van de luchtzuivering in de keukenbunker uit 1959. In dat jaar zal men de luchtzuiveringsinstallatie van de keukenbunker hebben vernieuwd. (Coll. digitale bestanden RVB)

Ruimte 103

Ruimte 103 is het noordelijke ingangsportaal van de keukenbunker. De wanden zijn in gewapend beton uitgevoerd en zijn voorzien van een dunne pleisterlaag. De zoldering bestaat uit stalen balken waartussen stalen platen zijn gelegd. Deze constructie diende als verloren bekisting voor het gewapend betonnen dak. De inrichting is in zijn geheel nog oorspronkelijk uit WOII.

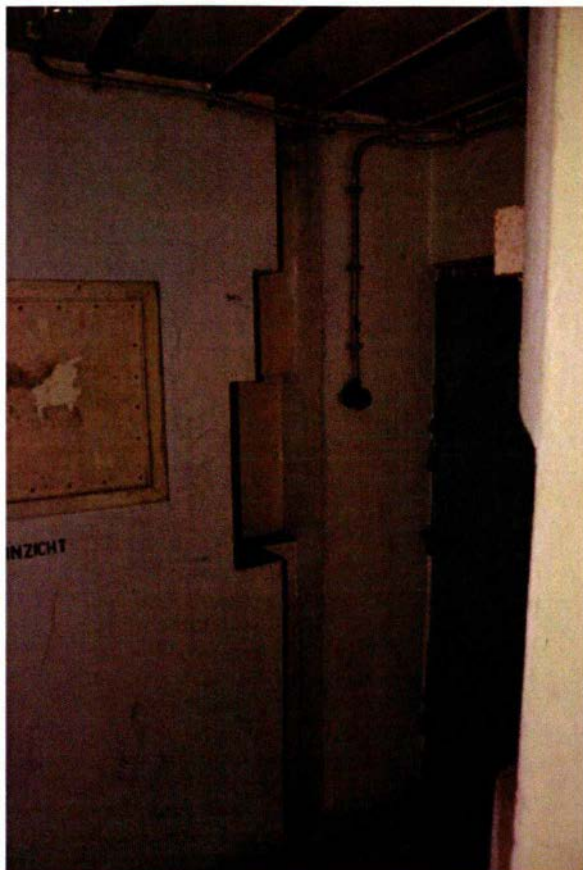

303. Ruimte 103. Het oostelijke deel van de noordwand. Links de pantserdeur, die toegang geeft tot de luchtsluis (ruimte 104). Aan de onderzijde van de noordwand is in de vloer een regenwaterafvoer met een ijzeren rooster zichtbaar. De functie van de opening in de wand is niet duidelijk.

304. Ruimte 103. Deel van de oostwand, gezien vanuit het ingangsportaal. Het rechthoekige vlak boven de tekst *BB* is een afgedekt schietgat. Dit schietgat is gericht op het schietgat bij de ingangsverdediging van de hoofdbunker (zie ruimte 034). Het schietgat in ruimte 103 is gelijk aan dat in ruimte 112, bij de zuidelijke toegang tot de keukenbunker. Goed zichtbaar is verder de zoldering, bestaande uit stalen liggers met daartussen staalplaten.

305. Naast het afgedekte schietgat (links) is bij de bouw een verticale sleuf in het beton uitgespaard. Aan de bovenzijde is een roestige buis zichtbaar. Deze sparing diende voor de noodantenne in WOII, die door het dak naar buiten kon worden geschoven. Als de andere verbindingsmogelijkheden zouden wegvallen konden met die antenne de verbindingen in stand worden gehouden. Rechts bevindt zich de pantserdeur van het type 434P01 naar ruimte 104.

306. Ruimte 103. De tweeledige pantserdeur, die de noordelijke toegang tot de bunker afsluit, gezien vanuit ruimte 104. Het rooster rechts is de uitmonding van het overdrukventiel aan de binnenzijde van de ingangspartij.

307. Ruimte 103. De geopende pantserdeur. Op de achtergrond een tweede pantserdeur van hetzelfde type, tussen de ruimten 104 en 107. Links is nog net een klein deel van de gasdeur zichtbaar, die de toegang tot de ruimte met de ingangsverdediging (105) afsluit.

308. Ruimte 103. Detail van de sluiting van de pantserdeur. Tevens is hier goed de dikte van de deur zichtbaar.

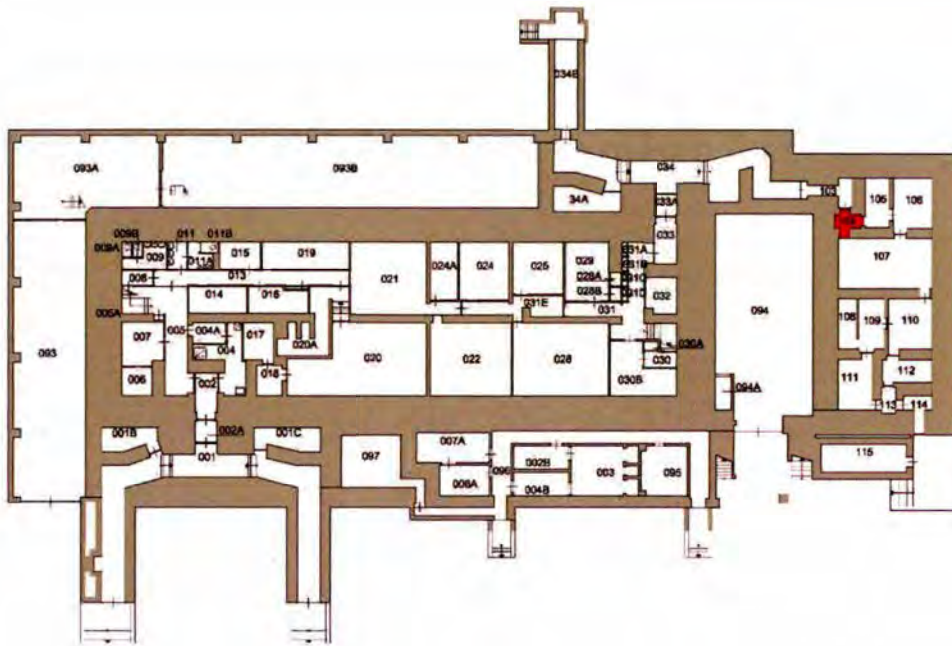
309. Ruimte 103, gezien naar het oosten.

310. Ruimte 103. De toegangssluis, gezien in westelijke richting vanaf het schietgat van de toegangsverdediging van de keukenbunker. In het midden is het schietgat van de nabijverdediging van de hoofdbunker zichtbaar. Beide schietgaten zijn op elkaar gericht.

Ruimte 104

Ruimte 104 is de gasluis bij de noordelijke toegang tot de keukenbunker. De inrichting met stalen gasdeuren en andere voorzieningen stamt in zijn geheel nog uit de bouwtijd.

311. Ruimte 104. De noordwand van het vertrek.

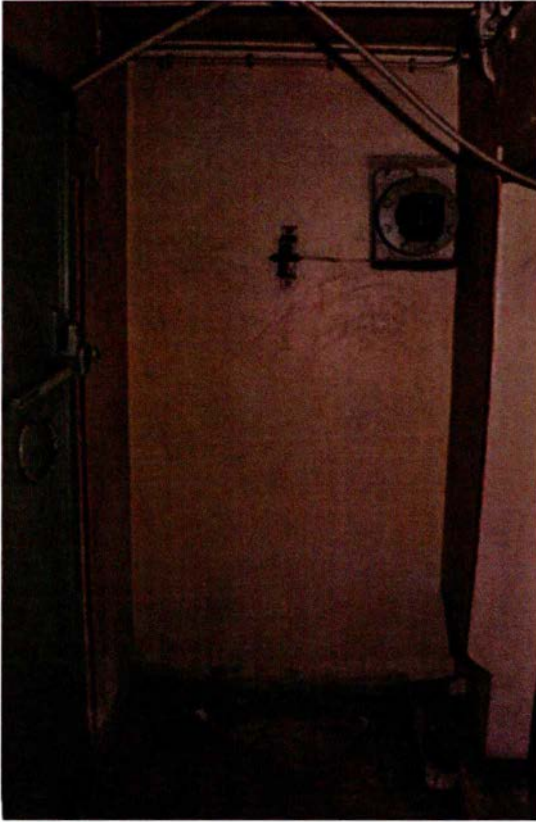

312. Ruimte 104. De oostwand met de gasdeur naar ruimte 105. Rechts onder is nog net de uitlaat van het overdrukventiel zichtbaar, dat de binnenzijde van de bunker met de luchtsluis verbindt.

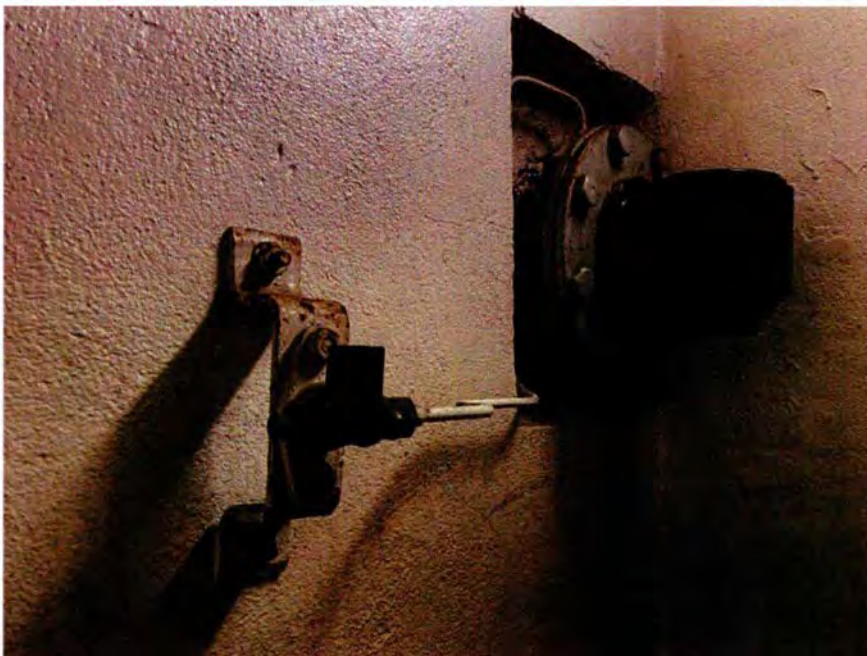

313. Ruimte 104. De zuidwand van het vertrek. De doorgang naar de keuken (ruimte 107) wordt afgeschermd door een pantserdeur van het type 434P01. Links van de deur de uitlaat van het overdrukventiel in ruimte 105.

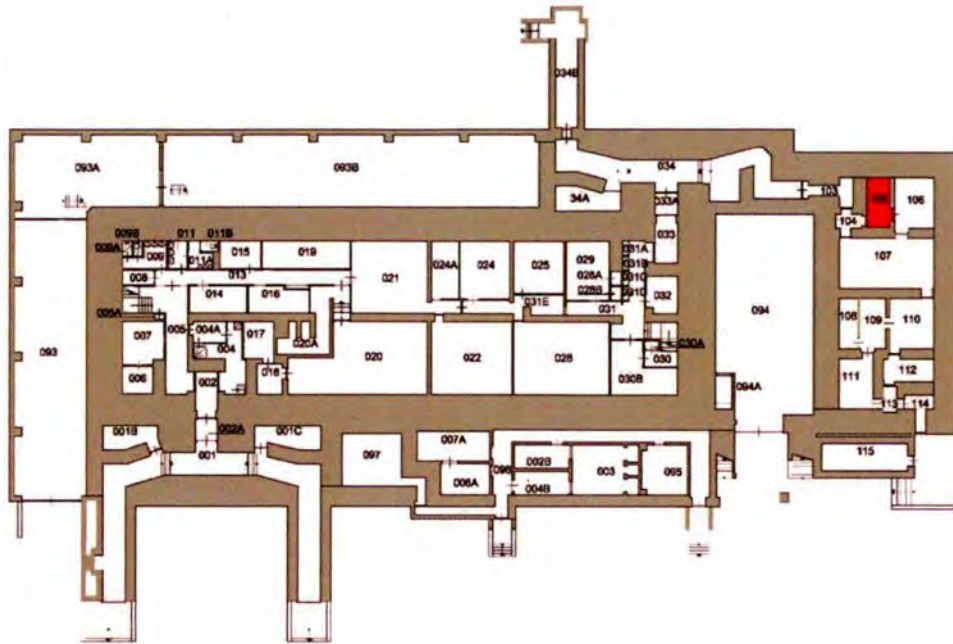

314. Ruimte 104. De westwand met een luchtklok (uit WOII) die is geplaatst op een luchtuitlaat uit WOII. Voor een detail zie de volgende afbeelding.

315. Ruimte 104. Detail van de luchtklok (uit WOII) op de vorige afbeelding. Goed te zien is hoe de luchtklok (vermoedelijk 1948) op de Duitse luchtafvoer is geplaatst. De kabel links van de luchtklok ging naar een overdrukmeter. Die meter is verdwenen. In de sluis kun men op de meter de status van de overdruk in de sluis zien.

Ruimte 105

Ruimte 105 is in de eerste plaats bedoeld als de ruimte vanwaar de ingang kan worden verdedigd. Daarvoor is in de westwand een schietgat opgenomen.

316. Ruimte 105. Het zuidelijke deel van oostwand (links) met de doorgang naar ruimte 106. Deze doorgang heeft een houten deur uit de bouwtijd (zie beschrijving ruimte 106).

317. Ruimte 105. De zuidwand met rechts de gasdeur naar ruimte 104. Rechtsonder is een van de naoorlogse overdrukventielen zichtbaar.

318. Ruimte 105. Het zuidelijke deel van de westwand met de gasdeur (type 19P7) naar de gasluis (ruimte 104).

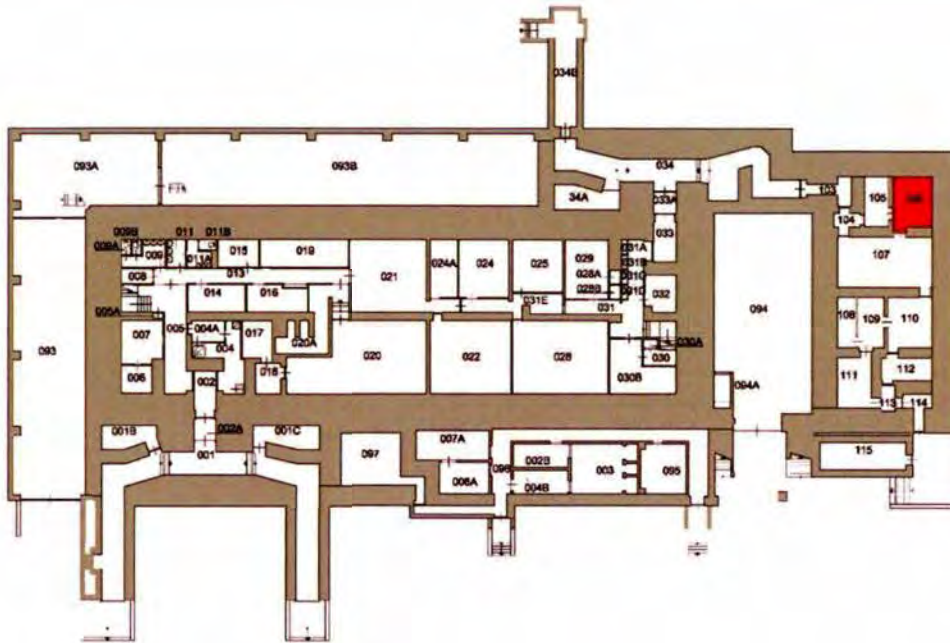

319. Ruimte 105. Het schietgat in de westwand, gericht op de ingang van de bunker. Aan de andere zijde van de muur is het schietgat met een plaat afgedekt. Het ijzeren schietgat is van het type 483P2.

320. Ruimte 105. Detail van het schietgat. Links de stalen schuif die het schietgat afsluit. Rechts ervan is een 5 mm dikke rubberen mat te zien, die tussen de schuif en de plaat is geplaatst. Ter plaatse van het schietgat is een opening in de mat uitgespaard. De mat dient voor de gasdichting van het schietgat.

Ruimte 106

In ruimte 106 staat de luchtzuiveringsinstallatie van het noordelijke deel van de (dubbele) keukenbunker. De wanden zijn gepleisterd en gesausd. De zoldering bestaat uit stalen liggers met daartussen stalen platen. De vloer is afgewerkt met een cementdekvloer (waarschijnlijk uit de bouwtijd).

321. Ruimte 106. Overzicht van de noordwand.

322. Ruimte 106. De luchtzuiveringsinstallatie die het noordelijke deel van de keukenbunker van verse lucht moet voorzien. De installatie is geplaatst bij de modernisering van omstreeks 1964. De installatie is uitgevoerd volgens de ontwerptekening uit 1958. Daarbij heeft men gebruik gemaakt van het oude buizenstelsel van WOII voor de verspreiding van de gezuiverde lucht. Fabrikant van de installatie is Piller. Het roestige gedeelte van de buis rechtsboven bevat het verwarmingselement voor het luchtbehandelingssysteem, wat aangeeft dat deze buis diende voor de toevoer van verse lucht.

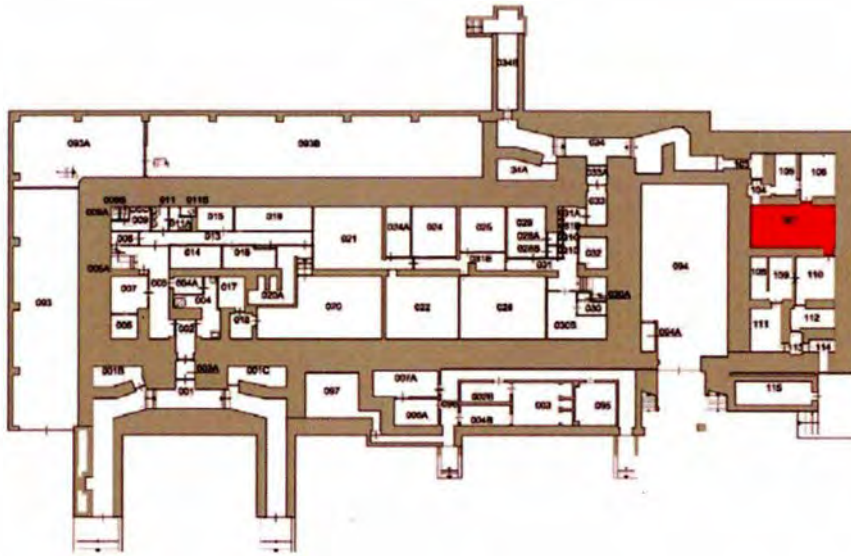

323. Ruimte 106. De zuidwand met de deuropening naar ruimte 107. Rechts de deuropening naar ruimte 105. Beide zijn nog voorzien van de houten deuren en deurklinken uit de bouwtijd. Langs het plafond zijn de kanalen van de luchtverversing zichtbaar. In deel 1 wordt dit luchtbehandelingssysteem in de keukenbunker nader toegelicht.

324. Ruimte 106. De westwand met de houten paneeldeur naar ruimte 105. De vier gaten aan de onderzijde van de deur behoren tot de oorspronkelijke opzet. De gaten dienen voor de afvoer van de vuile lucht. Links in beeld een deel van de houten paneeldeur naar ruimte 107.

Ruimte 107

Ruimte 107 is in gebruik als keuken. De huidige keukeninrichting dateert grotendeels uit de KO. Op foto's van 1947 is de keukeninrichting van WOII nog zichtbaar, zie deel I. Op basis daarvan bestaat het vermoeden dat de werkbanken uit WOII dateren en de vier fornuizen en twee kookbakken uit de KO. De huidige ruimte is twee keer zo groot als in het standaardontwerp voor een bunker van het type 645 is voorzien. Dit zal te maken hebben met de verzorging van een grote aantallen personen in de bunker en dus meer keukenpersoneel.

325. Ruimte 107. Het oostelijke deel van de noordwand met de doorgang naar ruimte 106. De stoppenkast dateert uit de KO-periode (1959).

326. Ruimte 107. Het middelste deel van de noordwand. De muurschildering is aangebracht in de jaren '80 door een medewerker van het verbindingscentrum in de hoofdbunker, als creatieve uitstap en tijdvulling

327. Ruimte 107. De noordwesthoek van het vertrek met de tweeledige pantserdeur naar ruimte 104 (de lucht- of gassluis). Opvallend is dat het schietgat aan beide zijden van een schuif is voorzien (zie ook de volgende afbeelding).

328. Ruimte 107. De pantserdeur in gesloten toestand. Net als aan de andere zijde van de deur is hier een schuif om het schietgat af te sluiten. De deur is tweeledig. Als er rommel/afval voor de deur komt te liggen, kan men via de bovenzijde er nog uit.

329. Ruimte 107. Overzicht van de westwand. Langs de wanden hangen planken en staan werkbanken die vermoedelijk nog dateren uit WOII.

330. Ruimte 107. Overzicht van de zuidwand met de ervoor geplaatste werkbanken.

331. Ruimte 107. Zicht op de oostwand van de keukenruimte. Rechts de doorgang naar ruimte 110. Geheel links is een van de luchtinlaten te zien. De werkbanken dateren vermoedelijk van WOII, terwijl de rest van het interieur in de KO is geplaatst.

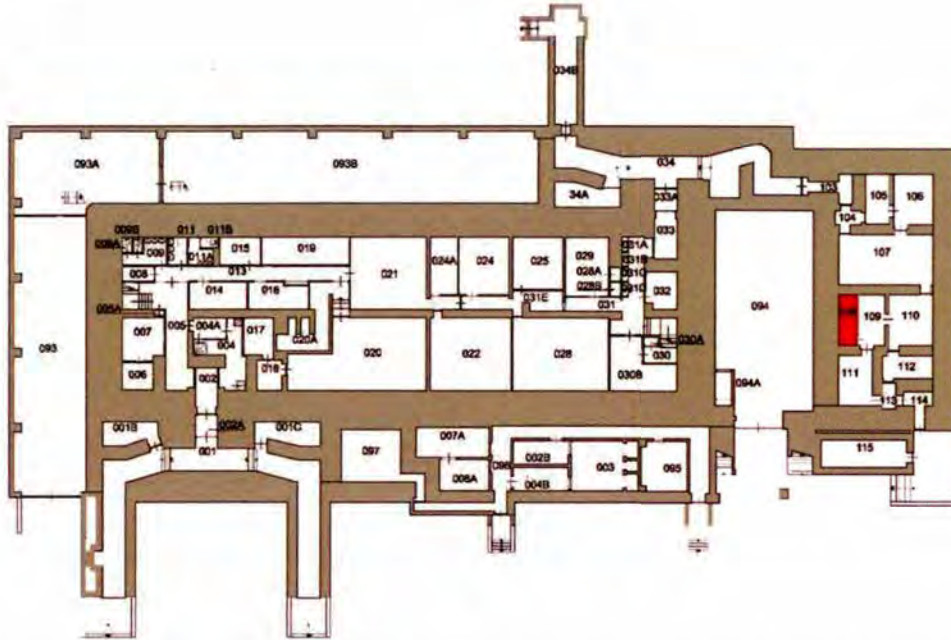

332. Ruimte 107. Het cluster van vier fornuizen die horen bij de inrichting uit de KO. Er werd gedurende de KO niet echt gekookt in de keukenbunker. Tijdens grootschalige oefeningen kookte men in de naastgelegen Julianakazerne en dat voedsel werd opgewarmd in de keukenbunker. Dit verklaart de aanwezig apparatuur. De keukenbunker kon in een noodsituatie eventueel als keuken van de hoofdbunker dienen, maar is nooit voor deze functie bedoeld of gebruikt geweest. Er waren noodvoedselpakketten aanwezig in ruimte 111 voor tijdens een calamiteit of in oorlogstijd.

333. Ruimte 107. Twee grote kookbakken, die gekanteld kunnen worden om af te gieten.

Ruimte 108

Deze ruimte bevat de waterbron van de keukenbunker. Aan te nemen is dat de ruimte bij de bouw van de bunker tot stand is gekomen. De indeling wijkt af ten opzichte van het standaard bunkertype 645, waar de ruimten 108 en 109 één grote ruimte vormen.

334. Ruimte 108, gezien naar het noorden. De lamp rechtsboven kan nog uit de bouwtijd dateren, maar kan ook in de KO zijn aangebracht. Links is het overdrukvat zichtbaar.

335. Ruimte 108, gezien naar het zuidwesten. In het midden het overdrukvat voor de watervoorziening. Dit vat zorgt voor een constante waterdruk in de keukenbunker. Op de voorgrond de aanvoerleiding voor het water.

336. Ruimte 108. Detail van de aanvoerleiding met waterpomp .

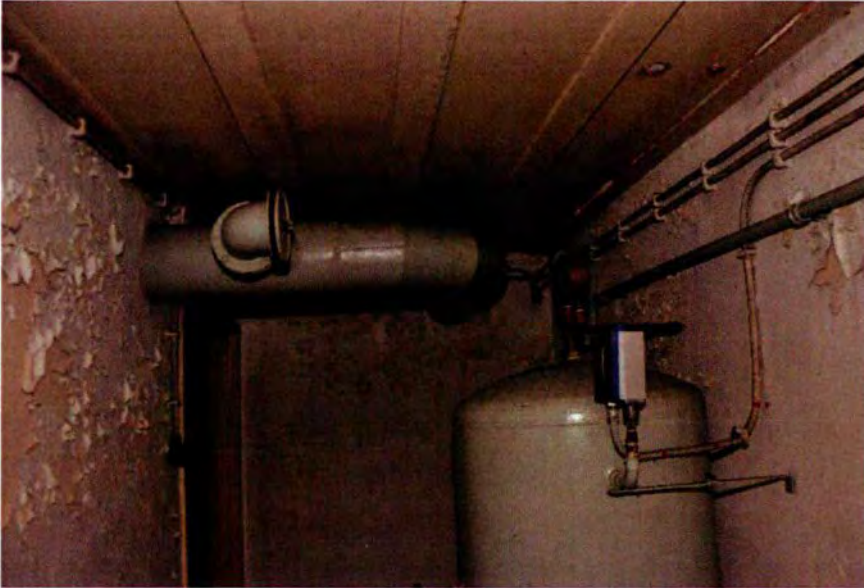

337. Ruimte 108. Het noordelijke deel van de ruimte. Links de op een bakstenen basement geplaatste waterpomp. Met enige moeite is onder dit basement de rand om de rechthoekige waterput zichtbaar.

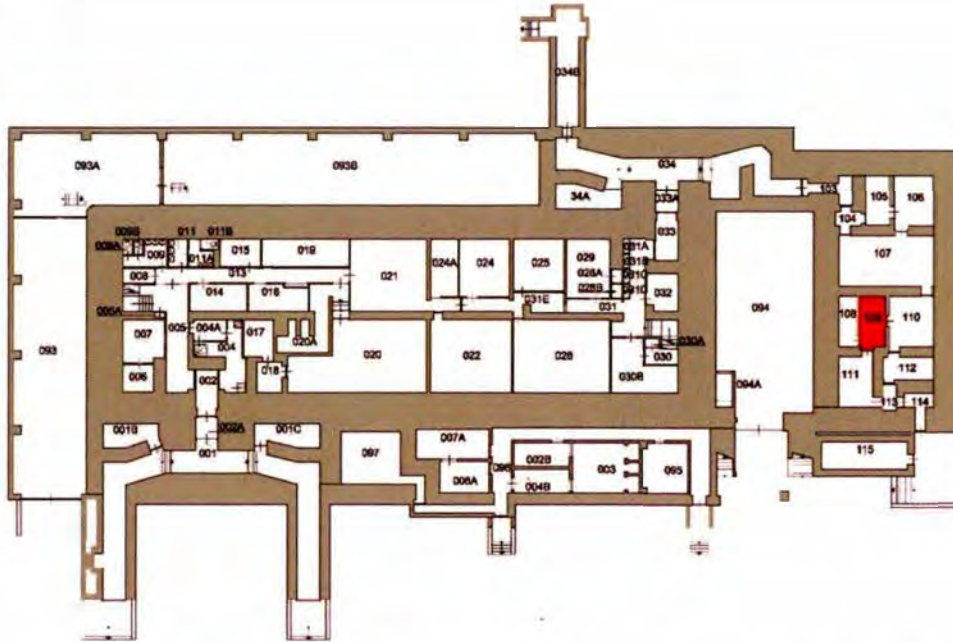

338. Ruimte 108. Waterput met bordje POMPPUT 2. Dit is de waterbron van de keukenbunker.

339. Ruimte 108, gezien in zuidelijke richting met boven in beeld de luchtverversingsinstallatie. De leiding voert naar de naastgelegen ruimte 111, waar de luchtverversingsinstallatie voor het zuidelijke deel van de bunker staat opgesteld. De deur links in beeld voert naar ruimte 109.

Ruimte 109

Deze ruimte uit de bouwtijd, die waarschijnlijk werd gebruikt voor opslag, heeft dezelfde afwerking als de andere vertrekken in de keukenbunker. De scheidingsmuur tussen 108 en 109 komt niet voor in het standaardontwerp voor het bunkertype 645. De scheidingsmuur zal hier het gevolg zijn van het inrichten van de ruimte voor een waterbron (ruimte 108).

340. Ruimte 109, gezien in noordelijke richting. Vermoedelijk diende de ruimte voor opslag.

341. Ruimte 109. De oostwand met de deur naar de bijkeuken (ruimte 110).

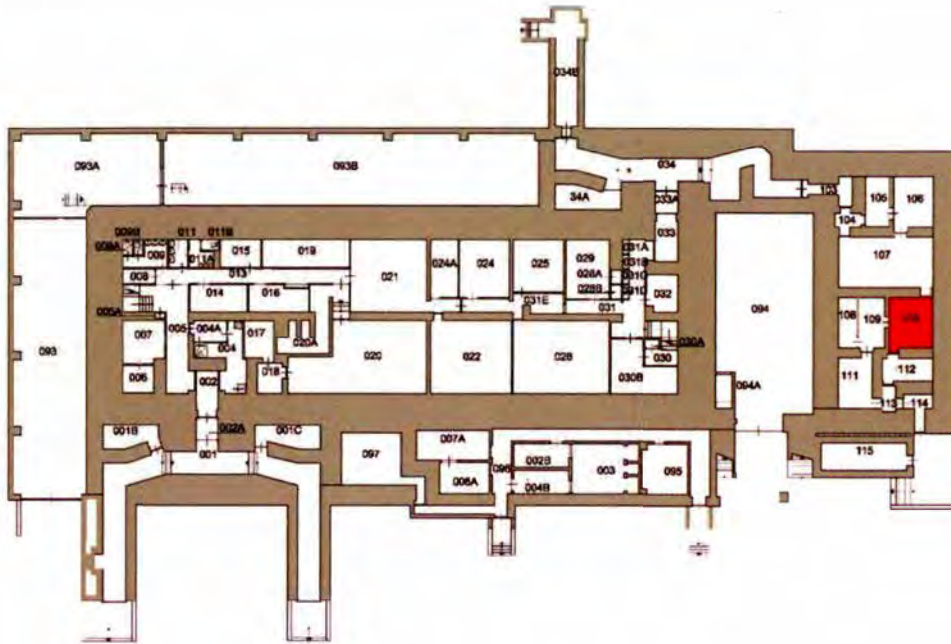
342. Ruimte 109. De zuidwesthoek van het vertrek met twee houten paneeldeuren uit de bouwtijd. De deur rechts geeft toegang tot de ruimte waar zich de waterpomp bevindt (108). Links de deur naar het vertrek, waar de luchtverversingsinstallatie is geplaatst (111).

343. Ruime 109. Op de deur naar ruimte 111 staat vermeld: *oorlogsvoorraad afblijven*. Dit geeft aan dat in ieder geval in de KO-periode de achterliggende ruimte voor opslag van voedsel (noodvoorraad) werd gebruikt.

Ruimte 110

Ruimte 110 is de bijkeuken. Tegen de muren zijn verschillende houten werkbanken met granito werkbladen geplaatst. Deze dateren uit WOII. De afwerking van wanden en vloeren is gelijk aan de andere vertrekken van de keukenbunker en stamt nog uit de bouwtijd.

344. Ruimte 110. De noordwand met de houten paneeldeur naar de keuken (ruimte 107). Geheel linksboven is het aanvoer kanaal van verse lucht zichtbaar. De inrichting met werkbanken zal in WOII tot stand zijn gekomen.

345. Ruimte 110. De oostwand met de voor een bijkeuken karakteristieke werkbanken langs de wanden. Die inrichting zal in WOII tot stand zijn gekomen.

346. Ruimte 110. De zuidwand met links werkbanken en rechts de doorgang met houten paneeldeur naar de ruimte voor de ingangsverdediging (ruimte 112). De inrichting met werkbanken zal in WOII tot stand zijn gekomen. De tegen de muur geschroefde planken horen bij de KO.

347. Ruimte 110. De westwand met aan weerszijden van de houten paneeldeur naar ruimte 109 twee aanvoerkanalen voor verse lucht. Onder de werkbank rechts is nog net een rooster voor de afvoer van vuile lucht zichtbaar, waarvan het andere einde in ruimte 109 uitkomt.

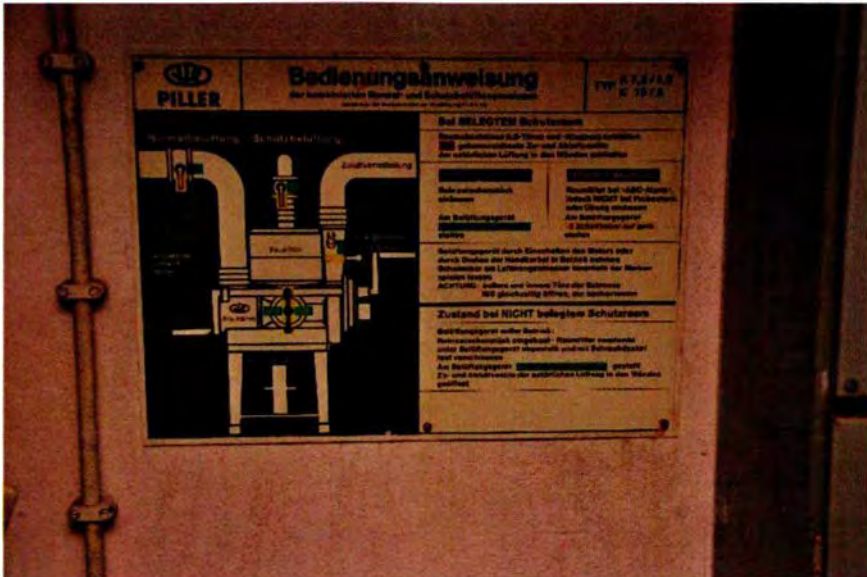

349. Ruimte 111. De zuidoosthoek van de ruimte met de pantserdeur naar de gassluis (ruimte 113) bij de zuidelijke toegang tot de keukenbunker. De deur heeft - net als de pantserdeur tussen de ruimten 104 en 107 - aan beide zijden schuiven voor het schietgat.

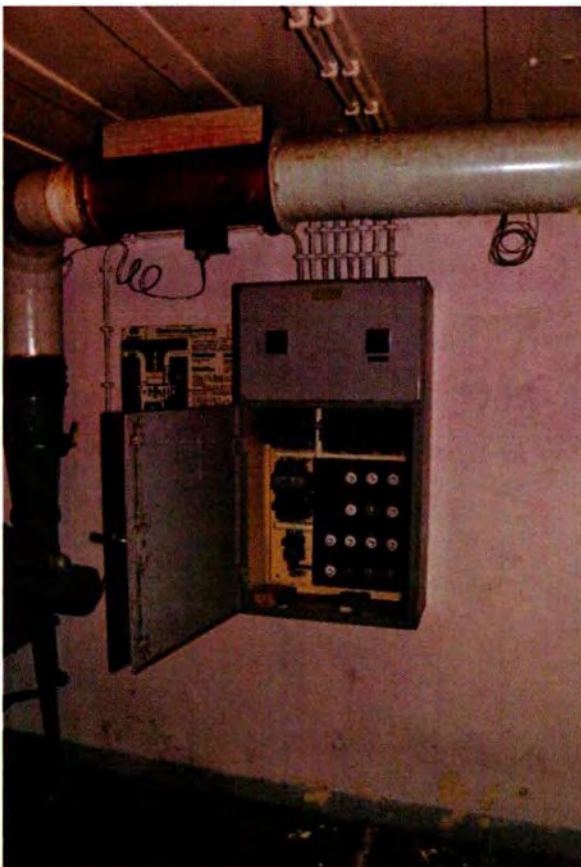

350. Ruimte 111. De zuidwesthoek van het vertrek met de luchtverversingsinstallatie uit de KO (1959). De installatie is uitgevoerd volgens de ontwerptekening uit 1958. Daarbij heeft men gebruik gemaakt van het oude buizenstelsel van WOII voor de verspreiding van de gezuiverde lucht. Fabrikant van de installatie is Piller. Het roestige gedeelte van de buis boven in beeld bevat het verwarmingselement voor het luchtbehandelingssysteem, wat aangeeft dat deze buis diende voor de toevoer van verse lucht voor het zuidelijke gedeelte van de keukenbunker.

351. Ruimte 111. Detail van de vorige afbeelding met de gebruiksaanwijzing voor de installatie, zoals deze rechts naast de installatie is geplaatst. Linksboven is de naam van de fabrikant van de installatie zichtbaar: Piller. Dezelfde firma was ook gedurende WOII een belangrijke fabrikant van luchtzuiveringsinstallaties. Tijdens de KO was de gebruiksaanwijzing blijkbaar nog niet in het Nederlands beschikbaar.

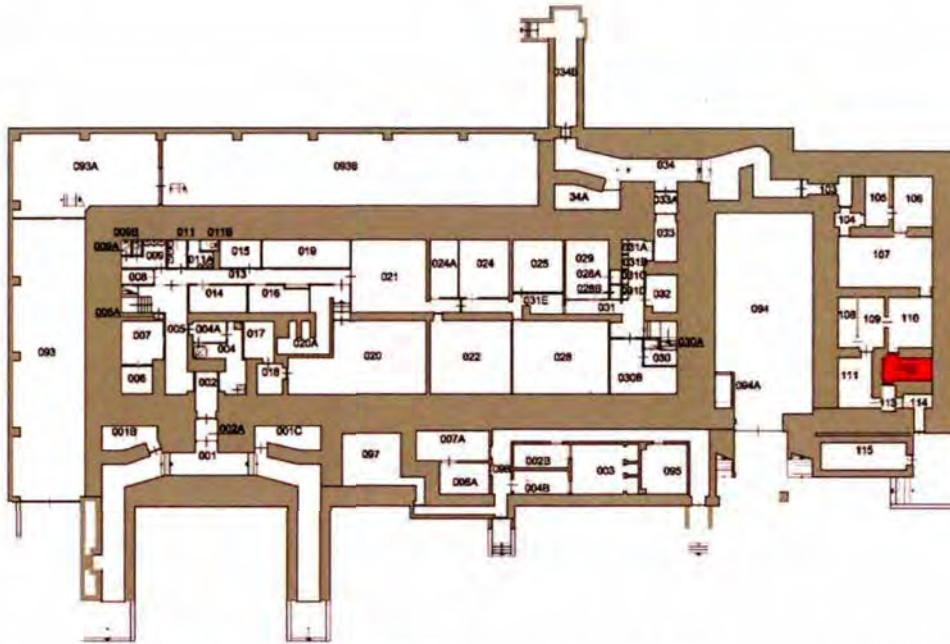

352. Ruimte 111. Zicht op het inwendige van de elektrakast naast de luchtzuiveringsinstallatie. Het roestige gedeelte van de luchtbehandelingsbuis (linksboven) bevat een verwarmingselement, wat aangeeft dat deze buis diende voor de toevoer van verse lucht.

353. Ruimte 111. De zoldering van het vertrek in noordelijke richting. Onder het plafond zijn buizen van de luchtverversingsinstallatie opgehangen. Dit deel zal nog uit de bouwtijd dateren.

Ruimte 112

Vanuit deze ruimte vond de ingangsverdediging voor de zuidelijke toegang tot de keukenbunker plaats. De afwerking van de wanden en vloeren is gelijk aan die van de overige vertrekken van de keukenbunker en stamt nog uit de bouwtijd.

354. Ruimte 112. Het oostelijke deel van het vertrek. Bij de oostwand is aan de bovenzijde een aansluiting voor de kachelafvoer te zien. In de wand rechts is het schietgat zichtbaar dat de ingang moest verdedigen (zie volgende afbeelding). De reden van de opstaande rand is onbekend.

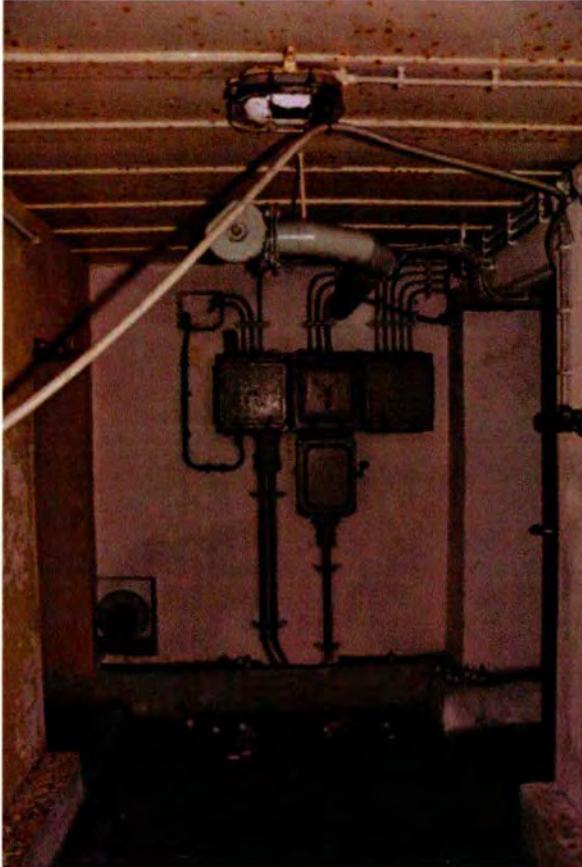

355. Ruimte 112. Detail van het schietgat, dat nog volledig intact is, inclusief een klein deel van de rubber gasdichting. Hier is een schietgat van het type 483P2 toegepast.

356. Ruimte 112. Tussen de ruimte van de ingangsverdediging en de lucht- of gassluis is een gasdeur met een klein kijkglasje aangebracht (type 19P7). Rechts naast de deur is na WOII (vermoedelijk 1948) een overdrukventiel gemonteerd op de plaats waar bij de bouw ook al een dergelijk ventiel zat.

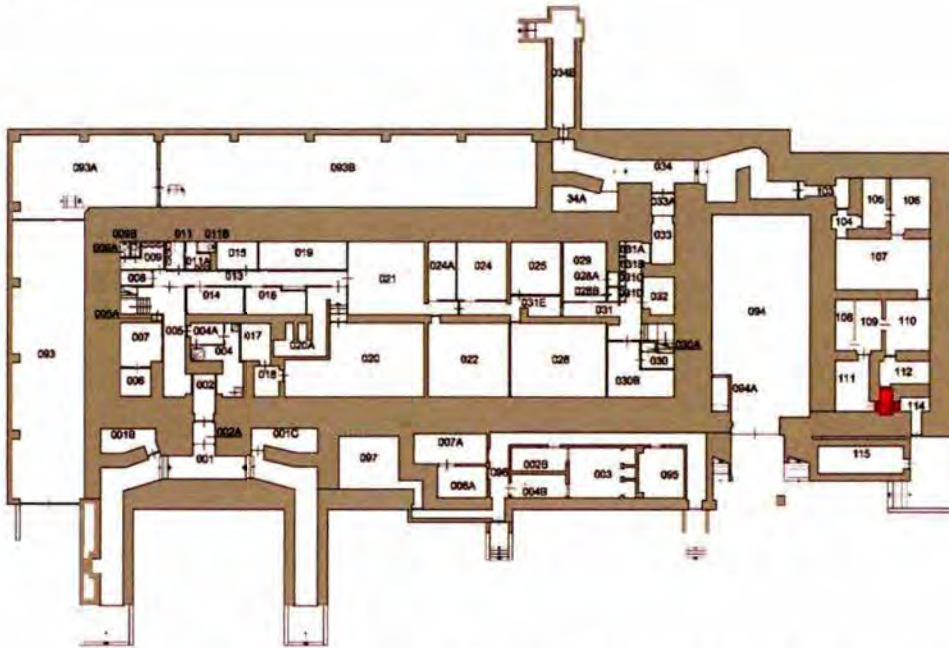

357. Ruimte 112. De westwand van het vertrek. Links de doorgang naar de luchtsluis en rechts de deur naar de bijkeuken (ruimte 110). In het midden van de wand zijn de meterkasten ten behoeve van de elektriciteitsvoorziening zichtbaar. Deze zullen hier in de KO-periode zijn geplaatst (1959). Boven deze kasten is het buizenstelsel van de luchtverversing te zien. Deze dateert nog uit de WOII. Linksonder in beeld het overdrukventiel voor de luchtsluis.

358. Ruimte 112. De houten paneeldeur tussen de vertrekken 110 en 112 dateert uit de bouwtijd van de bunker.

Ruimte 113

Deze ruimte is de lucht- of gasluis achter de zuidelijke ingang van de keukenbunker. De afwerking van wanden, vloer en plafond is gelijk aan die van de andere vertrekken van de bunker en stamt uit de bouwtijd.

359. Ruimte 113. De noordwand van de luchtsluis met de gasdeur (type 19P7). Linksonder is de uitmondung van het overdrukventiel zichtbaar. Deze heeft zich hier al vanaf de bouwtijd bevonden.

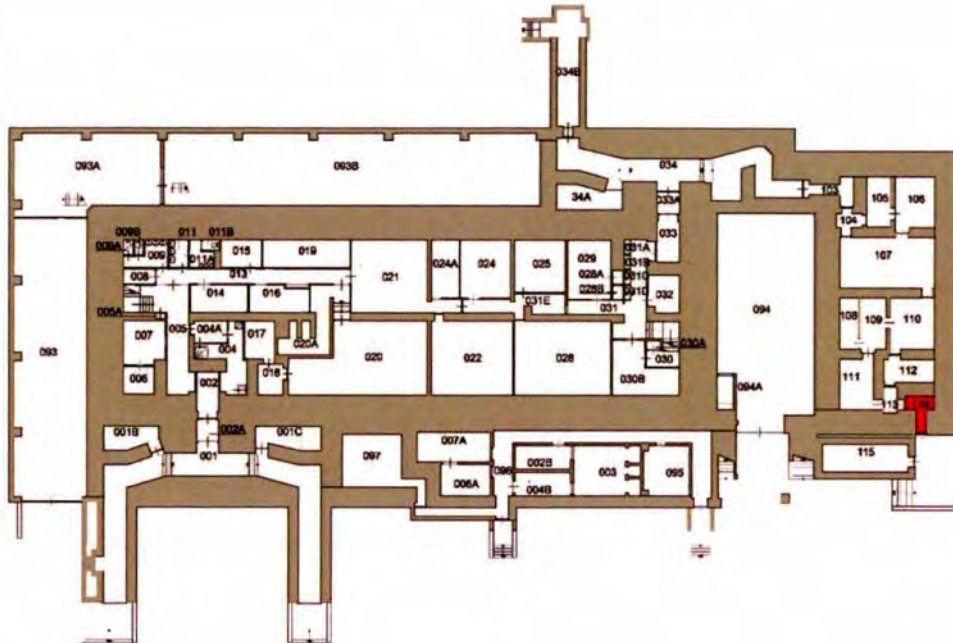

360. Ruimte 113. De zuidwand, met boven in de muur een overdrukventiel.

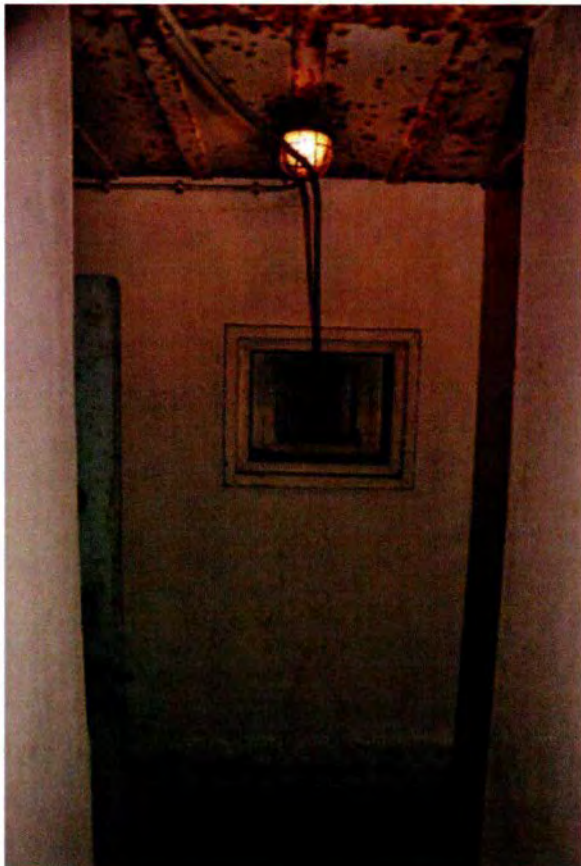

361. Ruimte 113. De in de westwand opgenomen deur, die ruimte 111 ontsluit. Hier is een pantserdeur van het type 434P01 geplaatst.

Ruimte 114

Ruimte 114 is de voorruimte van de zuidelijke ingang van de keukenbunker. De afwerking van wanden en vloeren is gelijk aan die van de andere vertrekken van de bunker.

362. Ruimte 114, de noordwand. In het verlengde van de toegang bevindt zich een schietgat. De getrapte dagkanten van de opening zijn bekleed met een houten bekisting, die ervoor diende te zorgen dat inkomende kogels niet via het afketsen op de dagkanten alsnog het schietgat zelf zouden kunnen bereiken.

363. Ruimte 114. Detail van de nisvormige uitsparing aan de noordoostzijde van de ruimte. Hier is een afvoerputje voor binnenkomend hemelwater opgenomen.

364. Ruimte 114. Zicht in zuidelijke richting naar de toegang tot de bunker. Die ingang is afgesloten met een ijzeren gaasdeur. Blijkens de vlak na de WOII opgestelde documentatie moet die gaasdeur uit de bouwtijd dateren.

365. Ruimte 114. Dezelfde deur, maar nu vanaf de buitenzijde gezien.

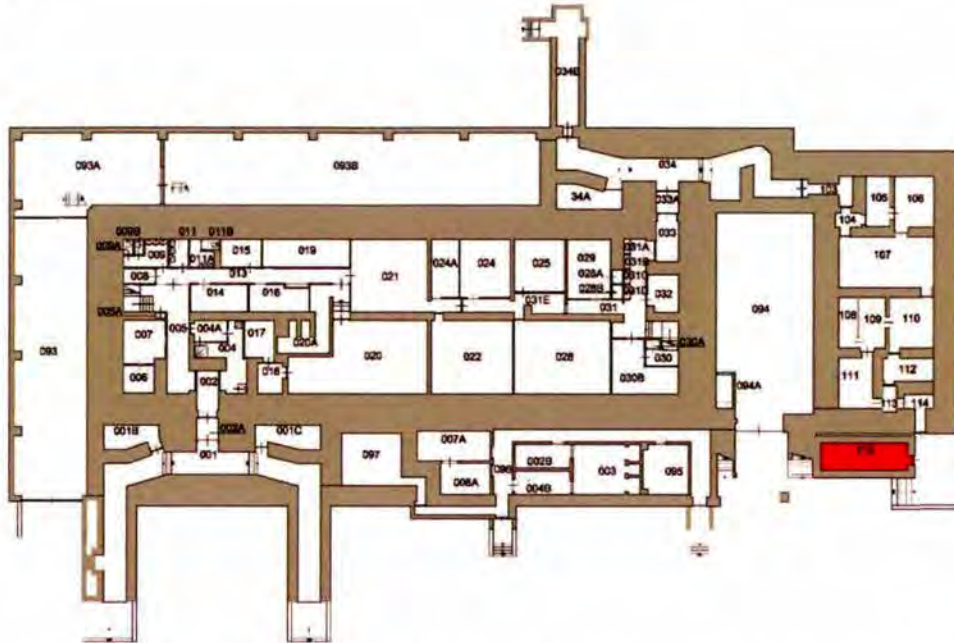

366. Ruimte 114. De in de westwand opgenomen toegang naar de lucht- of gassluis. Net als bij de noordelijke toegang tot de keukenbunker is deze voorzien van een tweeledige pantserdeur van het type 434P01, daterend uit WOII.

367. Ruimte 114. Het plafond van de toegang. De zoldering bestaat, net als elders in de keukenbunker, uit stalen liggers met ertussen stalen platen. Het geheel diende als verloren bekisting voor het betondak.

Ruimte 115

Tegen de zuidzijde van de dubbele keukenbunker is een vrijstaande bunker (WOII) met bakstenen wanden van 0,55 m dikte geplaatst. Het bouwwerk is voorzien van een betonnen dak met een dikte van 0,60 meter. Het gebouw is door een spouw gescheiden van de keukenbunker. De in kruisverband opgetrokken wanden zijn aan de binnenzijde wit gesausd. Ook het als zichtwerk uitgevoerde betonnen dak is wit gesausd. De vloer is voorzien van een cementdekvloer. De bunker is toegankelijk vanuit het toegangsborde van de keukenbunker. Het gebouw zal in gebruik zijn geweest als opslagruimte.

368. De oostgevel van de bergplaats (links) ten zuiden van de keukenbunker. Rechts is de zuidelijke toegang tot de keukenbunker te zien.

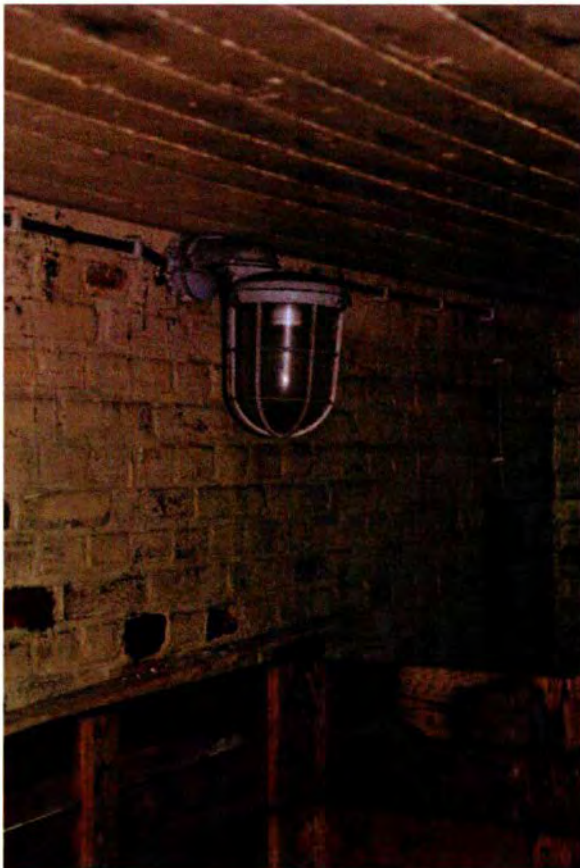
369. De toegang tot de vrijstaande bunker (ruimte 115), gezien vanuit het oosten.

370. Ruimte 115 in westelijke richting. De kratten en de stellingkast getuigen van het gebruik als opslagruimte en dat is waarschijnlijk ook het oorspronkelijke gebruik van het gebouw.

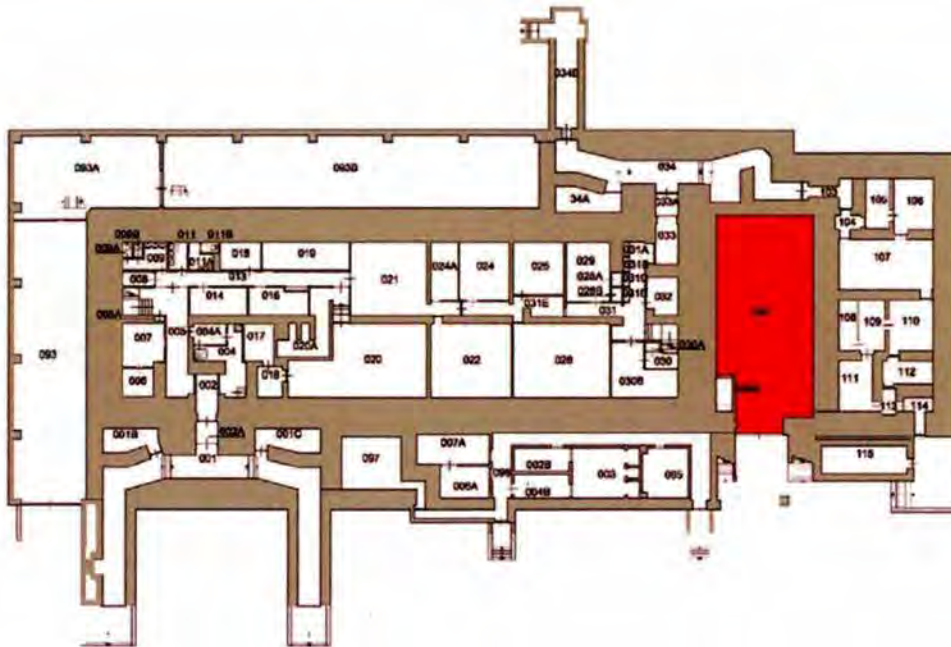

371. Ruimte 115 in oostelijke richting. In het midden de toegang. Voor de opening is op de zoldering en op de wand rechts grijze cementpleister zichtbaar, dat de plaats aangeeft waar een ongeveer 1 meter dikke muur was geplaatst. Die muur diende om het inwendige van de bunker te beschermen tegen scherfwerking van een voor de bunker inslaande granaat of bom. Bij de aansluiting van de verdwenen muur is een van de beide verlichtingselementen zichtbaar, die de bunker van licht voorzien. Zie hiervoor ook de volgende afbeelding.

372. Een van de lampen in ruimte 115. Deze lampen zijn in de KO-periode aangebracht en vormen een waardevol onderdeel van die periode.

Ruimte 094

Ruimte 094 bevindt zich onder het overstekende bunkerdak en ligt tussen de hoofdbunker en de keukenbunker. Net als de ruimten onder het dakoverstek aan de west- en noordzijde werd deze ruimte in WOII gebruikt als garage. Dit is onder andere aan de hand van luchtfoto's aan te tonen. Daarop is duidelijk zichtbaar dat voor ruimte 094 een oprit is aangelegd. Hoe de om de bunker aangelegde loopgraaf deze oprit kruiste is niet bekend. Mogelijk was er, net als bij de westelijker gelegen toegang tot de hoofdbunker, een overdekte loopgraaf.

Na de WOII heeft de ruimte zijn oorspronkelijke functie behouden, maar is het maaiveldniveau ter plaatse verlaagd tot aan de zogenaamde *Vorpanzer*, de betonnen plaat van 1,50 m dikte, die rondom de hoofdbunker ligt. De ruimte is in 1967 dichtgezet. Oorspronkelijk was het vertrek dan ook bijna half zo hoog als thans het geval is. De wanden van het vertrek zijn bij aanpassingen in 2020 wit gesausd.

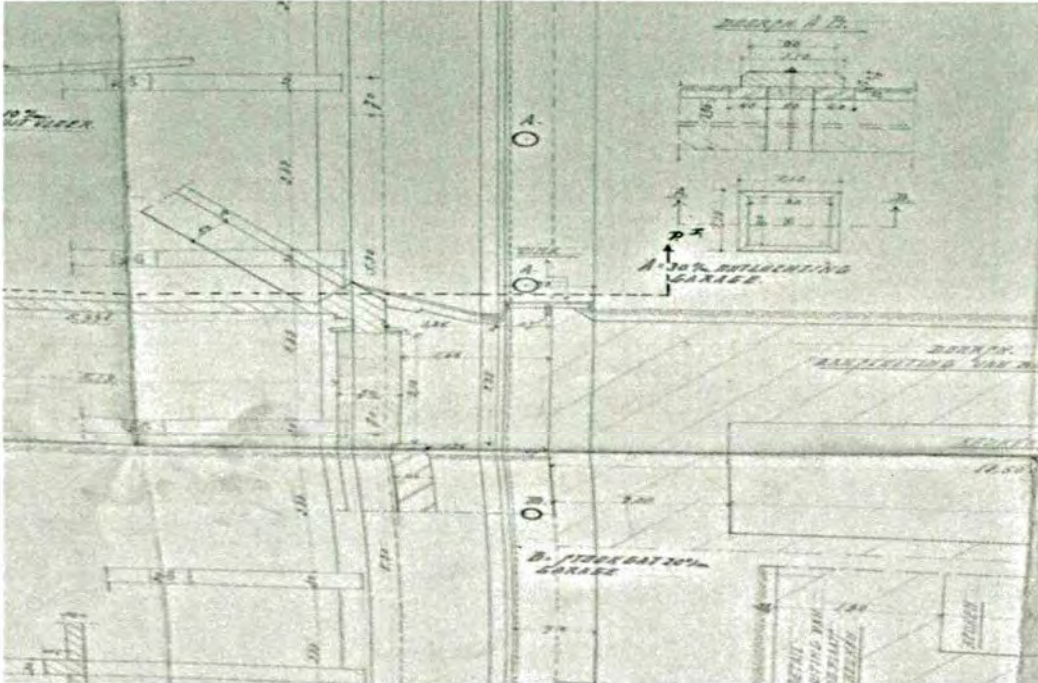

373. Ruimte 094, gezien in noordelijke richting. Op de kolommen rechts in beeld rust het buitenste deel van het bunkerdak. Oorspronkelijk waren deze kolommen - net als de andere kolommen - voorzien van een baksteenbekleding. Deze is hier na WOII verwijderd. De noordwand is het in gewapend beton uitgevoerde verbindingslid tussen de hoofdbunker en de keukenbunker. De muur is grotendeels beklampt met een bakstenen spouwmuur in Vlaams verband en zal nog uit de bouwtijd van de bunker dateren. Bij de beklamping is het onderste deel afwijkend uitgevoerd. Ter plaatse van de overgang van het oorspronkelijke uiteinde van de noordelijke ingang van de hoofdbunker en de keukenbunker is zichtbaar dat die beklamping eindigt. Het muurgedeelte van de keukenbunker is niet beklampt, maar volledig in gewapend beton uitgevoerd. Dit duidt op een faseverschil tussen de keukenbunker en de hoofdbunker.

374. Ruimte 094. Het noordelijke deel van de oostwand. De oostwand (westgevel keukenbunker) is in gewapend beton uitgevoerd. De aftekening van het bekistinghout is zichtbaar. Op korte afstand voor de wand staan twee betonnen kolommen die de randbalk van het grote bunkerdak dragen. Bij de kolommen is aan de onderzijde een verbreding zichtbaar. Hierop stond oorspronkelijk de bakstenen beklamping die rond de betonnen kolom was aangebracht. Deze beklamping is na de WOII verwijderd. De hier zichtbare betonvloer is in feite de zogenoemde *Vorpanzer*, een 1,50 m dikke betonplaat die rondom de bunker is aangelegd.

375. Detail van de vlak na de WOII vervaardigde opmeting van de bunker. Hier is de oorspronkelijke aansluiting van de keukenbunker op de hoofdbunker weergegeven. De detaillering van het dak van de hoofdbunker is inclusief de detaillering van de goot identiek aan die van de andere gevels. De aansluiting op de keukenbunker is een zinken afdak dat op de goot en het dak van de keukenbunker rust. Deze detaillering duidt erop dat bij de bouw van de hoofdbunker nog niet werd voorzien dat de keukenbunker zou worden gebouwd. Tevens is de beklamping van de kolommen op deze tekening zichtbaar. (Herkomst: NA_2_13_167_1097)

376. Ruimte 094. Het zuidelijke deel van de oostwand van de ruimte met betonnen kolommen van het bunkerdak. De ruimte tussen de randbalk en de keukenbunker is dichtgezet. Vermoedelijk is dit in de KO-periode gebeurd.

377. Het zuidelijke deel van ruimte 094. Tegenwoordig wordt de toegang tot de ruimte afgesloten door een roldeur. Het is niet bekend wanneer deze is aangebracht. Tijdens WOII was de toegang open. Het inspringende metselwerk in de hoek tussen de zuid- en oostwand is de plaats van een trap die naar het dak van de berging naast de keukenbunker leidt. Rechts in beeld is de wand van een inbouw voor de trap naar de verdieping boven ruimte 094 zichtbaar. Ook deze trap is tot stand gekomen bij het verlagen van het vloerniveau. De gewapend betonnen zoldering van de ruimte hoort bij het bunkerdak. De vloer is de 'Vorpanzer' die rondom de bunker is aangelegd.

378. Ruimte 094. Detail van de betonnen zoldering ter plaatse van de toegang tot de garage. Dit is ook de plaats waar de bunker aan het einde van WOII is geraakt door een bom. Hierbij is het zuidelijke deel van de zoldering beschadigd. In 1948 is de schade hersteld. Hierbij is de zuidoosthoek van de zoldering vervangen (zie ook de afbeeldingen van het exterieur). Bij A is de aftekening van het bekistinghout haaks geplaatst ten opzichter van die van de rest van de zoldering. De scheiding tussen beide wordt gevormd door een onregelmatige naad. Het deel bij A is dus na de WOII vervangen (samen met het deel aan de andere zijde van de roldeur).

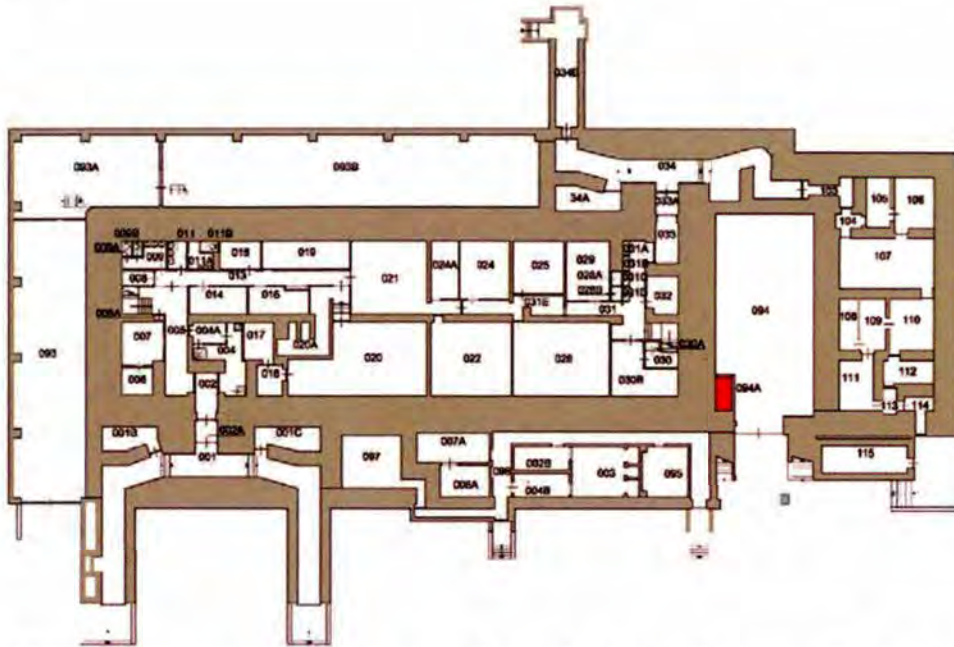

379. Ruimte 094. Het zuidelijke deel van de westwand (rechts), tevens oostgevel van de hoofdbunker. In het midden de latere inbouw voor de trap naar de verdieping. Het metselwerk ervan is echter wel in Vlaams verband uitgevoerd. De beklamping van de gevel van de hoofdbunker is hier niet in Vlaams verband uitgevoerd, maar in halfsteens verband. Tevens is aan de onder- en bovenzijde zichtbaar dat de in het beton opgenomen randen uitsteken ten opzichte van de beklamping (zie ook volgende foto). Hier heeft men dus in de KO-periode de oorspronkelijke beklamping met spouwmuur vervangen door een halfsteens beklamping zonder spouw. De muur was immers geen buitengevel meer. Dit wordt ook duidelijk bij de aansluiting op de inbouw, waar het metselwerk is hersteld (zie ook ruimte 094A). De conclusie is dat men eerst het vloerniveau heeft verlaagd om de inbouw met trap te realiseren alvorens de klamp te vervangen.

380. Ruimte 094. Het noordelijke deel van de westwand van het vertrek. De halfsteens beklamping is niet oorspronkelijk, maar is een KO-aanpassing (zie toelichting bij foto hiervoor). Luchtkoker is tijdens de onderhoudswerkzaamheden in 2019 verwijderd.

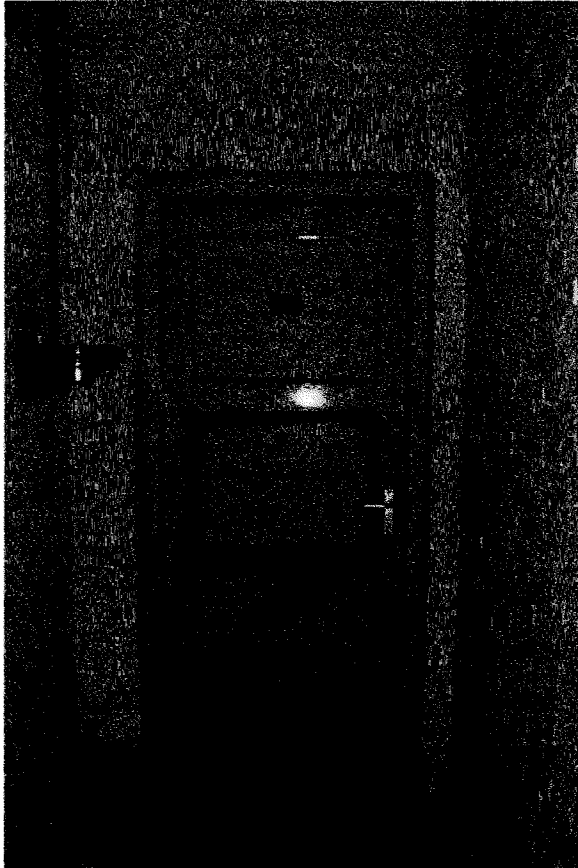
Ruimte 094A

Ruimte 094A is de ruimte onder de trap naar de woning boven de garage. De trap, en dus ook ruimte 094A, is tot stand gekomen op het moment dat het vloerniveau in de garage werd verlaagd (zie ook ruimte 094). Omstreeks 1967 is de trap aangebracht. De in schoon metselwerk opgetrokken baksteenwanden zijn thans gesausd.

381. Ruimte 094A, gezien naar het zuiden. De wand links is steens uitgevoerd in Vlaams verband. De westelijke wand (rechts) is in halfsteens verband opgetrokken. Oorspronkelijk was de beklamping hier als spouwmuur uitgevoerd. Hiervan getuigt de vooruitspringende betonnen rand, die aan de onderzijde zichtbaar is. De zoldering van het vertrek wordt gevormd door de onderzijde van de betonnen trap naar de woonruimte boven de garage.

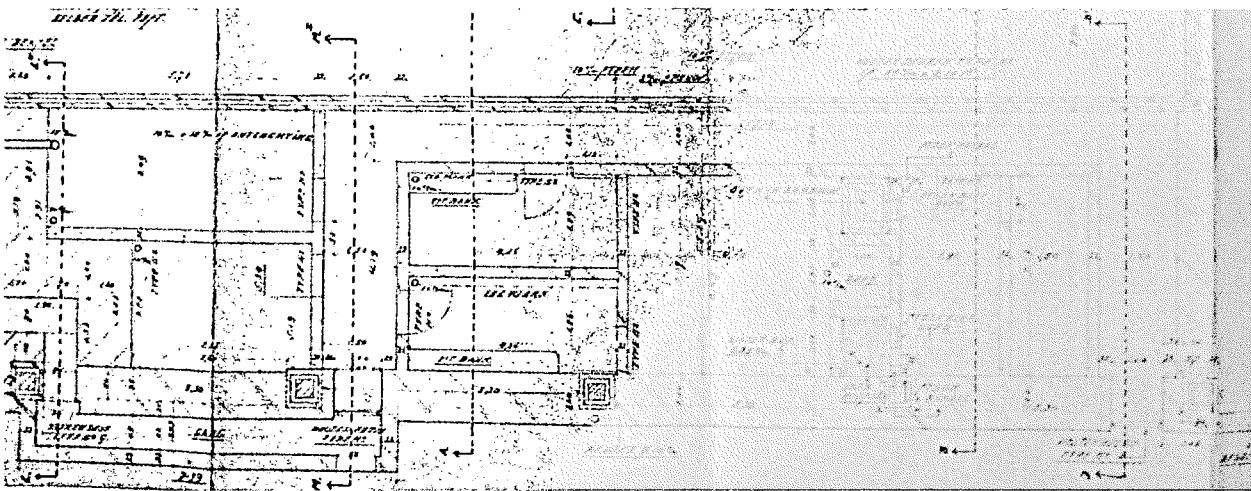

382. Ruimte 094A. De noordzijde met de houten paneeldeur. Deze deur is na de WOII geplaatst, al is het niet uit te sluiten dat het een hergebruikte deur uit de WOII-periode is. Bij zorgvuldige bestudering van de aansluiting van het metselwerk van de noordwand op de westwand kan worden vastgesteld dat het metselwerk ter plaatse van de aansluiting is hersteld. Dit is het gevolg van het vervangen van de oorspronkelijke beklamping met spouwmuur door een halfsteens klamp zonder spouw.

Zuidelijk aanbouw (voorbunker)

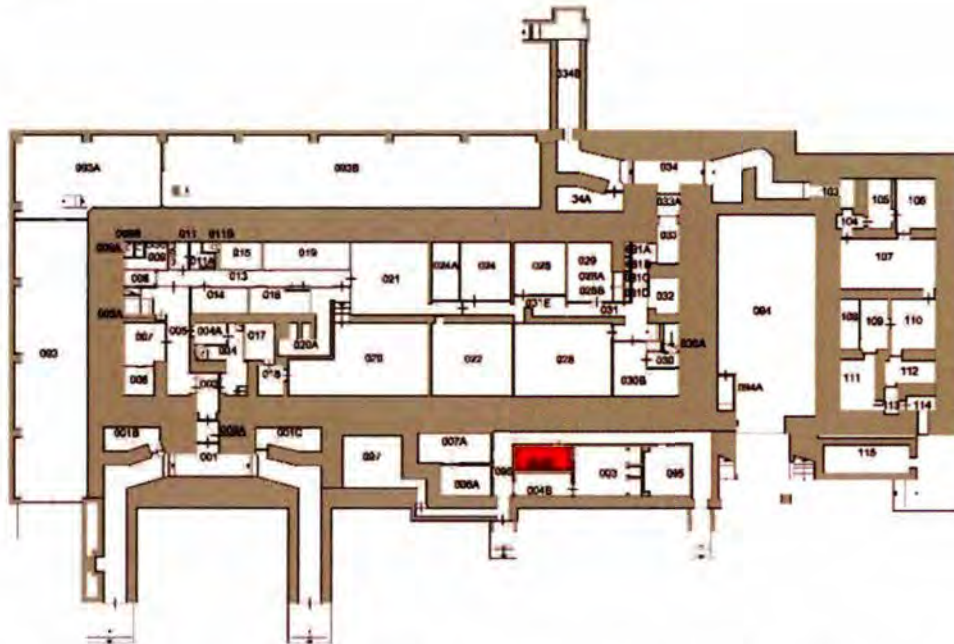
De ruimten onder het overstekende bunkerdak aan de zuidzijde behoren niet tot de oorspronkelijke opzet, maar zijn later in twee fasen toegevoegd. Aan het eind van 1942, of in het begin van 1943, is onder het bunkerdak een uitbreiding tot stand gekomen met bakstenen buitengevels (dikte 1 meter). De tussenmuren zijn vrijwel allemaal met kalkzandsteen opgetrokken. De wanden van deze aanbouw zijn zowel binnen als buiten in schoon metselwerk uitgevoerd. De binnenmuren zijn wel wit gekalkt. De zoldering bestaat uit een gewapend betonnen vloer. De vloeren zijn alle van een cementdekvloer voorzien. Al kort na de bouw wordt het meest westelijke deel van de aanbouw gesloopt en vervangen door een in gewapend beton uitgevoerde ruimte voor voorraadtanks. De wanden hiervan zijn wit geschilderd en ook hier is de vloer voorzien van een cementdekvloer. De zolderingen zijn wit geschilderd.

383. Uitsnede van een plattegrondtekening met de zuidelijke aanbouw. Uit de in het Bunkerarchief berustende documentatie blijkt dat de ruimten hier nog uit de WOII-periode dateren. In ruimte 097 waren drie ijzeren voorraadvaten opgesteld, vermoedelijk voor zowel stookolie als water. Vermoedelijk is de ruimte-indeling gericht op het centrale vertrek 003, waar naast elkaar een oven in aanbouw, een douche en een voorziening met een ijzeren rooster en een stookmogelijkheid aanwezig zijn. De beide bijbehorende rookkanalen zijn in de ruimte erboven nog aanwezig. De beide ovens/stookgelegenheden werden gestookt vanuit het naastgelegen vertrek 095 dat oorspronkelijk in de lengte onderverdeeld was (de scheidingsmuur is verwijderd bij de aanleg van kabels in 1986). De beide vertrekken ten oosten van ruimte 096 (002B en 004B) wekken de indruk kleedruimten te zijn geweest. In de verlichting van de vertrekken wordt voorzien door metalen bunkerlampen tegen de zoldering. Deze lampen kunnen nog uit WOII stammen, maar kunnen ook in de eerste periode na de Tweede Wereldoorlog zijn geplaatst. (Herkomst: NA_2_13_167_1097)

Ruimte 002B

De ruimte heeft toegangen met de gang (ruimte 096) en de centrale ruimte 003. Gezien de sporen in het vertrek en een vermelding op tekeningen in het Bunkerarchief betreft het een kleedruimte. Dit zal mede verband houden met de (nog onduidelijke) functie van ruimte 003. De ruimte is wat gebruik en indeling betreft te vergelijken met ruimte 002A.

385. De noordwand van ruimte 002B, gezien in westelijke richting. Op de wand de aftekening van een legplank, horend bij de oorspronkelijke opzet. Omdat het metselwerk hier niet is geschilderd, is daar goed zichtbaar dat de muren met kalkzandsteen en in kruisverband zijn opgetrokken. Aan de onderzijde van de muur zijn op de wanden en in de dekvloer sporen van een zitbank zichtbaar, eveneens oorspronkelijk. Deze opzet is vergelijkbaar met die in ruimte 002A. Rechts is de toegang vanuit de gang zichtbaar. De deuropening is nog oorspronkelijk, maar bij de verbouwing tot munitieopslag is de oorspronkelijke houten deur, inclusief kozijn, verwijderd en vervangen door een stalen exemplaar. In de dagkant van de deuropening is de aftekening van het verwijderde houten kozijn nog duidelijk te herkennen.

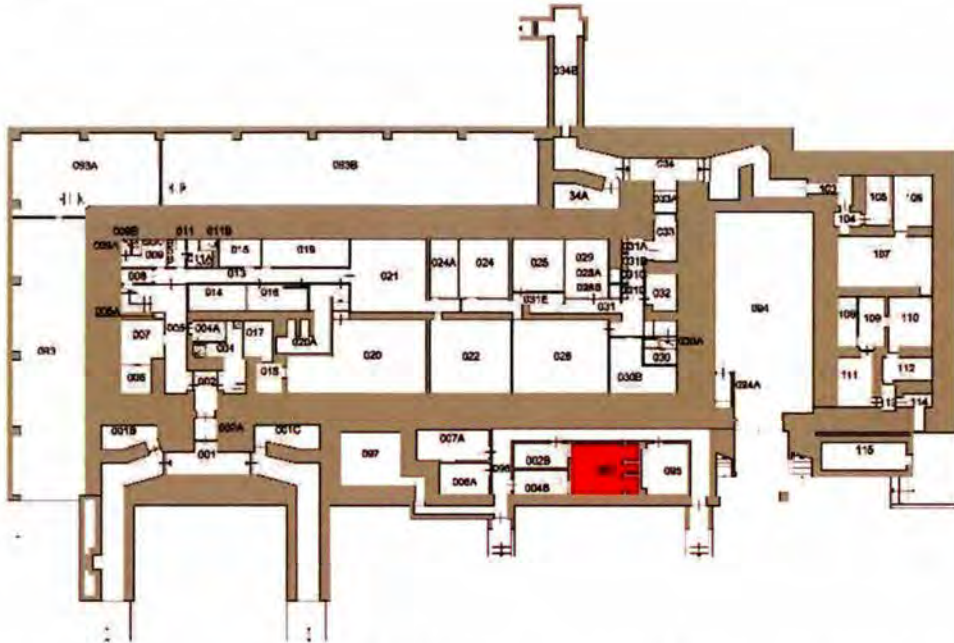

386. Overzicht van ruimte 002B, gezien in oostelijke richting. Geheel links is nog net de dagkant van de deuropening met sporen van het verwijderde houten kozijn zichtbaar. De deuropening midden op de foto geeft toegang tot ruimte 003. Bij het verbouwen van deze ruimten tot munitiebergplaats is ook hier het oorspronkelijke houten kozijn met deur vervangen door een stalen exemplaar. Daarbij zijn de beide dagkanten volledig nieuw opgetrokken.

387. Ruimte 002B, gezien in zuidwestelijke richting. Op de muur is een rood bord aangebracht met de mededeling dat in het vertrek maximaal 250 kg explosieven mag worden opgeslagen. Ook in de andere vertrekken (003 en 004B) zijn dergelijke borden aangebracht. Langs de vloer zijn sporen zichtbaar van een plint. Aangezien de muur achter de plint gewit is, behoorde de plint waarschijnlijk niet tot de oorspronkelijke opzet.

Ruimte 003

Deze centrale ruimte is vermoedelijk het belangrijkste vertrek van de aanbouw aan de zuidzijde van de hoofdbunker. De naastgelegen vertrekken zijn georiënteerd op dit vertrek. De oorspronkelijke functie is niet duidelijk, maar in de drie nissen aan de oostzijde zijn sporen aanwezig van een douche, een stookplaats en een (onvoltooide) oven.

388. Ruimte 003. Overzicht van de noordwand, met rechts een niet voltooide oven. In het metselwerk van de noordwand tekent zich de plaats af van de deels weggebroken oostwand. Het wegbreken en het bouwen van de oven zal nog tijdens WOII hebben plaatsgevonden, aangezien op de opmetingen in het Bunkerarchief op deze plaats staat vermeld: *oven in aanbouw*. Achter het schoon metselwerk van de oven is zichtbaar dat de achterliggende muur is witgekalkt. Ook hieruit valt af te leiden dat de inbouw van de oven een wijziging van de oorspronkelijke opzet is. Zie ook de volgende afbeeldingen.

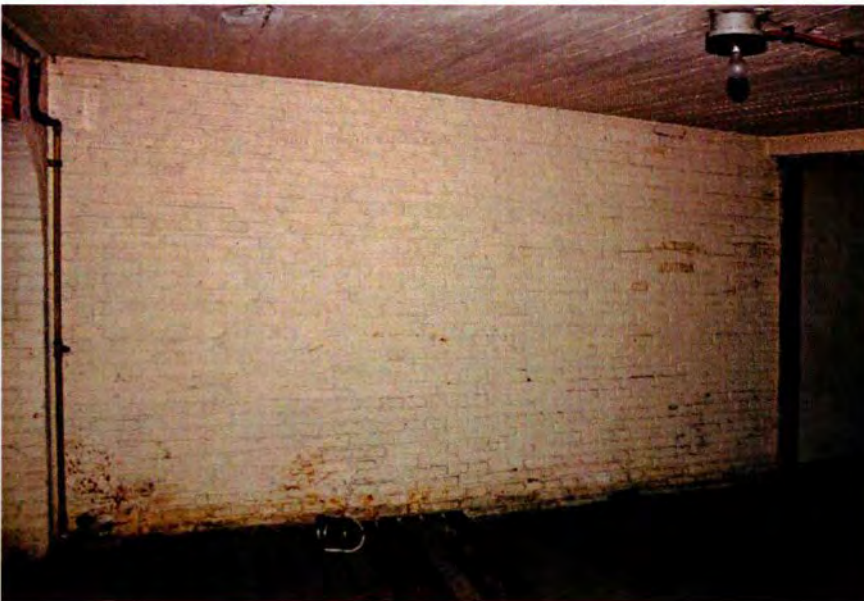
389. Overzicht van de oostwand van ruimte 003. Oorspronkelijk zullen de drie nissen alle voorzien zijn geweest van een halfronde toog. Die van de linker nis is voor de bouw van de huidige oven verwijderd. De littekens zijn met baksteen dichtgezet. De middelste van de drie nissen diende als douche. Wat de functie van de beide andere nissen was, kon niet worden vastgesteld. Wel is in de achterliggende ruimte 095 te zien dat beide nissen aan de onderzijde een stookgelegenheid hadden. De bijbehorende rookkanalen waren eveneens in deze ruimte ondergebracht. In de rechter nis is een ronde metalen koker ingemetseld. Bij de linker nis is nog in WOII de bouw van een oven gestart. Deze is echter niet voltooid.

390. Ruimte 003. Detail van de zuidelijke nis. In het metselwerk boven de stookplaats (die vanuit de achtergelegen ruimte kon worden gestookt) is een metalen bus ingemetseld, die uitkomt boven de stookvoorziening aan de onderzijde (zie ook beschrijving ruimte 095). Het metselwerk waarin de metalen koker is opgenomen is naderhand tussen het bestaande metselwerk van de wanden geplaatst.

391. Ruimte 003. De nooit voltooide oven in de noordelijke nis. Het aanbrengen van de oven zal een wijziging zijn ten opzichte van het oorspronkelijke plan, aangezien voor de bouw ervan de getoogde bovenzijde van de nis is verwijderd. Tevens is achter het metselwerk van de oven te zien dat het metselwerk is witgesausd. Het gesausde metselwerk zet zich door tot aan de onderzijde.

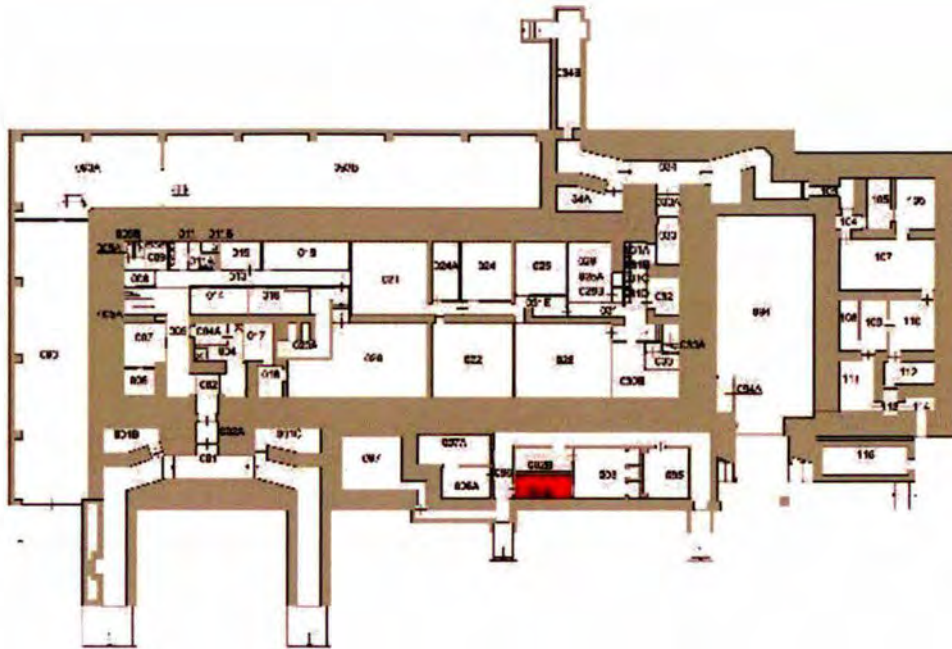

392. Ruimte 003. Overzicht van de zuidwand, met rechts de doorgang naar ruimte 004B en links nog net een klein deel van een boog in de oostwand.

393. Overzicht van de westwand van ruimte 003. De doorgang links leidt naar ruimte 004B. Het kozijn en de deuropening zijn nog oorspronkelijk. De deur ontbreekt echter. Aan de rechterzijde bevindt zich de doorgang naar ruimte 002B. De oorspronkelijke deur is vervangen door een plaatstalen deur in een stalen kozijn toen dit deel van de aanbouw is verbouwd tot munitieopslag. Tussen beide deuren is op de muur de aftekening te zien van een stellage of iets dergelijks. Dat houdt mogelijk verband met de oorspronkelijke functie van de ruimte. Het rechter deel van de aftekening is deels verloren gegaan bij de vergroting van de deuropening naar ruimte 002B.

Ruimte 004B

Deze ruimte heeft toegangen met de gang (ruimte 096) en de centrale ruimte 003. Gezien de sporen in de ruimte en een vermelding op tekeningen in het Bunkerarchief betreft het een kleedruimte. Dit zal mede verband houden met de (nog onduidelijke) functie van ruimte 003. De ruimte is te vergelijken met ruimte 002A.

394. Ruimte 004B, gezien in oostelijke richting, met de oorspronkelijke deuropening naar ruimte 003. De deur is echter niet meer aanwezig. De ruimte heeft wanden met wit geschilderd, schoon metselwerk in kruisverband. Bij A is zichtbaar dat een deel van de zuidwand is gepleisterd. Dit is namelijk de plaats waar één van de ommetselde betonnen kolommen van het bunkerdak in de zuidmuur van de aanbouw is opgenomen. Omdat het metselwerk van de kolom iets zal hebben uitgestoken ten opzichte van de nieuwe zuidwand zal het metselwerk van de kolom aan deze zijde zijn afgehakt. De littekens ervan zijn met pleisterwerk aan het oog onttrokken. Bij B is de aftekening zichtbaar van een houten bank die tegen de muur stond. C is de aftekening van een legplank/kapstok boven deze zitbank.

395. Overzicht van de zuidwesthoek van ruimte 004B. Op de muur tekenen zich de sporen af van een houten zitbank (A). In de cementdekvloer zijn sporen van de bijbehorende houten poten zichtbaar. Samen met de aftekening boven de banken en vermeldingen in het Bunkerarchief kunnen we concluderen dat de ruimte oorspronkelijk als kleedkamer werd gebruikt. Het gepleisterde metselwerk bij B maakt weer deel uit van de aanpassingen die nodig waren door het opnemen van de betonkolom in de wand.

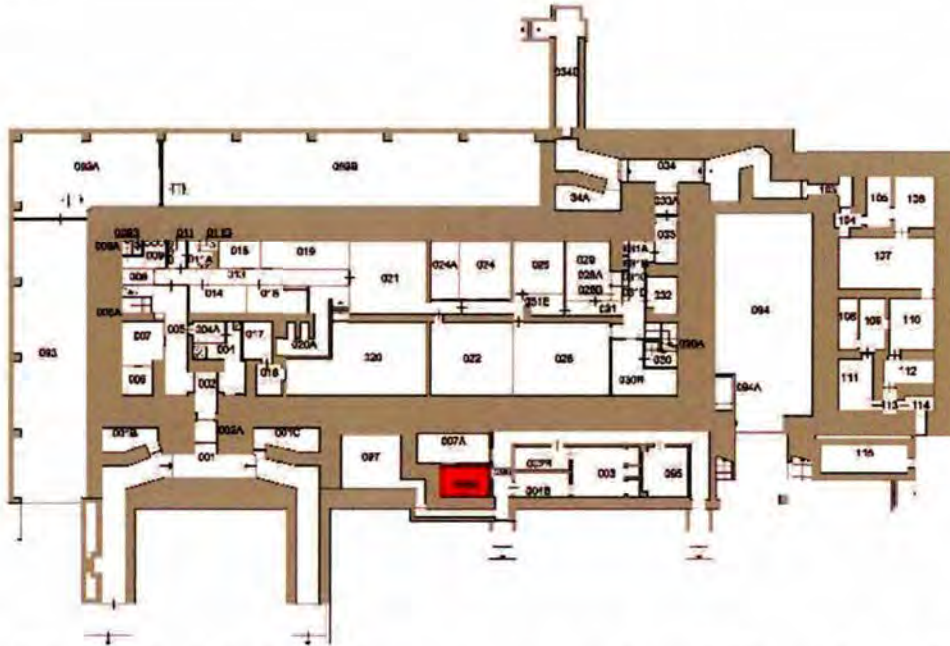

396. Ruimte 004B, gezien in westelijke richting. De in de westwand opgenomen deuropening zit op de oorspronkelijke plaats. In de KO-periode is de ruimte gebruikt voor de opslag van munitie. Hiervoor is de oorspronkelijke houten deur inclusief kozijn vervangen door het huidige, in staal uitgevoerde exemplaar. Links is op de wand de aftekening van de houten legplank/kapstok te zien en eronder die van de zitbank.

397. De deuropening tussen 004B en 096. De huidige deur zal geplaatst zijn op het moment dat de ruimte in gebruik is genomen voor de opslag van munitie. Hierbij is het oude kozijn eruit gesloopt en vervangen door een metalen kozijn met een stalen deur. In de dagkant is de aftekening van het verwijderde houten kozijn nog zichtbaar.

Ruimte 006A

Ruimte 006A maakt deel uit van de eerste opzet van de zuidelijke aanbouw. Bij de aanleg van opslagruimte 097 is de ruimte ingekort en nu dient de gewapend betonnen oostmuur van 097 als westelijke muur van de ruimte. Wat de oorspronkelijke functie van het vertrek was, kan zonder nader (archief-)onderzoek niet worden vastgesteld. Het meest waarschijnlijk is dat het vertrek als opslagruimte werd gebruikt.

398. Zicht in oostelijke richting van ruimte 006A. De houten deur met kozijn behoort nog tot de oorspronkelijke opzet van het vertrek. Rechts in de hoek van het vertrek is het metselwerk zichtbaar dat is aangebracht om de betonnen kolom onder het bunkerdak.

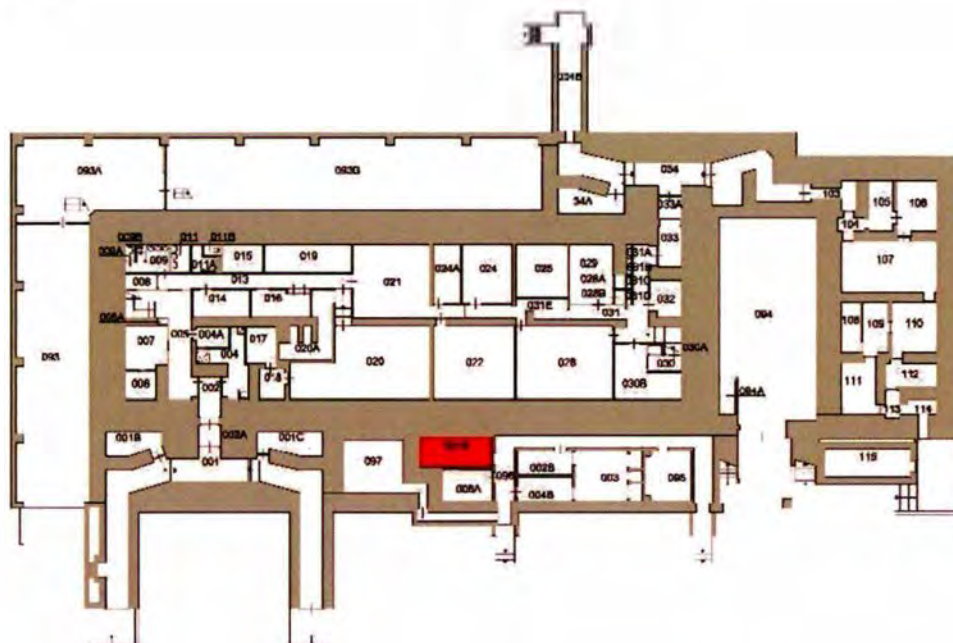

399. Overzicht van ruimte 006A, gezien in westelijke richting. In het zicht is een betonnen wand, die geplaatst is bij de bouw van ruimte 097. Bij de aansluiting op de baksteenwanden is zichtbaar dat de betonnen wand is geplaatst tussen de wanden van de eerdere fase van de aanbouw.

400. Detail van de noordwesthoek van ruimte 006A. Zichtbaar is dat het beton van de westwand tegen het metselwerk van de noordwand is gestort (in de naastgelegen ruimte 007A loopt deze muur nog meer dan een meter verder naar het westen). Te zien is ook dat enkele kleine delen bekistingshout in de hoek met het metselwerk als opvulling zijn gebruikt. De betonwand is dus jonger dan het metselwerk. In het plafond is één van de ventilatiegaten zichtbaar, waarvan in de bovenliggende ruimte nog de pijpen te zien zijn. Bijna alle vertrekken hebben in opzet een dergelijke voorziening.

Ruimte 007A

Ruimte 007A maakt deel uit van de eerste opzet van de uitbreiding. Bij de aanleg van de opslagruimte 097 is het vertrek ingekort. De gewapend betonnen oostmuur van 097 dient nu als westmuur van het vertrek. Wat de oorspronkelijke functie van het vertrek was, kan zonder nader (archief-) onderzoek niet worden vastgesteld. Het meest waarschijnlijk is dat het vertrek als opslagruimte werd gebruikt.

401. Overzicht van ruimte 007A, in oostelijke richting. De houten deur met kozijn zal nog tot de oorspronkelijk opzet van het vertrek behoren. De noordwand (links op de foto) is in kruisverband opgetrokken. Bij de beschadigingen in de verlaag is zichtbaar dat de muur met baksteen is opgetrokken, dit in tegenstelling tot de meeste andere wanden in de aanbouw, die in kalkzandsteen zijn opgetrokken. De noordwand wordt van dit vertrek wordt dan ook gevormd door de oude beklamping van de hoofdbunker.

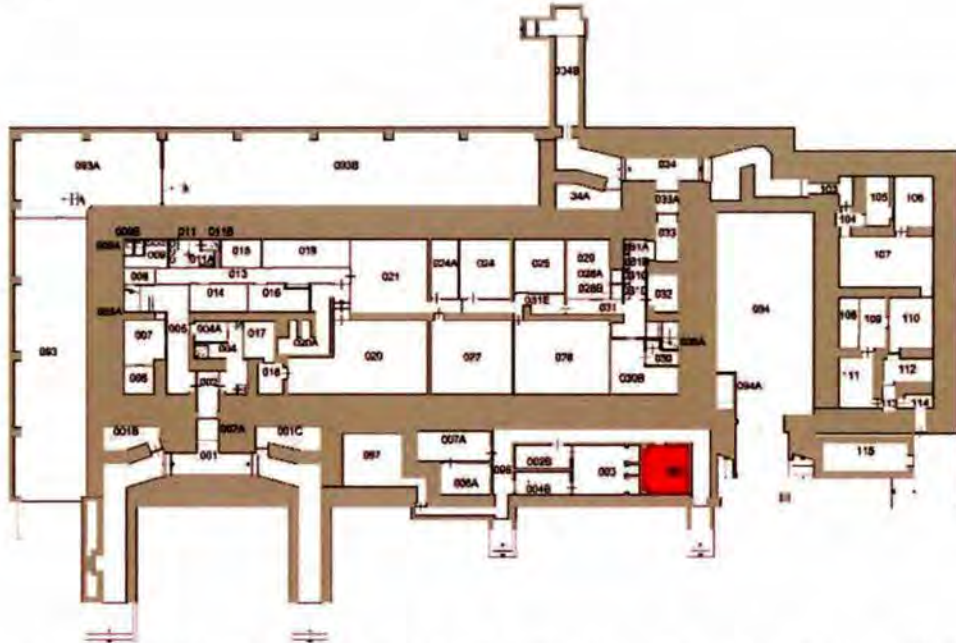

402. Ruimte 007A, gezien in westelijke richting. De westwand is naderhand als gewapend betonnen wand gestort tussen de bestaande bakstenen wanden. De wand rechts is de oorspronkelijke, als spouwmuur opgetrokken, beklamping van de hoofdbunker. Deze is in kruisverband opgetrokken en bij de beschadigingen van de witkalk is de baksteen goed zichtbaar. Het meest westelijke deel van de zuidwand (achter de kast) is gebruikt als verloren bekisting voor een deel van de betonwand van ruimte 097. Op grond hiervan kan geconcludeerd worden dat de aanleg van ruimte 097 jonger is dan de overige vertrekken van de zuidelijke aanbouw.

403. Ruimte 007A. Detail van de aansluiting van de betonnen wand op de noordwand. Te zien is dat het metselwerk zich voortzet achter de betonnen muur en dat het beton tegen het metselwerk is aangestort.

Ruimte 095

Het vertrek is in 1986/1987 ontstaan door het samenvoegen van twee even grote vertrekken. Het uitbreken van de scheidingmuren is gedaan ten behoeve van de kabels die door dit deel van de bunker moesten worden doorgevoerd. De plaats van de verdwenen muren tekent zich af op de betonnen zoldering.

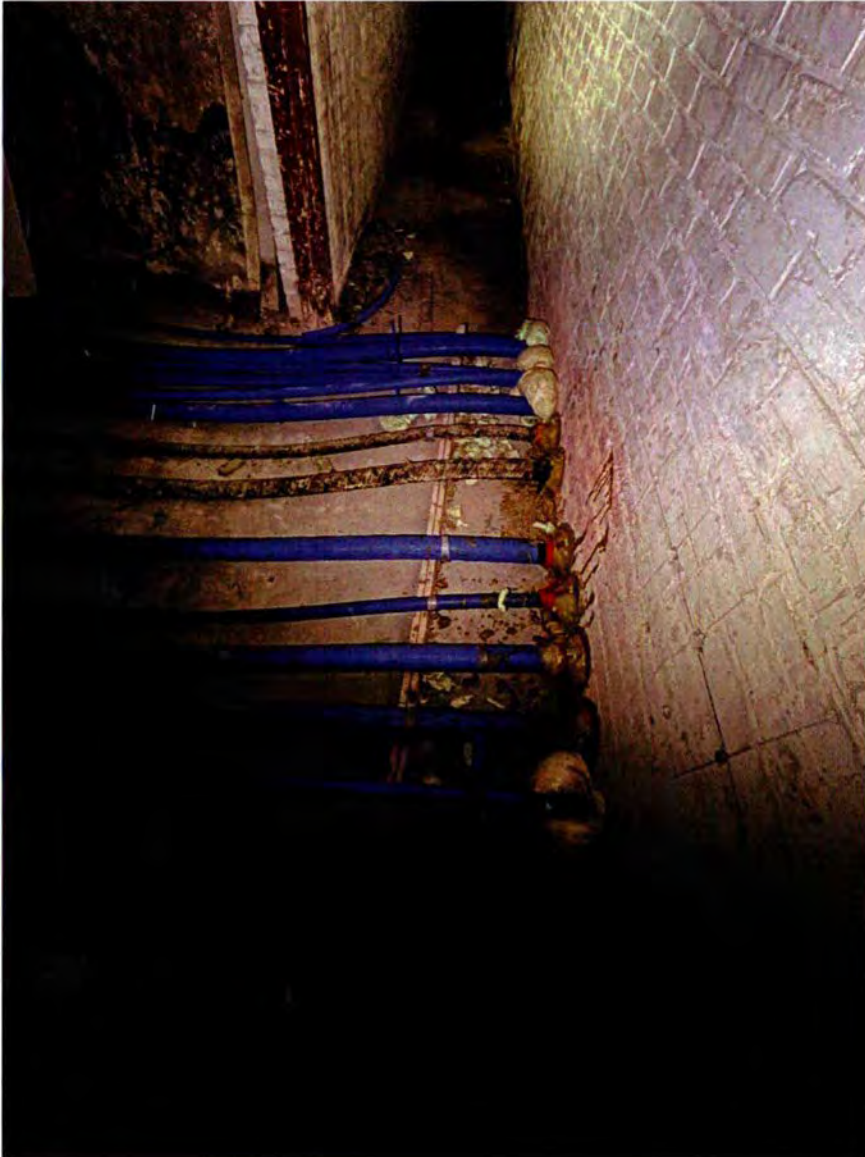

404. Ruimte 095, gezien in noordelijke richting gezien, met aan de onderzijde de in 1986/1987 door de bunkermuur doorgevoerde kabels. Om de kabels te kunnen leggen, zijn zowel de scheidingmuur tussen de beide oorspronkelijke vertrekken als de scheidingmuur met de gang (ruimte 096) gesloopt. Links resteert nog een klein deel van de gangmuur, inclusief een kozijnstijl. Geheel links, bij de aansluiting op de westwand, is nog de aftekening van het weggebroken rookkanaal zichtbaar dat de rookgassen van de oven in ruimte 003 had moeten afvoeren. Het rookkanaal was in verband met het overige metselwerk opgetrokken, wat aangeeft dat het bij de oorspronkelijke opzet behoorde. Dat het kanaal niet beroet is, is een aanwijzing dat het niet of amper in gebruik is geweest.

405. Zicht op de zuidwand van ruimte 095. In het midden is de aftekening van de gesloopte tussenmuur duidelijk zichtbaar. Deze aftekening zet zich door op de zoldering, waar aan de onderzijde van het beton nog resten van baksteen zichtbaar zijn. De scheidingswand was dus in ieder geval deels in baksteen gemetseld. Dit in tegenstelling tot het merendeel van de andere binnenmuren van de aanbouw, die in kalkzandsteen waren opgetrokken. Ook is te zien dat de scheidingsmuur niet in verband met de zuidwand is opgetrokken, maar er koud tegenaan is geplaatst. Het ontbreken van witkalk ter plaatse van de aansluiting en de aftekening op de zoldering geven echter aan dat de muur wel tot de oorspronkelijke opzet van dit deel van de bunker moet hebben behoord. Het linkerdeel van deze ruimte heeft in een eerdere periode van de KO ook tijdelijk gediend als munitieopslag. De kabels lopen door deze buitenmuur schuin naar onder. Het is gebruikelijk dat deze kabels hier achter een grote lus vormen in de grond zodat de kabels niet breken wanneer de hoofdbunker bij een aanval kan schudden.

406. Detail van de gangwand (ruimte 96) ter plaatse van ruimte 095. Hier is goed te zien hoe men bij oudere kabels nog heeft geprobeerd de achtergelegen hoofdbunker luchtdicht te houden. Dit zijn de kabels met de bruine afdichtingskap bij de muur. Bij de later aangebrachte kabels heeft men deze moeite niet meer genomen en is de opening in de bunkermuur met pur-schuim dichtgemaakt. Dit wijst erop dat men toen niet meer als doel had om de hoofdbunker luchtdicht te houden.

407. Overzicht van de westwand van ruimte 095 vanuit de gang (ruimte 096). Aan de rechterzijde is het weggebroken rookkanaal zichtbaar. Aan de linkerzijde is het rookkanaal nog aanwezig en daar is aan de onderzijde van de muur (achter de meest linker plaat) een stookopening zichtbaar. Zie hiervoor ook de volgende afbeeldingen.

408. Het zuidelijke deel van de westwand van ruimte 095. In de hoek met de zuidwand zit het rookkanaal dat tot de oorspronkelijke opzet van de aanbouw behoort. Ernaast, ter hoogte van de vloer, bevindt zich een stookgat met een ijzeren opening. Ervoor ligt de ijzeren plaat waarmee de opening kon worden afgesloten. Zie voor meer detail de volgende afbeelding. De stookvoorziening aan de noordzijde van deze wand zal een vergelijkbare opstelling hebben gehad, maar deze is geheel weg gesloopt en de opening is dichtgemaakt toen de twee ruimtes werden samengevoegd tot ruimte 095.